

Йордан Йовков
Приключенията на
Гороломов

Към село

На Панаирската улица, близо до Шадраванския площад, където движението обикновено е голямо, но сега – около четири часа след пладне – почти нямаше никой, неочаквано изскочи отнякъде един висок мъж с черна брада, с доста дълги коси и широкопола шапка, с късо черно палто, но със сиви, широки и малко развлечени панталони. Той бързаше, носеше чанта, издута от много книжа и, както изглеждаше възбуден, поусмихнат и разсеяно загледан пред себе си, лесно можеше да се разбере, че тук някъде наблизо, в някой магазин или на някой ъгъл, той е имал разговор с някого, и то твърде разпален разговор, който още го занимава. На отсрещната страна на улицата беше се спрял известният на всички тукашни граждани частен селски учител и безвреден социалист, Методи Добрилов. Той гледаше непознатия с брадата, чакаше да се обърне и като че се питаше: „Той ли е, или не е?“ А непознатият все бързаше с широки крачки, с разперени ръце, усмихнат. Тогава Методи, след като се беше завъртял на мястото си и вече гледаше непознатия в гърба, пристъпи няколко крачки и извика:

– Станчо! Гороломов!

Непознатият се обърна изведнъж, погледна Методи безразлично, почти сърдито, но тозчас лицето му светна и като протегна и двете си ръце, извика:

– О, Методи, ти ли си? Здравей!

Той дойде при него, раздруса ръката му, след туй го прегърна през рамото, като радостно го гледаше отгоре надолу. Методи почти се губеше под него – дребничък, мургав, небръснат.

– Какво правиш, как си? – повтаряше Гороломов. – Виж каква среща!

– А ти що щеш тука? Нали си в Земеделската банка във Варна? Да не си преместен?

– Преместен ли? Уволниха ме!

– Хайде-де! Е, защо?

– Питаш защо... Методи, и ти питаш защо... „Защо ме гониш?“ – рекла светулката на бухала. А той „Защото светих!“ Това е то. И моята работа същата. На тоя свят, братко, няма място за честните хора...

– Но как тъй... Все пак трябва да има някаква причина...

– Има. Причината е един крадец, един вагабонтин, един

архивагабонтин! – Гороломов пламна и сърдито махаше с юмруци. – Ти го знаеш: Галов, лесничейт, Тоя приятел аз с очите ей го гледах как краде – живеея близо до лесничейството. Тип! Окото му не мига. Чакай, рекох, аз ще те науча тебе! Вземам и – нали знаеш, че пописвам във „Фар“ – съобщавам, но най-напред тъй, накратко, само факти. Доде ревизор. Галов чист. Пак писах, друг ревизор доде. – Галов пак чист. Тъй ли, рекох. Сядам тогава и написвам едно отворено писмо във „Фар“ направо до министъра. Заглавие: „Тъй не бива!“ – и изреждам всичко.

– Но как, подписа ли го? С името си?

– Не, аз си имам псевдоним: Бодил, тъй се подписвам – Бодил.

– А, с псевдоним!

– Чакай, ще ти разправа. Написвам писмото. Г-н министре, казвам, тъй и тъй... Всеки ден, казвам, Галов впряга държавния файтон и отива с него на кръчмата на Карабатака... И знаеш ли, Методи? Барем да е далеч, а то на сто крачки от канцеларията му... Сяда там, казвам, г-н министре, яде, пие, целия ден, грамофона свири, а конете във чакат. Чака добитъка, гладен, жеден, ще му се изкривят краката, ще умре. Държавен имот, И най-после казвам: отде Галов разполага с толкова пари? Каква заплата получава?

– Каква заплата ще получава един лесничей! – учуди се и Методи.

– Чакай, ще ти разправа... После казвам в писмото си: г-н министре, имайте пред вид – тоя човек е изпечен мошеник, стар вълк е, пък е и духовит, магарето. Яде-пие с ревизорите, прави им смешки и на края – чист. Затуй, казвам, г-н министре, пратете не един, а двама ревизори. Най-старите ревизори пратете, най-строгите.

– Додоха ли?

– Додоха. Двама ревизори додоха. Ден-два, три – нищо не се чува, ни Галов се вижда, ни ревизорите. Тихо. Казвам на Митката – Митю Карагаев, колега ми е, – Митка, казвам, я заобиколи към лесничейството! Иди ти, че ако ида аз, оня дявол ще се сети. Отива Митката и какво вижда: файтонът впрегнат, чака, ревизорите ще си ходят. А на двора – два фитока, го-о-леми като телета, с вързани крака. Минава Галов. Е, г-н Галов – казва Митката, – как е? Питай тях рекъл Галов и посочил фиточите. – Единът, рекъл, придружава за Русе, а другият придружава за София.

– Как тъй придружава... Какво значи придружава...

– Значи: единия ревизор заминава за Русе – придружава го единия фиток, другия – за София – придружава го другия фиток.

Методи наведе глава и зацъка с език. Гороломов продължи:

– Тогаз погнаха мене. Отивам при началника, г-н началник, казвам, усещам тъй... нещо се носи из въздуха. Нищо, кай, не се носи из въздуха, г-н Гороломов, бъдете спокоен. Но ако има нещо, казвам, моля да ме предупредите навреме. Добре, кай, ще ви предупредя. На другия ден дохожда разсилния и ми носи плик: уволнявате се в интереса на службата!...

Методи се засмя, но веднага разбра, че не е уместно и че е по-добре да изкаже някак съжалението си. В това време Гороломов се дръпна две крачки назад, скръсти ръце на гърдите си с чантата наедно, усмихна се и каза:

– Мислиш, че лошо ли ми направиха? Добро ми направиха! Сега съм свободен. Ето виждаш ли я? – Той удари по чантата. – Туй ми е професията, тя ще ме храни. Днес твоя приятел Гороломов е аквизитор, агент, деятел, както щеш го кажи, на застрахователното дружество „Рила“. Отивам по селата и ще правя застраховки. Няма да остана гладен.

– Разбира се – каза Методи, – стига да си здрав.

Гороломов зае още по-театрална поза, тури пръст на устата си и сниши гласа си:

– Друго има, Методи – заговори той, – друго! Досега пишех статии, с журналистика се занимавах – вятър, ти казвам, вятър! Аз се радвам, че влизам между народа. Друго е да пишеш, друго е живото слово! Сега, нали виждаш, работата ми е такава, ще ходя от село на село. Какво ми пречи – хем ще си правя застраховките, хем ще държа сказки. Ще проповядвам! Развивам знамето, Методи! Народа ни е добър, народа ни е златен. Трябва само да се поучи, да му се посочи истинския път. Ето що трябва. Разбираш ли? Разбираш ли, Методи, какво широко поле за работа ми се отваря?

В същия миг зад тях, над главите им, градският часовник удари. И двамата погледнаха нагоре.

– Четири и четвърт – каза Гороломов. – Аз закъснях. Но какъв е тоя човек?

Горе, на самия връх на кулата, един човек, който изглеждаше да е в униформа, но разгърден и със запретнати ръце, размахваше голям чук и удряше с него по камбаната на часовника.

– Механизмът е развален – каза Методи. – Сега бай Тошо – той е пожарникар – върши тая работа. Наблюдава за пожар и, когато доде време, удря и часовете.

– Но часът е четири и четвърт, а той сега бие четири.

– Закъснял е. Сигурно е гледал нас отгоре и е закъснял. Той тъй си

закъснява.

– Хубава работа! – каза Гороломов и поклати глава. – Добри кметове имате, както виждам, добри управници. Аз ще опиша това във „Фар“. Да, ще го опиша непременно. Сега да вървя, че закъснях. Прощавай, Методи!

Той се спусна надолу, все тъй бързо и с широки крачки, но още възбуден и по-усмихнат. Чак от ъгъла на Шадраванския площад той се обърна и извика:

– Методи! Забравих да те питам: в кое село си сега!

– В Мусу-бей – обади се отдалеч Методи.

– Ще ти дода на гости! Слушай! – Гороломов позакри устата си с ръка. – Аз нося и китарата си. Ще направим един гуляй.

– Ти само да додеш.

– Непременно! Непременно!

Малкото разстояние, което оставаше до „Пачевия хотел“, Гороломов го взема почти тичешката. Като влезе в кръчмата на хотела, той още от вратата попита:

– Симеоне! Има ли каруца за село?

Симеон се понадигна иззад тезгяха.

– За къде?

– За Каралии, за Саръджа...

– Има една за Чамурлии. Ей сега впряга. Иван Вълчев се казва, от Чамурлии. Ей сега впряга.

Гороломов веднага изскочи на двора. До срещуположната врата на хотела стоеше обърната и пригответена каруца и един селянин, наведен зад задниците на конете закачаше яновете.

– Добър вечер, бай Иване – каза Гороломов.

Селянинът, още млад човек, с червено изпечено лице, добродушен наглед, го погледна, позасмя се, но не каза нищо и продължи работата си.

– Отде пък знаеш, че се казвам Иван – каза след малко той.

– Знам. Нали си от Чамурлии? Хайде да ме закараш във ваше село.

Селянинът мълчеше.

– Аз съм сам. Нямам нищо – както ме гледаш. И ти се връщаш празен. Ще си приказваме из пътя. Ще ме закараш ли?

Иван не отговаряше, но крадешком поглеждаше Гороломова.

– Кажй де, ще ме закараш ли?

– Слаби кончетата, ваша милост.

– Не са слаби те.

– Ще товаря и сол.

– И за солта ще има място. Ще ме закараш, нали?

– Дай два пола и половина.

– Два пола и половина? Колко е то?

– Пидисе лева.

– Е, много искаш!

– Слаби кончетата, ваша милост. Пък и аз си ходя по своя работа, да речеш, че търся кирия – не търся.

– Добре, ще ти дам четирийсет лева. Два пола.

Иван се усмихваше. Не можеше да се разбере съгласен ли е, не ли. Той се качи на каруцата и пое юздите. Гороломов кипна:

– Какво, малко ли ти се виждат? Два пола!

– Хайде, хайде качвай се – засмя се Иван. – Да вървим, че окъсняхме.

„Народ! – мислеше си Гороломов, ядосан. – Доде изкараш приказка от устата му, ще прогърми и ще завали!“ – Той се върна в хотела, разплати се и след малко се върна, като носеше, освен чантата, още едно старо палто, един малък куфар и една китара в калъф. Тоя калъф беше от червен плат, като торба, набрана и стегната при дръжката на китарата. Гороломов нареди вещите си и се качи. Тогава Иван, със същата своя усмивка, която не се знаеше какво крие, подкара конете, каруцата се промъкна през вратата и затрополи надолу по улицата.

На края на града Иван спря каруцата пред един магазин, влезе там и се върна с голяма буца сол.

– Я стори място да туря солта – каза той на Гороломов. – Махни тез червени гащи!

– Не е то червени гащи, а китара – каза Гороломов. – Чакай да стигнем в село, Иване, че ще видиш как ще ти посвиря.

Иван се смееше.

Излязоха вн от града, каруцата прогърмя над моста и пое след туй край запустелите бараки на панаира. На това място шосето вървеше в ниско, нищо особено не се виждаше, пък и на Гороломов, чиито надежди бяха напред, към селата, нито му се искаше да погледне към града. Но ето че се изкачиха горе, до старата турска табия. Какво поле! Какъв простор! На запад не можеше да се погледне: слънцето засядаше и на тая страна и полето и въздухът блещяха в златен прах. Но напред – как леко се гледа! Няма снопи – само сухи стърнища и пожълтяла трева. Тук-там се изправят, наполовина сухи, наполовина зелени, високи кукурузи. Някъде се вижда път, забелее се, извие се и потъне в полето,

като змия. Ето там село – бели къщи, купчина дървета. По-нататък вятърна мелница гледа в ясното небе и чака вятър. А още по-нататък – далеч, далеч, зад самата черта на хоризонта, две дървета – два братя, самотни, уединени...

И други каруци се връщаха също от града. Някои са толкоз далеч, че се виждат като точки, като буболечки, но вървят, вървят и все се виждат. Гороломов гледа с пламнали очи насам, гледа нататък и спира погледа си наблизко: в една нива един ястреб се е закрепил във въздуха и трепка-трепка, все на едно място. После отлети по-нататък и пак затрепка.

– Ястреба, гледай, Иване, ястреба! – вика Гороломов. – Как трепка на едно място!

Иван се усмихва:

– А, дугана ли? Трепка той, защото гледа де има мишки. Види ли мишка, спуща се и я улавя!

А на Гороломов му се струва, че това не е ястреб, а собствената му душа, излетяла от него и хвърчи под това високо небе, из това широко поле! Никога Гороломов не е изпитвал такава радост и такава вълнение. Той се чувства безкрайно щастлив, безкрайно добър, поглежда Ивана и му се усмихва приятелски.

– Блазе ви, Иване! – говори той. – Завиждам ви! Я в какви места живеете, каква красота, какъв въздух! Аз обичам туй, обичам земеделците, обичам народа. Оралото и мотиката хранят цял свят – не е ли тъй? А народа, хе! Народа! Кажете ми какво може без народа? Ако има народа, имат всички. Искам да кажа – прибърза Гороломов, защото забеляза, че Иван се подсмива, – че когато народа е добре, добре е и държавата, и всички. Хе! Народа! Какво не може народа! Само да е съгласен, да е сдружен...

Иван го погледна, усмихна се, както си му беше обичай, и каза:

– Я дай една цигара!

Запушиха и двамата. Конете тръгнаха полека. Като потегли един-два пъти жадно от цигарата, Иван се пообърна и каза:

– Че, ваша милост, като толкоз ти се харесва народното, туй, нашто де, защо не станеш и ти земеделец. Не е лесно, нали? Туй гражданите, без докание, май са тънки. Хванат ли вилата, ръцете им се изприщят. А нашите ръце, я гледай – мешин!

Гороломов се разпали.

– То само със сила не става, Иване. Сега хората с леснина работят. С наука. Защо в Европа от един декар изкарват десет пъти повече? И

конете им са по-едри, и кравите, и гъските. Защо? Защото имат знания, наука имат. Сега за всичко има лесно. На, да вземем тракторите...

– Ум всеки може да ти даде – каза Иван, – пари никой не ти дава.

Префирнята продължи. Конете вървяха бавно. Полето започна да потъмнява, на запад слънцето угасна. Стъмни се, но след малко като че мракът се разведри, стана някаква промяна. И двамата, Иван и Гороломов, макар увлечени в разговора си, усетиха присъствието на нещо ново, дошло незабелязано, и се обърнаха.

– Месецът изгрял! – казаха и двамата.

– Точно на изток, из една ивица мътно и по-тъмно небе, се издига-ше месецът, голям, червен. В същата минута Иван спря колата, поогледа се и каза:

Ний май, че сме сбъркали пътя! Ами! Сбъркали сме го – каза той след късо мълчание. – Настрана сме зели. Ами сега!

– Чакай – извика Гороломов. – Аз имам компас. Ей сега ще ти покажа пътя.

Той откачи часовника си, на верижката му беше прикачен малък компас. Гороломов го обърна към месеца тъй, че да може да се вижда.

– Ний можехме и полярната звезда да намерим, но онуй там облаче пречи. Ще се оправим по компаса. Кажете сега, Иване, накъде беше вашето село, на коя страна е, като гледаш от града?

– Срещу зимата.

– Добре. На север, значи. Добре. Ела сега насам, гледай! – Гороломов подаде компаса към Ивана. – Виждаш ли накъде сочи?

Иван надникна.

– Накъде сочи... на нийде не сочи. То само шава.

– Шава то, но показва. Ето север, ето юг. Нататък е север, значи, натъй трябва да вървим. Карай на таз страна и ще видиш как ще намерим Чамурлии!

Иван се поподсмиваше. Все пак той намери наблизко едно тънко пътче, което отиваше по същата посока, влезе в него и удари конете. Гороломов се развесели.

– Карай, Иване, не бой се! – провикна се той. – Хората с компас в морето се оправят, че ний ли няма да се оправим тука. Карай, аз отговарям!

Иван пак шибна конете. „Ей тъй е – помисли си Гороломов, – при всеки сгоден случай трябва да им се дава по някой урок.“ Стори му се, че Иван все още се подсмива. „Смей се ти – каза си Гороломов. – Не ти мене, аз ще те заведа в селото ти.“

Вървяха по тоя път около половина час. Месецът подскочи и побеля, полето се откри надалеч. Навред – бели стърнища, бурен по синурите, а по-нататък – тънка, бяла мъгла. На едно място Иван спря: пътят се разделяше.

– Ами сега? – каза той. – Из кои път да уловим. Ех, че се объркахме! Ами сега накъде да вървим?

Зад него Гороломов завика:

– Вдясно, вдясно дръж! Все на север трябва да вървим. Аз виждам сега и полярната звезда. И компаса е в ръцете ми...

Иван не каза нищо. Той помисли, помисли, след това наистина възви надясно. Но той направи това не зарад Гороломов, а, види се, тъй беше разсъдил и решил сам. Той вече не отговаряше на Гороломов, не го и поглеждаше. Караше сега бързо, шибаше често конете и внимателно се оглеждаше на всички страни. Лицето му ставаше все по-загрижено и напрегнато. И по тоя път вървяха около половин час. Село не се виждаше. Иван пак спря, поразгледа наоколо, послуша се. Нищо не трепваше наоколо. Също такова поле, както по-рано, също такива бели стърнища. Само месецът беше по-високо.

– Бре, да се не види макар! – изпъшка Иван.

Той пак се послуша: нищо, нищо не се чува. Тая тишина уплаши Гороломова. Мина му през ума за разбойници. Но каквито и да са, те са хора. Плашеше го повече това смълчано поле, огряно от месеца, тихо, мъртво. Гороломов притихна и се замисли.

След малко каруцата го разтърси и той подигна очи: Иван беше оставил пътя и караше направо през нивите. След двеста-триста крачки той отново спря.

– Бре, да се не види макар! – завика той. – Каква беля ми дойде на главата. Таквот нещо не бях изпащал. И кучета не се чуват! И овци няма!

Той завърза юздите, слезе и тръгна напред.

– Къде отиваш? – обади се Гороломов. – Ела Да видим компаса.

– Я остави таз хлопка, ваша милост! – разсърди се Иван. – Нея ще гледам аз. Конете само пяна станаха, каталяса добитъка...

Като мърмореше още нещо, само с камшика в ръка, той излезе напред, обикаля насам-нататък, отдалечи се и понякога едва-едва се мержелееше. Най-после се върна откъм друга страна, приближи се и месецът цял го огря.

– Е, какво направи? – попита Гороломов.

– Какво направих... Намерих ей тука два пътя. Не два, три пътя

намерих. И колкото отиват натъй, се се приближават.

– Че какво от туй?

– Щом пътищата се приближават, влизат в село. Тук наблизко трябва да има село. Ще идем там, че сетне ще видим какво ще правим.

Иван се качи, вкара колата в един от тия пътища и удари конете. Не се мина много и изведнъж като из земята се показа село: бели къщи, огрени от месечината, хармани, градини. Видело беше като ден, но не се чуваше нищо, не лаеха кучета. Като че в селото нямаше жива душа. Каруцата навлезе в широк мегдан и само пръхтенето на уморените коне и металическите ноти от колелетата се отекваха сред мъртвата тишина. Близо до един плет, затъмнен от овошки, Иван спря.

– Хич не мога да разбера кое село е туй – каза той. – Че няма и кого да попитаме. Да има поне някой да ни оправи.

Почакаха, разгледаха наоколо: никой не се виждаше, нищо не се чуваше. Насреща се белееха къщите и стъклата на прозорците, като очи на мъртъвци лъщяха на месечината. По едно време се чу някакъв шум, нещо се обори. На двора, срещу който бяха спрели, някой навярно излезе. Иван скочи от каруцата и отиде до плета. Шумът пак се чу.

– Слушай бе, байно – започна Иван. – Я ела ни покажеш пътя. Закъсняхме, объркахме се. Ела моля ти се да ни оправиш. Ний отиваме за Чамурлии.

Никой не се обади. Но пак се обори.

– Ела де, ела – настояваше Иван. – Не е голяма работа, ще ни покажеш пътя и туйто. Аз съм от Чамурлии, возя един гражданин.

– Един народен човек, кажи – подсказа му Гороломов.

Иван замълча. Но шумът все се чуваше, като че леко подрънчаваше някаква тенекия. Гороломов погледна нататък и видя, че Иван занича през плета. Тенекията загърмя по-силно.

– А! То било вол! – извика Иван.

И като се обърна с лицето си към Гороломова, добави:

– Един вол се чеше на плета, а горе връз кола една тенекия дрънчи!

Гороломов се разсмя с глас, Иван, позасрамен, още се чудеше да се смее ли, или да се сърди, когато из мегдана се замърка човек, порасна, порасна и току се спря пред тях, цял бял от месечината. Един мустакат човек, наметнат с ямурлук. Въз рамото му беше праметната кримка.

– Какви хора сте вий бе? – троснато запита той.

– Добри хора.

– Като сте добри, какво търсите по туй време в село?

– А бе объркахме се – каза Иван. – Я да ни покажеш пътя. Аз съм от

Чамурлии, тоз човек е от града...

– Приятелю – обади се Гороломов, – ний не сме лоши хора. Аз съм деятел на „Рила“ и...

– Деятел-мятел, рикики-микики... Питам ви аз, какво търсите у хорските къщи, а?

– Бе ти да не ни мислиш за хайдуци – разсърди се, Иван. – Казах ти, че съм от Чамурлии. Иван Вълчев, от Чамурлии.

– Ти на Вълча Пелтека син ли си?

– Негов. Хайдуци не сме.

– Хубаво, кога е тъй. Туй село е Матльмово.

– Матльмово! – извика Иван. Като че от очите му падна мъгла и той едвам сега позна кръчмата, портата на поп Василя, училището. А по-рано му се струваше, че това село никога не беше го виждал през живота си.

Бай Тодор Опрев, нощна стража на Матльмово, отначало се показва лош ей тъй, колкото да се разбере, че носи и пушка. Но излезе, че той е много добър човек, разпита пътниците, разбра каква е работата. И тримата постояха тъй на месечината, побъбраха, изпушиха по една цигара. След туй бай Тодор изведе пътниците чак във от село и ги оправи. Иван вече знаеше де е – пред него лъщеше гладък, утъпкан път, по който той много пъти беше минавал.

Щом се поотдалечиха и бай Тодор вече не се виждаше, Гороломов изведнъж започна да се смее като луд.

– А, то било вол!... А, Иване? То било вол! – едва успяваше да каже той и пак се заливаше в смях.

Иван се поразсърди.

– Смей се ти, ваша милост. Нека не бях аз да намеря пътя, че... Онази хлопчица нищо не струва... Смей се ти... Ще дадеш още два пола, конете си съсипах...

Като се насмя до насита, Гороломов усети, че му стана хладно, загърна се в палтото си и след малко задряма. Иван не се обръщаше към него и гледаше конете. Все по-надалеч и по-надалеч се отдръпваше небето, ставаше по-бистро, по-чисто, месецът грееше отвисоко. Някъде край пътя се събуждаха и отлитаха настрана чайки, прелетели насам откъм морето.

На едно място каруцата тръгна по меко, не дрънкаше и отведнъж спря. Гороломов се събуди.

– Стигнахме – каза Иван.

Виждаше се бяла къща. Един прозорец светна, след малко се

отвори вратата и се показа жена.

– Иване, що си закъснял толкоз, Иване – заговори тя. – И как си карал! Ще умориш конете бе, виж каква фанара се дига от тях...

– Я недей приказва много – сопна ѝ се Иван. – Пригответи собата, че имаме гостенин.

Жената забеляза високия брадат човек, който са подаде иззад каруцата не каза нищо и влезе в къщи. Но когато след малко Гороломов беше заведен от Ивана в собата, той намери всичко готово: чиста стая, хубаво легло, пригответени завивки. Уморен беше, веднага си легна и духна лампата. През прозорците нахлу синкавата мека светлина на месеца и стените още повече се бялнах. Гороломов си спомни пътуването и му се стори, че са вървели с години. „А, то било вол!“ – пошепна си той и се затресе в леглото от смях. Огледа още веднъж стаята, лъхна го миризма на босилек и дюли. След туй се обърна настрана и затвори очи.

Кой е най-силният

Като кашляше непрекъснато, Гьорги Арнаутина, кръчмар в Чамурлии, излезе от къщи и тръгна нагоре из улицата. Всяка сутрин той минаваше все по това време и ако съседите му не го видеха, чуваха го как се дави и си мислеха, че не само тютюнът, но и ракията ще да е причина на тая лоша кашлица. Горе на баира Арнаутина се спря да си откъхне, извади от пояса си голям липискански пош, избърса челото си, изтри и насълзените си очи. Той беше едър човек, още по-едър изглеждаше в непроменената си носия на костурчанец: черни дънесте потури, морав пояс, въз плещите – къса аба. И личен, представителен човек беше: тежък, важен, защото не беше само кръчмар, а и най-богатият човек в селото, с кръгло охранено лице, покрито като със скреж от ниско набола брада. Онзи, който го видеше отблизо, щеше да забележи, че лицето му не е толкоз пълно, колкото подпухнало, жълто и безкръвно като пръст. Някаква скрита болест разяждаше вече това огромно тяло, но при все туй Арнаутина запазваше още бодростта си и коравия си дух.

След още няколко пристъпа на кашлицата, той най-после се поуспокои, мушна поша в пояса си и погледна наоколо. На тая страна, отдето беше дошел, освен няколко къщи, нищо друго не се виждаше – селото потъваше в дола. Но насреща, напреки по стръмнината, се виждаха скали, сиви, напръскани с черно, нацецени по такъв начин с черни пукнатини, че приличаха на блокове от някакъв градеж. Четирийсет години как Арнаутина живееше в това село, окото му беше свикнало с чистите зелени поляни, че тия скали винаги му се виждаха нещо чуждо и необикновено. Отсамната страна на дола беше по-полегата и в тая посока растеше и селото. Зад краищата на градините които попълзяваха доста нагоре, се виждаше зелена поляна, а зад нея – ниска оредяла гора. Арнаутина поразгледа и времето: равни тъмносини облаци бавно вървяха от запад на изток и макар тук-таме да бяха разкъсани, други по-тъмни се задаваха. Между пожълтелите върхове на гората се събираше синкава мъгла като дим. Беше топло, нямаше вятър – можеше да вали.

Арнаутина прекоси през пътя и влезе в кръчмата си. Момчето беше станало рано, приметено беше и чисто, още по-чисти бяха и светеха шишетата на тезгяха, накъдето гледаше Арнаутина. Една мисъл стоеше като закована в ума му: да иде да грабне шишето с ракията и да пие. И той – по-рано или по-късно – щеше да пие. Той не криеше това – всички

знаеха, че кръчмата е повече за него, отколкото за мъщерите му. Но все пак беше още рано, никой не беше стъпял в кръчмата, пък колкото и да е, срамуваше се и от момчето.

За да се поразвлече, Арнаутина отиде до прозореца и погледна навън: долу, по-ниско, отколкото беше кръчмата, се виждаше дворът на неговия едноименник, поп Гьоргя. Попадията, широка и пълна жена, шеташе около вратата на избата, слугата стягаше колата, а друга една жена в някаква чудновата и шарена риза стоеше гърбом на чардака. Докато Арнаутина мислеше коя ще е тая жена, тя се обърна и той видя брадатото и черно лице на поп Гьоргя.

– Ух, да те убий господ! – промърмори Арнаутина като си спомни, че и друг път беше виждал попа с тая риза. – Скъперника, със скъперник! Няма да даде там някой лев да си купи платно като хората, ами взел, че си ушил ношница от пешкирите, дето му ги давали по сватби и по кръщения. Напъстрил се с черно и жълто като дъждовник!

В друг двор Арнаутина видя жената на Иван Вълчев, прегърнала в ръцете си една кокошка. Докато свари да погледне още веднъж – кокошката вече скачаше заклана около Иваница.

– Браво, Иване, браво, болерино! – пошепна си Арнаутина. – Виж го ти – в делник кокошка ще яде!...

Но ето, че се показа Иван наедно с някакъв гражданин, висок, с черна брада.

„За гостенина ще е кокошката“ – помисли си Арнаутина и гледа подир Ивана и гражданина, докато влязоха в къщи.

Може би Арнаутина щеше да постои повече на прозореца и щеше да се позалиса, но отсреща се зададе зет му, учителят Петър. Той отиваше на училище и нито когато беше далеч, нито когато доде по-близо – погледна към кръчмата: беше зле с дяда си и се съдеше с него за наследство.

– Ей го, ей го... моя зет, писания ми зет, златния ми зет!... – замърмори Арнаутина. – Вълци и мечки да те ядат тебе! Ме изяде! Ми изгори душата!

Силна болка се спусна от главата му към челото, притъмня му, ръцете му затрепераха.

– Танасе! – извика той на момчето. – Я търчи у дома. Кажу на баба си Гергевница да заколи едно пиле. Само Иван, наш Иван, на Пелтека син му, няма да яде кокошки. И ний имаме. Хайде, търчи!

Не му беше за яденето – като всички, които пият ракия, той малко ядеше, – а гледаше да остане самичък. Щом момчето се изгуби, той

мина и застана от вътре зад тезгяха. Наслаждението, което го чакаше, караше да не бърза. Развесели се, лицето му светна. Бавно остави цигарата си с дългото цигаре настрана, бавно развърза кесията си от син плат, превървена на гайтан през шията му.

– Добрутро, тезгях! – рече. – Имаш ли сефте?

– Нямам – отговори тезгяхът. (Отговори зарад него Арнаутина.)

– Дай ми тогаз една ракия! – Той хвърли два лева на тезгяха и ги хвърли по такъв начин, както ги хвърля човек, който ги дава от сърце. След туй взе шишето, наля си една доста големичка чаша с ракия и я изпи.

– Дай сега пък от мене! – каза той и си наля още една, после – още една.

Той изчисти тезгях – не се боеше от никого, но на, такъв му беше обичаят, – след туй седна на пейката близо до огнището, направи си нова цигара и запуши. Приятна топлина се разливаше навред по тялото му, лицето му се избистри, ръцете му вече не трепереха. Тъкмо в тая минута момчето се върна.

– Защо бързаш толкоз, олум, защо се мориш? – обърна се той бащински към него. – Ранко е още, няма работа. Е, що каза баба ти Гергевица?

– Каза, че ще заколи.

– Арно, арно. Направи ми едно кафе, Танасчо.

В кръчмата влезе Танко Бората. Той се поспря, оздрави, след туй отиде и седна по-навътре, срещу една малка кръгла масичка.

– Как си, Танко, живо-здраво ли си? – попита го Арнаутина.

– Добре съм, дядо Герге.

– Дай боже, дай боже.

Арнаутина познаваше добре Танка. Ако той е дошел в кръчмата значи, решил е да се напие. Така правеше той винаги. Ще се изгуби – петнайсет, двайсет деня, цял месец, не се вижда, – и току ще доде, ще стои цял ден и тъй ще се напие, че когато тръгне да си отива, започва да се кандилка от дувар до дувар, а децата викат подире му: „Танко Бората! Дето гони хората!“ Но сега Танко изглеждаше много хрисим, дори някак скръбно замислен, пък и докато е таврез, не обичаше да приказва. При все туй Арнаутина беше толкози добре разположен, че се реши да му заговори още веднъж:

– Какво ще кажеш, Танко? Дали ще вали?

– Ако рече господ, ще вали – каза Танко и веднага извика: – Танасе! Я ми дай едно шишенце!

Танас донесе шишенце с ракия, чаша с вода, друга малка чаша. Танко взе само шишенцето, дигна го и го изпи наведнъж, без да се намръщи, като да беше вода. След туй поглади дългите си руси мустаци, извади табакерката си и започна да си прави цигара.

Вън се зачу глъчка, идеха няколко души наведнъж. На стълбите под прозорците те се спряха, спряха са и на чардака пред вратата. И макар единият от тях, кметският наместник Трифун, да беше влязъл вече с единия си крак, другите още стояха вън и все гълчаха. Най-последно влязоха и те – Деню, Марин Вълчев, брат на Иван Вълчев, и Слав Караиванов. И тримата, както и Трифун, бяха от по-първите и по-заможни селяни. Те заградиха една маса, седнаха и все се разправяха. Танко ги погледна насмешливо, мръдна рунтавите си мустаци и извика:

– Танасе! Я дай още едно шишенце!

– Аз ти казвам, че списъка ти не е верен – говореше Деню, пълен и червен, около шейсетгодишен. – Списък ли е туй? – Пачавра. Де имам аз толкоз овци? Овците ми дважд повече са писани.

– Как тъй бе, бай Деню – викаше Трифун. – Списъка не съм го правил аз, списъка е от общината.

– Какво има? Какво се карате? – попита Арнаутина.

– За мерата бе, дядо Герге. Гледаме кой колко добитък има, та да видим колко ниви ще трябва да остави всеки за угар. Всеки оре, дето завърне. Ами че, ако изорем цялата мера, де ще пасе добитъка ни?

При тия думи на Трифуна Танко пак мръдна мустаците си и поклати глава, като че искаше да каже: „И от туй нищо няма да излезе!“ Но Арнаутина, който имаше много добитък и много ниви, разбра, че работата е важна, тури си очилата и взе списъка. Но Трифун го грабна от ръката му и започна да го чете. До второто или третото име всички мълчаха и произнасяха по едно „хъ, хъ“, но на четвъртото име пак се скараха. И от всички уж най-малко говореше Деню, а най-много той ядосваше кмета.

– Бе, бай Деню, ти какъв човек си! – викаше отчаяно Трифун. – Не мога веќе... Не ща. Ще ида в общината и си давам оставката. С таквиз дебели глави аз не мога да се разправам.

– Дебели глави... Има ли по-дебела глава от твоята? – каза Деню и стана още по-червен.

Изведнъж Арнаутина хвърли списъка и сне очилата си.

– Що? Тъй ли управляваш, кмете, а, тъй ли? Седумстотин и четирийсе овци! Кой ти ги е казал, че са толкоз? Моя зет ли, Петър ли? А знаеш ли, че половината са чужди? Кмета, а? Кмет... Или ще речеш:

той, дядо Герги, носи. Що? Ме сметаш за будала?

– Чакай бе, дядо Герге, не е тъй – викаше Трифун. – Ела, ела тук...

Пак се наведоха над списъка и пак се скараха. Никой не забеляза, че на вратата беше се спрял Иван Вълчев, а до него – един висок гражданин, с черна брада. Иван сочеше с очи и с пръст селяните един подир други и нещо шепнеше, а високият човек – той беше Гороломов – слушаше и поклащаше глава. Иван посочи и към Танка, Гороломов погледна и него и пак кимна с глава. Сам Танко не забеляза нищо, защото, след като му беше омръзнало да слуша кавгата на чорбаджиите, гледаше пред себе си и нещо си мислеше. Гороломов пристъпи и влезе в кръчмата. Той беше се подокарал и изчистил, по намокрената му коса още личеше отгде в минал гребенът. Чантата си държеше под мишница.

– Добър ден! – гръмко и троснато поздрави той.

Селяните се обърнаха.

– Добър ден, г-н кмете! – Гороломов протегна ръка, здрависа се с Трифуна, а след туй наред с всички: – Добър ден, бай Деню! Добър ден, бай Марине, бай Славе! Добър ден и на тебе, дядо Герге, как си?

Гороломов привлече един стол и седна.

– Ето ви на – продължи той, като държеше чантата на колената си, – ето ви събрани, както исках. Че аз за вас съм дошел, вас търся. Тъкмо ви мислех как ще ги намеря тия хора, да не вземат да са поизкрият я... Пък то, как сте ми се събрали, като пиленца, като че сте знаели. Стражар да бях пратил, нямаше да ви съберат тъй...

Селяните го гледаха, без да продумат. Кой е тоз човек? Нов окръжен управител ли е? Прокурор ли е? Защо Иван се подсмива такъв? „Трябва да е акцизен“ – помисли Арнаутина и погледна към стената, за да видя дали патентът е на мястото си.

– Пипнах ли ви аз вас – продължи Гороломов, – пипнах ви! Къде ще ми шавате сега. Тук ще стоите. Не ви пушам от прага навън да пристъпите. Ще стоите тук, докато, свършим работата, за която съм дошел. И ще я свършим... да, ще я свършим, великолепно ще я свършим. Какво ме гледате? Аз вас ли? Гороломов все се усмихваше. – Аз всички ви ще ви туря в коша!

Без да има нужда, Арнаутина стана и пак седна. Трифун взе да сви ва списъка на тръба, Деню мълчеше – по-червен отвсякога. Слав Караиванов пухкаше с лулата и гледаше в земята. И тъй като Танко беше проточил шия и с голямо любопитство заничаше насам, Гороломов го погледна и каза:

– Аз и бай Танко ще туря в коша, макар че се е заделил тъй

настрана като коза.

Танко прибра погледа си и нищо не каза.

– Г-н упра... ваша милост – започна объркано Трифун. – Кой сте вие?

– Аз ли? Нека каже моя приятел, Иван. Аз съм Станчо Гороломов, инспектор-аквизитор на застрахователното дружество „Рила“. Ходя по застраховки. И тъй като... – Гороломов спря: селяните се заливаха в смях. Арнаутина изфуча: Уф, да те... и отиде настрана.

– И тъй като вие сте първите... защо се смеете?

– Бе, г-не, че тъй кажете! – каза Трифун, като попремина смехът му. – А то... Аз рекох, тоз човек прокурор ли е, следовател ли е... Да те убий господ, да те убий!

– Като речи... като речи... – започна Марин, като се мъчеше да надвие смеха си – като речи... аз вас ще ви туря, кай, в коша... оца... оцапахме я, реках...

Гороломов се смееше наедно с всички. Тази сутрин преди да излезе от Иванови, той беше попрелистил „Настолна книга на застрахователния деятел“ и беше спомнил, че често пъти най-добрият начин да се пристъпи към работа с някои хора, особено селяни, е шегата, смехът. Тъй реши да направи и той. Изглежда, малко беше го попрекалил, но нищо – веселото разположение пак се яви, това е главното.

– Е, сега... Да започваме ли? – каза Гороломов, когато премина смехът. – Г-н кмете, вий трябва да дадете пример.

– За какво?

– Да те застраховаме. За колко?

– Я се остави, ваша милост. Застраховка... Ний сме земеделци хора. Нашата застраховка – да хвърлим семето в земята и да чакаме.

– А! Г-н кмете! Не очаквах туй от вас. Интелигентен човек. Кмет. Чакай, чакай! – разгорещи се Гороломов и не даваше на Трифуна да говори. – Знаем какво ще ми кажеш, знам... Имам имот, нали? Имам земя като умра, ще я оставя на децата си, нали тъй? Добре, г-н кмете, но застраховката е друго нещо, съвсем друго нещо. Моля, моля, послушай ме...

Гороломов говори много. Говори за значението на застраховките, за предимствата на таз или оназ таблица. Селяните кое го слушаха, кое не. Най-после те престанаха да внимават и току поглеждаха през прозореца. В кръчмата примръча повече. Вън във въздуха светваха тук-таме, като иглици, капки дъжд. Някъде лападът се разклащаше, ударен от едра капка, някъде се отронваше жълто листо от салкъмите и бавно

падаше. Изведнъж дъждът се спусна на гъсти жици и зашипурка по покрива.

– Ей че заваля! – казаха няколко души изведнъж.

Трифун отиде до прозореца.

– Ех, че хубав дъжд! – каза той. – Дай, боже, дай! Ето ти нашата застраховка, г-н Гороломов – каза той, като се върна на мястото си. – Навали ли дъжд, засеяме ли – добре сме.

Селяните се оживиха.

– Сега можем да се почерпим – каза кметът. – Танасе!

– Моля! – прекъсна го Гороломов и простря ръка. – Аз черпя. Дай, момче! Виж кой какво ще пие.

– Ти пак си бил добър човек – каза Трифун. – Ти донесе дъжда.

– Видя ли? – засмя се Гороломов.

Момчето донесе ракия, чаши. Гороломов беше доволен. „Аз може да оставя малко застраховките настрана – мислеше си той. – Нека първом им поговоря да разберат що за човек съм аз, че после е лесно.“

– Да... за земеделците трябва дъжд – започна той. – И аз се радвам като вас. Какво! Да не мислите, че съм тръгнал пари да печеля? Не! Имате ли читалище? Имате ли салон? Аз мога, ако искате, да ви държа една сказка. Аз не си скъпя труда. Във Варна, в Севсевмез, има квартално читалище. Дохождат при мене и ми казват: Г-н Гороломов, елате ни дръжте някоя сказка. Добре, казвам. Отивам и им държа три. Една – за Рабиндранат Тагоре; втора – за Махатма Ганди; трета – Фройд и жената. Успех колосален! Ще се издушат хората в салона. Като сардели. На „Фройд и жената“ една бабичка припадна, тъй я бяха притиснали... Земете да прием... Хайде, наздраве!

Чукнаха се и пиха. Гороломов продължи:

– Тук аз мога да ви говоря за друго. Например... – Той улови с ръка челото си и помисли. – Да, например, за химическите торове! Ето една хубава тема, великолепна тема! Защото – знаете ли? – там е спасението. Химическите торове, те ще ни умият очите.

– Гюбре много! – каза Деню. – Стига да има кой да го носи на нивата.

– Гюбрето е друго. Химически торове, казвам. Както е в Европа. Аз имам един приятел, агроном, казва се Океан Велев, много способно момче, не е вагабонтин като оня, лесничея Галов. Както и да е! Та, казва ми тоя Океан Велев: „Г-н Гороломов, казва, знаете ли че ако нашия народ се научи да употребява химическите торове, България в десет години ще плати борбовете си.“

– Ще плати... Какво ще плати, когато, каквото изкараме, продаваме го без пари! – каза Деню.

– Ниските цени, бай Деню – тъй говори икономическата наука, – са временно нещо. Химически торове ми дай ти мене, че после ще си приказваме. Океан Велев е прав. Аз съм на същото мнение. Какво прави европейския земеделец? Тук гребнеш, да речем, шепа пръст, погледнеш я – пръст. А той, европееца, вземе, че й тегли една анализа и вижда какво има, какво й липсва. И както ти, милий бай Деню, храниш прасето си с мамули и чакаш да ти даде сланина, тъй той, европееца, храни земята си, за да му роди...

– Не струва пари, ти казвам! – викна пак Деню.

– Моля, не ме прекъсвайте!... Ето какво нещо са химическите торове! Ето какво е науката. Науката днес е достигнала колосални успехи. Страшно нещо! Живеем в епохата на радиото и на аероплана! Живеем в едно динамично време! Човекът днес се стреми да стане равен на бога, както казва поета. Той, човекът, всичко може, той е силен, знайте ли колко е силен той, съвременния човек, той...

– Мълчи! – извика гневно и високо някой.

Обърнаха се: настръхнал, с щръкнали мустаци, Танко гледаше право в Гороломова.

– Да мълчиш ти там, гостенино, чуваш ли? – повтори той и като махна два пъти късо и отсечено, прибави: – Мълчи! Мълчи!

Селяните се поусмихнаха. Никой не искаше да са намеси. Танко се обърна, изпи колкото ракия беше останало в шишенцето му, след туй се загледа пред себе си. И сред тишината, която беше настъпила, заговори:

– Отзарана излизам от къщи и поглеждам към гората. Какво е туй чудо? – думам си, – Кой бояджия е минал нощес, та е боядисал гората? Вчера беше зелена, а днес желта... Той е силен! Разбра ли! Той! – извика Танко и стрелна с очи Гороломова. – Той е силен! А ти, а аз, а тези, не знам какви там агрономи и гороломи – нищо, нищо! Прах, гниди, мухи!

Той се обърна пак и замълча.

Отначало никой не се обади. После Слав Караиванов, както си пухкаше с лулата, добродушно усмихнат, рече:

– Брава, Танко! Тъй е. Той е силен, той. Онзи, дето прави гората желта.

Веднага Танко скочи и се изправи пред Гороломова, ядосан, с помътени очи.

– Ти ли си силния? – завика той. – Ти ли? Кой си ти? Какъв си?

Отде си?

– Стой настрана, Танко! – възпря го с ръка Трифун.

– Като си бил толкоз силен, я ме погледни! – викаше Танко и гневът му все повече растеше. – Погледни ме! Или като си пуснал таз брада, че ще ме уплашиш...

– Стой настрана, Танко! – повтори кметът.

– Г-не! – каза с изтънчена любезност Гороломов. – Аз не говоря на вас. Не ви познавам.

– Не познаваш?... А кой каза одеде: Танко, ще те туря в коша... Ти ли ще ме туриш в коша? Ти ли? Ти ли? Ти...

Танко грабна един стол, замахна с него и кой знай щеше да стане, ако Трифун не беше скочил и уловил ръката му.

– Като те пухна по главата, саде гороломи ще стане!...

– Танко, мирен, Танко! – викаше кметът и го избутваше назад. През рамото му Танко продължаваше да пронизва Гороломова със страшния си поглед. Най-после Трифун успя да го умири и да го тури на мястото му.

– Не му вържи кусур, ваша милост – прошепна той на Гороломова, като се върна на мястото си. – Добър човек е, ама напие ли се, такъв е...

Попребледнял, Гороломов мълчеше, горчиво усмихнат. Разговорът стана тежък, във въздуха все валеше. По едно време селяните станаха да си ходят. Тъкмо в тая минута се показа Иван, поизмокрен от дъжда. Той носеше под мишницата си един голям самун хляб, а в двете си ръце – два-три сахана. В най-горния имаше варена кокошка.

– Стойте, къде ще ходите? – каза Гороломов на селяните. – Ще се нахраним наедно.

И Арнаутината се похвали, че имал сготвена кокошка, и прати момчето да я донесе. Съединиха две маси, насядаха всички и започнаха да обядват. Трапезата скоро се покри с хляб, с гозби и чаши с червено вино. По едно време хлябът намаля и Иван скочи, да донесе още от къщи.

– Иване! – извика Гороломов подире му. – Донеси червените гащи!

– Какви червени гащи?

– Знае той, Иван.

Малко по-късно обядът се привърши. Хапнал добре, хубаво разположен, Гороломов се поизлегна на пейката. Той беше спокоен – Танко го нямаше. Той току-що беше излязъл и навярно отиваше към другата кръчма, защото едно тънко гласче се чуваше навън сред дъжда, някое дете викаше: „Танко Бората! Дето гони хората!“

Гороломов се усмихна, взе китарата, махна червения калъф, тури

пръсти на жиците и, като се загледа в една точка, запя:

Не плачи, малка моме, не жали,
не рони сълзи кървави...

Когато Гороломов изкара тая песен докрай, Арнаутина, който през всичкото време беше слушал с най-голямо внимание, извади липисканския си пош и изтри очите си.

– Да живееш, г-не! – каза той, трогнат. – Сто години да живееш! Не ме гледай мене, стар човек съм аз, мъчно ми е. Нашенска е таз песня. Го знаеш д-р Генадиев, министра? Приятел ми беше. Кога го срещах, му кажувах: „Г-н Генадиев, да даде господ да се освободи Македония, па да се видим с тебе там, да пием по едно кафе в Солун на Ат-мегдан и в Битоля под тополите!“ А той ме потупа по рамото и каже: „Ще бъде, дядо Герге, ще бъде!...“

Гороломов не пееше лошо. Имаше топъл, пълно-звучен бас, който леко и без усилие се лееше. Но много по-забавен беше сам той: според съдържанието на песента, той или въздишаше, или се усмихваше, позатваряше очи от възхищение, подигаше веждите си, намигаше дяволи-то. Често пъти думите на песента му се виждаха недостатъчни и той се впускаше в дълги и широки обяснения. А пък, че се харесваше на селяните – нямаше никакво съмнение. Те не само слушаха внимателно, но и започнаха да се надпреварват кой по-напред да черпи.

Въпреки тоя успех, Гороломов не забравяше за себе си и за работата си. Когато нагласяше китарата и затыгаше кордите, той нарочно про-такаше тая работа повече, отколкото беше нужно, и си мислеше: „Да от-вора ли дума за застраховките? Рано е още. И за химическите торове не струва вече да им се приказва. Тоя Танко отде се взема! Но ако има салон, аз пак ще им държа сказка – не се отказвам!“ – Веднага след тия мисли той отхвърляше глава назад, усмихваше се и започваше да пее.

Той пъ много и всякакви песни весели и хороводна. След туй, като се загледа пак, както по-рано е една точка, тъжно и прочувствено запя:

Вълнува се тревата
широко и навръст; –
високо се издига
над нея дървен кръст...

Сред най-голяма тишина той доизкара песента! Тя свършваше със същия тоя куплет, с който започваше. Някой дълбоко въздъхна: беше

Танко. Незабелязано той беше се върнал и беше седнал пак пред същата тая кръгла масичка, дето беше стоял и по-рано. Никой не обърна внимание на него, но Танко стана и се изправи пред Гороломова. Пиян беше, по-пиян от по-рано, но изглеждаше сега смазан, убит.

– Стой настрана, Танко! – каза Трифун.

– Чакай, кмете. Остави ме. Нищо лошо няма да правя. Аз искам прошка. Г-не! – каза той, като гледаше Гороломов с влажни очи, а една-та си ръка беше турил на сърцето си. – Моля ви да ме простите. Сбъркал одева, искам прошка.

– Просто да ти е, бай Танко! – рече Гороломов. Няма нищо. Било що било, то се забрави вече...

– Тъй. Хубаво. Сполай ти.

Танко отдаде чест по войнишки – той, Боров Танко Димитров, старши подофицер от 8 п. приморски полк, – обърна се и отиде, та седна пак пред кръглата си масичка. Жълтите му мустаци стърчаха, но очите гледаха някак необикновено, не навън, а навътре в него. И като не се обръщаше към никого, а като че говореше на себе си, той каза:

– Нажали ми душата таз песен... Как беше? Кръст... в тревата кръст... Танасе! Дай ми едно шишенце!

Едно време бях авджия – продължи той, – пушка имах. Оттогаз, толкоз години има веке, не я и поглеждам. Авджия бях... Минах веднъж през гората, на една полянка, до колибата на Пея горския, на един бряст, гледам две гургуричета. Явруйчета трябва да бяха, глупави още, гледат ме и не хвъркват. И аз – нямах нужда, ама на – дигнах пушката и дан! – убих ги и двете...

Той се позапря, главата му падна по-ниско.

– Сетне... мина се време... умряха ми деца. Две деца ми умряха. И все ми идеше на ум за тез гургуричета... Не трябваше да ги убивам...

– Ех, такъв е света! – каза Слав. – Какво да правим!

– Танко, не се отпущай, Танко! – рече Трифун. – На война си бил!

Танко махна с ръка и не каза нищо.

Гороломов остави настрана китарата. Разговорът продължи пак, но отсега нататък говореха си поотделно двама по двама. Гороломов приказваше с Деня. Говореха ниско и не можеше да се чуе. По едно време Деню кипна:

– Ти за моите деца ли ще мислиш? Аз имам какво да оставя на децата си.

– Не бе, бай Деню – обърка се Гороломов, – не казвам за тебе, за себе си казвам. И аз не трябва ли да изкарам нещо? С какво ще се

прехранвам...

– Тъй кажи тогаз. Давал съм хляб на много кучета, ще дам и на тебе. Пиши!

Гороломов отвори чантата си, извади някакви книжа и започна да пише. Деню броеше пари. Едвам сега Другите забелязаха какво става.

– Какво има? Какво правите? – попита Трифун.

– Какво ще правим – каза Гороломов. – Бай Деню се застрахова за петдесет хиляди лева.

Тогава Слав Караиванов, без да се измени нещо в лице, като тъпчеше с пръст лулата си, каза:

– Че само Деню ли е богат? И ний имаме пари. Я пиши и мене!

След него, все за по петдесет хиляди, се застраховаха Трифун и Марин Вълчев. Само Арнаутина отказа:

– Що? Да се застраховам! Да оставя пари! Че да ги яде моя зет, а, Петър да ги яде. Магарето с магаре! Ме изяде! Ми изгори душата!

Танко гледаше какво става, но вече не мислеше да се меси. Мирен, с разширени и изцъклени очи, в които тлееше болка и тежка мисъл, той само си пошепна:

– Туй било, онуй било, а то... всичката работа била пак за пари...

Иван не вярваше на очите си, като гледаше как Гороломов събира парите и ги тъпче в портфейла си. „Не исках да го карам по селата, ама гледай го ти, човека пари печели, не е шега – мислеше си той. – Дано ми даде още два пола, задето се губих нощес из къра. И ще го вода по селата, няма що.“

Съд. Колко стопани може да промени една нива

Гороломов преспа още една нощ у Ивана и на другия ден и двамата потеглиха на път. От уважение към своя гостенин, посъветван и от жена си, Иван се постъкми, тури си прана риза, облече си по-новичек червен елек. Освен туй той напълни колата със слама, метна отгоре една черга, а отзад тури възглавница, на която седеше сега Гороломов. Две села имаха да гонят днес: Саръджа и Дели-Исуф, и двете чисто български, ако и да бяха с турски имена. Тъкмо това разправяше и Иван.

– Чувам, че щели да ги прекръстват – говореше той, като беше седнал тъй, че да може да поглежда и към конете, и към Гороломов. – Щели да им турят български имена. За Дели-Исуф е лесно, там в гората има много дива асма, диво лозе – влече се по дърветата като повет, – та затуй Дели-Исуф щели да го казват Лозен. То хубаво. Ами Саръджа? Саръджани не знаят какво да правят. На турски саръ значи желт, но значи и глух. Сега – не тъй, не тъй. Да нарекат селото си Глухарово, страх ги, ще им думат глухари. Да го нарекат Жълтеш – и то не иде. Жълтеш – жълтеница, най-напред, знаеш, за момите им не е хубаво. Някои Думат да го наречели Жълтица. То пък хич не иде, нито е за сиромаш, нито е за богат. Отде си? От Жълтица. Като си от Жълтица, де ти са жълтиците? Нали тъй? – смееше се Иван. – Уж от село Жълтица, пък пет пари няма в джеба си. Та, не върви. Виж, ако е за богати хора, богати хора в Саръджа има, ама те си крият парите, проклетите, и за жълтици ли, сакън! – за таквоз нещо и дума не дават да се каже. Страх ги. От хайдути ги е страх...

Гороломов си даваше вид, че слуша, усмихваше се. Всъщност той не внимаваше и ако се усмихваше, усмихваше се повече на собствените си мисли. А когато Иван подкара по-бързо конете и вече гледаше само към тях, Гороломов по-свободно се предаде на мислите си. Прехвърляше през ума си всичко, което беше му се случило в Чамурлии: пристигането му през нощта, чистата оная стаичка у Ивана с бели стени и бял таван, после – кръчмата на Арнаутина, спречкването с Танко Бората – тоя Танко отде се взема! – и, на края, застраховането на тримата чорбаджии – успех, неочакван и за самия него. „Началото е добро! – помисли си Гороломов. – Ще върви тя, виждам аз. Таз година – застраховки, догодина – речи, а после – народът от всичките тия села тръгнал след Гороломов и Гороломов – депутат!“

Гороломов се позамисли, очите му пламнаха, като че виждаха нещо, след туй той замахна с юмрук и завика:

– Тогаз ще ме разберат те мене! Там! На трибуната!

– А? – каза Иван и се обърна. – Каза ли нещо?

– Нищо, Иване, нищо. Аз тъй... Хубаво времето, а, какво ще речеш?

– Хубаво. Дъждеца беше малко. Повечко да беше поваляло я!

Иван погледна Гороломова, разбра сякаш, че нещо гори в него, позасмя се и се обърна към конете си. Бяха навлезли в гората, пътят криволезе измежду корени и пънове, та трябваше да се внимава. Гороломов хвърли възторжен поглед наоколо си. От вчерашния дъжд гората беше като къпана, огряна от меко, спокойно слънце, дънерите и клонете на дърветата бяха още влажни и черни, а шумата – нейде още зелена, нейде – жълта, а нейде – червена като кръв. Тук-таме – малка полянка с гъста изсъхнала трева, като повалено жито, с глогини и шипки, на които още се червенее плод. И каква тишина! Няма летните сенки – през оределите клони свети небето. Черни, млъчеливи птичета, големи колкото косове, но с дълги опашки, прелитат настрани, дигат се тежко, като подхвърлен камък, а щом кацнат, лъкатушат бързо-бързо из гъсталака. Ето подскача заек, сепва се, гледа, едното му ухо поклепва, и – бяга назад. Докато Гороломов извика, заекът е далеч, премята се из тревата, прескача, изпънат, с тъмен гръб, с шръкнали уши.

– Ху-ху-ху! – вика Гороломов. – Хайдяя! Ах, Иване, да имаше една пушка!

– Де ще го стигнеш, отиде. Много ги има таз година. Като мравинки ходят из гората. Няма кой да ги бий! Само Петър, даскала, излиза на лов, ама и то много нарядко. Пък и не му е хубаво месото на заека – каза Иван и се намръщи. – Синьо таквоз, като на леш...

Гороломов не слуша Ивана и гледа пред себе си, очите му горят. Гората беше много малка, свърши се и ето че се откри пак полето. И що? Завеса някаква ли се дигна, или огромни порти се отвориха? Колко надалеч се вижда, как равна е чертата на хоризонта и как, проточена като конец, върви към едната страна, върви към другата, върви сякаш към двата края на света! Гороломов се вълнува, сърцето му бие често. Втори път, откакто е излязъл от града, го обзема това странно чувство: струва му се, че става лек, безпльтен, превръща се на дух и пълни това широко небе или – цялото небе сякаш свети в душата му. Прилича на пролет, топло е, едва-едва полъхва ветрец, колкото да раздвижи паежините из въздуха. Чува се, че пее чучулига. Гороломов гледа нагоре, търси я,

лицето му светва, тънките косми на брадата се развяват и лъщят. Дълго време той чува чучулигата, но не я вижда. Не я вижда, а песента и сякаш капи на капки, възторжена, вдъхновена.

– Ах, ето я, ето я! – вика Гороломов. Като малка черна стрелка, чучулигата трепти във въздуха, присвива криле и пак се дига, не толкоз уморена, колкото прималняла. – Ах, милото, милото... – говори Гороломов. – Гледай я как пее... и все нагоре отива... Ах, милото... Иване, спри, Иване! Спри! Спри!

Иван помисли, че е станало нещо, спря веднага и се обърна: заловен с двете си ръце за сандъка на каруцата, Гороломов гледаше нагоре, към небето, усмихнат, умилен.

– Ах, милото, милото! Иване, слушай го как пее... Ах, миличкото... Стига... стига... сърчицето ти ще се пукне... Ах, миличкото... миличкото...

Твърде благоприятен, откакто си беше облякъл прана риза и нов елек, Иван чакаше търпеливо, усмихнат, но готов да скрие веднага усмивката си, ако Гороломов погледне към него. Изотзад по пътя задрънка каруца и бързо-бързо наближи. Хубави коне, и двата сиви, с червени ширити по юздите, препускат напето, леко, като че не чувствуват зад себе си никакъв товар. Селянинът, който ги кара, и той пременен, важен такъв, горд. Но всичко това го забеляза само Иван. Гороломов, както беше снел погледа си от чучулигата, гледаше друго: отзад в каруцата, на хубава пружинена седалка, седяха две жени. Едната беше селянка, червендалеста мома с наниз от пендари, а другата – учителка трябва да е. Пристегнатата в кръста, гологлава, вятърът развява косата над челото ѝ – какво чисто, бяло чело! И очите ѝ – черни, продълговати, засмени и дяволити. Тя приказваше на другарката си и се смееше и, както беше се полуобърнала към нея, уж случайно успя да плъзне погледа си над рамото и и да погледне още веднъж Гороломова – тия очи под тънките черни вежди, тая усмивка! Гороломов гледаше като замаян подир каруцата, която отмина напред, като пееше с осите си. Отзад на дъното на сандъка можеше да се види нарисуваната там картина: Райна княгиня, със знаме, с лъв до нея. Отгоре надпис: „Димитър Костадинов, с. Каралии“. Но това го забеляза пак само Иван.

– Коя е тая, Иване? – каза Гороломов, като че се пробуждаше от сън.

– Таз ли? Даскалица е. Ганка Попова, даскалица е в Каралии. Тя често иде в наше село.

Гороломов извади бележника си.

– Ганка Попова, учителка, Каралии – записваше той, като сричаше думите. – Тъй ли, Иване? Добре. Ще я позаобиколим и нея, ще я застраховаме. И нея ще я турим в коша!

Иван се засмя.

– Не знам. Тя да не ни тури в коша. Много е дявол.

– Аз съм по-голям дявол от нея, Иване, гледай си работата. Хайде, карай! Карай да вървим!

Гороломов скри бележника си, хвърли още един поглед нататък, накъдето пееше чучулигата, и се усмихна. Каруцата с учителката беше вече далеч, възви настрана и едва-едва долиташе някоя мелодична нота от колелата ѝ. Иван пое пак пътя за Саръджа и Дели-Исуф.

В това време двете тия села бяха в голяма тревога. Те бяха близо едно до друго и досега нищо особено не ги делеше, освен разстоянието от два-три километра помежду им. Инак, хората си бяха едни и същи, едни и същи обичаи и носии. Ако нещо понакърняваше доброто им съседство, то беше обикновеното междуселско съперничество, което избиваше в шеги и подигравки, твърде невинни сами по себе си. Така саръджани, които бяха по-богати и по-отракани, смятаха делиисуфчени за по-прости, и то не за друго, а защото селото им било сред гората, защото носели големи калпаци и рядко се бръснели. Всъщност, делиисуфчени бяха честни и работни хора, но малко се проявяваха навън, защото си имаха друга работа: ровеха като къртици около селото си, кореняха от гората, правеха ниви, намираха се във вечна война с горските стражари. Бяха весели хора, гората им даваше възможност да развъждат кози, за туй почти във всяка къща имаше и гайда.

Делиисуфчени имаха и други добродетели. Докато саръджани, уж учени, уж префинени, нямаха мир и слога в селото си и се деляха на безброй партии, делиисуфчени държаха едно и на изборите се явяваха вкупом, със знаме, в бойна колона от двайсет-трийсет реда, по четири души в ред. Най-назад, на мястото на фелдфебела, обикновено вървеше Атанас Куция, Това малко разваляше стройността на колоната, но я правеше пък още по-внушителна.

Сега между Саръджа и Дели-Исуф беше избухнала същинска война. Когато преди няколко месеца и двете села поискаха да създадат имоти на читалищата си, те посегнаха на една и съща нива: саръджани твърдяха, че е тяхна, делиисуфчени твърдяха обратното. Най-напред, както му е редът, и двете страни изкараха плугове да я орат, срещнаха се там, биха се, имаше някоя и друга счупена глава. После се започна дело. Днес окръжният съд щеше да доде да направи оглед на самото място.

Още снощи в двете села стигна хабер, че съдиите са вече в общината, останали са там на гости у кмета, а утре в девет, девет и половина часа ще бъдат на нивата в къра.

Първи и в по-голям брой, както винаги, пристигнаха там делиисуфчени. Атанас Куция не липсваше сега. Тъй като селото им беше по-далеч, някои дойдоха с каруци, разпрегнаха ги и пуснаха конете да пасат. Между делиисуфчени беше и Апостол Авджи-Михалев, млад селянин, висок и як, с когото саръджани най-малко желяха да имат работа. Но тоя път саръджани бяха дошли по-малко, по-стари и по-улегнали хора. При това оня, който ги водеше – Къса Иван – беше кротък и мъдър човек.

Нито едната, нито другата страна мислеше за кавга днес, но все пак – имаше и горещи хора, – за да се избегне каквото и да било спречкване, седнаха отначало отделно и по-надалеч. Отделно седнаха, за да не ги обвинят в пристрастие, и свидетелите, стари турци и татари от околните села. Само Цоню Молеца от Саръджа не можеше да се съдържи на едно място. Дребничек, с опънати нагоре потурки, със сипаничево лице, с черни, мънички очички, като трънки, все ухилен, той току сновеше ту насам, ту нататък. Като додеше между делиисуфчени, той казваше: „Нашите думат, че като ви вземат нивата, ще захванат давия за гората при Кара-Орман. И тя била наша.“ После се завръщаше при саръджани и казваше: „Страшно ни се заканват ей! Щели били да чукат главите ни на камък.“ Не минаваше много, Цоню пак се озоваваше сред делиисуфчени. „Знайте ли що думат нашите? – говореше им той. – Думат: защо им е таз нива на делиисуфчени? Какво ще там, ламбени шишета ли? Или лимонтузу?“ Делиисуфчени разбираха, че саръджани ги подиграват за простотията им, и веднага им отговаряха, както си знаеха. Тогава Цоню се връщаше при своите и казваше: „Ония там ни пщуват на майка.“

– Цоньо! – скара му се най-после Къса Иван. – Какво се вреш насам-натъй като шило. Тук да си стоиш, чу ли? Стига си пускал тез фитили.

Къса Иван трябваше да въздържа и по-буйните.

– Гено, Стоиле, Русе! Стойте си на местата. Дошли сме не да се караме, а да се съдим. Трайте.

По едно време при делиисуфчени доде Петър Джумалията от Дуралии, осемдесет и повече годишен овчар, най-важният свидетел по делото. Изпървен той стоеше подпрян с две ръце на кривака си, като че беше са закрепил на три крака, но отпосле се оживи, замаха с ръка, заразправя. Саръджани искаха да чуят какво казва, не можаха да удържат

любопитството си и един по един надодоха около него.

– За пътчето, каеш, Димо – говореше Джумалията. – То пътищата, да ти кажа ли аз тебе, не стоят на едно място. Таз година го гледаш ей тука е, а след пет, след десет години – няма го. Отметнало се хе, на друга страна. На, гледай, ей туй, тънкото пътче за Енидже, преди руското мурабе там ли беше? Не. Ей тук минаваше, дето сме сега.

– Че пък отде помниш толкоз, дядо Петре? – каза Апостол Авджи-Михалев. – Като че си го записал на книга.

– Аз не знам книга, аз съм без очи. Ама като е за помнене, помня. Помня, защото ей тук е Бешир ефенди пазарджишкият каймакамин, срещна Ионус-Пехливана от Шах-Вели, Голям бабаитин беше кучето, мръсуваше. Като разкопчал ония пачи на потурите си, като гащат петел. Като го видя Бешир ефенди, „тутун“! – рече на заптиетата, завалиха го, зеха му силаха и с едни ножици – Бешир ефенди ги носеше в дисагите си – изрязаха му пачите и го пуснаха. Стана, окълцан такъв смешен, тръгна си, па се обърна, напсува каймакамина и хукна да бяга. Докато заптиетата се качат на конете, той стигна ей там до яра. Там го уловиха и му вързаха ръцете наopak.

– Ти остави туй – каза Апостол. – Кажи по-добре нещо за нивата. Наша ли е, или на Саръджа?

– Е, туй ще го кажа на судията – каза Джумалията и пак се подпря на кривака си.

По-настрана отведнъж избухна караница. Дядо Желю от Дели-Исуф и Стоян Чивгъна от Саръджа, зачервени, ококорени, бяха се запънали един срещу други като петли.

– Тук, тук минаваше синура! – викаше Чивгъна. Какво ще ми разпращаш ти мене. На калпака ми разпращай ти, аз не зная ли?

– Знаеш ти... Нищо не знаеш. Ти тогаз телци пасеше.

– Тъжъй ли... Телци съм пасял. Ти барем да имаше крави!

Делиисуфчени се засмяха гърлесто и високо, като че вятър разлюля някаква гора. В същото време насреща отвъд нивата издрънка каруца и спря. Един гражданин слезе и, с чанта под мишницата, бързо тръгна към насъбраните селяни.

– Съдията! Съдията! – извикаха някои. Селяните се умириха и ония, които седяха, станаха на крака.

Гороломов – той беше – вървеше направо през стърнището. Преди малко от една височина той видя селяните сред къра, научи от един случайно срещнат пътник за какво бяха се събрали и без да слуша Ивана, заповяда му да кара право нататък. „Не се ли намери някой умен човек

да им каже две приказки и да ги помири – мислеше си той. – Ще се избият за нищо и никакво.“ В ума му вече се натъкмяваше речта, която щеше да произнесе, още по-ясно виждаше какво щеше Да стане по-сетне: развълнувани, придобрени, селяните е прегръщат като братя. Като разберат пък кой е и по какво ходи, десет-двайсет души още на часа, от благодарност, се застраховат. „Хубав случай, великолепен случай! – мислеше си Гороломов. – Ще имам и една прекрасна кореспонденция за «Фар».“

Гороломов влезе между селяните. Някой попохванаха калпаците си, някои нерешително промълвиха: „Добре дошел, г-н съдия!“ И други се приближаваха почтително, но Гороломов не поглеждаше никого и се озърташе, като че търсеше нещо. Той съзря наблизко една разпрегната каруца, отиде бързо към нея, качи се за голямо учудване на селяните и застана прав.

– Елате наблизко – каза той. – Кои са от Дели-Исуф? Нека застанат тук отляво. Които са от Саръджа, да застанат отдясно!

Селяните пристъпиха и се разделиха на две купчини. Делиисуфчени бяха пет-шест пъти повече.

– Вий всички от Дели-Исуф ли сте? – каза Гороломов. – Щом сте дошли толкоз много, разбирам колко сте прави.

Студен вятър облъхна делиисуфчени. Саръджани, обнадеждени, се позасмяха.

– И тъй... – започна Гороломов. – Вий, значи, не можахте да намерите някой начин, не можахте да намерите някое средство, да разрешите тая работа по между си, полюбовно, като братя. Искате съд? Искате адвокати? Искате вълци в овчи кожи? Миналото, значи, не ви е научило нищо. Жално! Много жално! Вина ги ще се намерят хора да си послужат с лъжа, с измама, с всички лоши работи, обаче народът трябва да победи с истина, с добро, с морално превъзходство! Само тогаз българският народ няма да остане излъган, както е оставал излъгван от петдесет години насам, както се лъжат овцете с празен чувал, за да отидат на баира. Уж – и тия като ония! Само тогава тая печална кинематография ще спре!

Селяните мълчеха като на молебен. На предната редица Къса Иван, дребничек, с бяла като сняг глава, с червени възпалени клепахи, гледаше Гороломов, без да мигне, и по всичко личеше, че прави отчаяни усилия да го разбере.

Гороломов продължи:

– Влезе ли една работа в чекмеджетата на чиновниците тя е

изгубена. То е като вода без дъно. Такава е чиновническата работа. Защо? Защото липсва чиновнически стабилитет, най-напред. А какво става тогаз? Става туй, че бай Раню, като почувствува, че му е осигурен днескашния ден, започва да мисли за утрешния. И понеже опозицията е доста силна, за да хипнотизира и да обещава, чиновникът пита вече кои са евентуалните наследници. А вие търсите тая гънка в политическата конюнктура!

Стана тъй тихо, че, дето се казва, муха да бръмне, ще се чуе. Селяните гледаха в земята и мълчаха. Гороломов разбра, че е доста тъмен, и неочаквано попита:

– Коя е тая нива, за която се карате?

Най-послед селяните усетиха здрава почва под краката си и се оживиха. Цяла гора от ръце се подигна, всички посочиха някъде надясно и в един глас извикаха: „Ей я хи, там! Оная нива!“

Къса Иван обясни по-добре:

– Ей там на боруна, г-н съдия. Камичката там, под гората. Крушка-та там, нали я виждаш, от таз крушка до гората. Туй е то!

Между две баирчинки и гората, нивата ясно се очертаваше като един жълт триъгълник. Не беше голяма, да имаше, да имаше най-много десетина декара. Гороломов се усмихна.

– Значи, за туй нищожно парче сте се опълчили едни срещу други! И какво значение има туй, че ще бъде Саръджа или на Дели-Исуф, какво значи тая дума – наше и ваше? Мислите ли, че собствеността е нещо вечно? Погледнете на държавите и ми посочете две държави с еднакъв тип управление. Най-разнообразни концепции, най-разнообразни констеляции и постройки от политически сили!

Гороломов позамълча. В тая пауза Къса Иван който отдавна се канеше да каже нещо, се обади:

– Г-н съдия! Молим! То... как да река, тъй ще е, тъй трябва да е, щом го казваш. Ний сме прости, ний сме дебели глави, че не разбираме. Да щеш, господин съдия, да приказваш по нашему, та да разбираме. А то – тъй е, как да не е тъй...

– Искам да кажа – продължи Гороломов, като изгледа строго Къса Иван, – че което е наше днес, утре може да не е. Чували ли сте какво нещо е колхоза? Утре държавата може да каже: земята е моя, аз си я вземам – вий само ще я работите. Да, така е. А туй парче? Хъм... Аз мога тая нива да я дам на Саръджа. (Делиисуфчени трепнаха.) Аз мога да я дам на Дели-Исуф (вълнението премина между саръджани). Аз мога, най-послед, да я продам или да я харижа на някой сиромах. То е нищо, то

е дребна работа. Важното е да има мир, важното е да се откажете от вашите закоравели понятия. Разбрахте ли?

– Аз не разбрах – рече Къса Иван.

– Ти пък! – разсърди се Гороломов. – Ти все не разбираш!

– Правото си е право, г-н съдия. Ако е за разбиране – не разбрахме, ако е за отказване – не се отказваме! Г-н съдия! Дай ми воля да кажа и аз една дума.

– Говори! – каза Гороломов.

– Не се отказваме, защо да се откажем – започна Къса Иван. – То, право е, както каза ваша милост, тъй е, земята може днес да е в едни ръце, утре в други. Попитали една нива колко стопани е променила. „Само четирийсет попа с по едно око“, рекла. Ще рече, само четирийсет попа с по едно око са я имали, а колко са били поповете с по две очи, колко са били селяните, търговците – господ знае. Та, право е туй. Пък и за нас, за хората, колко земя ни трябва за всекиго от нас; крачки надлъж и една нашир. Та тъй е, право е, докато е жив човек, не може – моето е мое, чуждото чуждо. Та и ние, господин съдия, искаме да знаем кое е наше, кое – не. Не щем помирение, искаме да се гледа делото.

Тълпата наоколо се раздвижи. Чуха се гласове:

– Искаме да се гледа делото!

– Да се питат свидетелите!

– Не щем помирение. Тук да се реши!

Със скръстени ръце, тъжно усмихнат, Гороломов почака, докато утихне глъчката.

– Значи, искате по закон? – каза той. – Добре. Нека погледнем сериозно на положението. Да се помъчим да решим въпроса, без да нарушаваме закона, или като му дадем едно малко извъртване...

Ново вълнение раздвижи селяните, Къса Иван пак дигна ръка и се нагани да каже нещо. В тая минута един селянин пристигна на кон и още преди да слезе, високо съобщи:

– Съдът иде!

Най-близкият селянин до него го попита:

– Иде ли? Още двама съдии ли идат?

– Как двама. Трима са. Председателят и двама членове.

– А тоя? – каза селянинът и посочи Гороломов с очи.

– Тоя ли? Че той не е съдия. Човека си ходи по работата – застраховки прави. Ей там го чака Иван Пелтека от Чамурлии, сега приказвах с него. Г-не – обърна се весело той към Гороломов. – Намерихте събрани хора, реч държите, а? От коя сте партия?

Всички очи се обърнаха към Гороломов.

– Вярно е – каза той. – Аз не съм съдия. Аз съм Гороломов, инспектор-аквизитор на дружество „Рила“, ходя по застраховки. Но аз...

Дигна се страшна глъчка. Някои прихваха да се смеят, после отведнъж ги хващаше яд. И всички викаха:

– Не бил съдия, а?

– Че какво иска тоз чияк. Ей, приятелю, я да слезеш оттам!

– Какво... Той с нас подиграва ли се?

– И закона щял да извърта пък...

– Виж я ти тая женка гражданска!

– Ей, г-не, не те бива за съдия! – извика Цоню Молеца и се захили.

– Уволняваш се!

Гръмна смях. Дори Къса Иван, колкото и да беше добър и кротък човек, и той се позасмя и поклати глава.

Някъде по-назад се зачуха попържни и закани.

– Постоле, остави, Постоле! – викаше някой.

– Ще го оставя ли? Чакай да го науча аз него как се подиграва с хората.

Апостол Авджи-Михалев, с потъмняло от гняв лице, висок какъвто си беше, разбутваше селяните, за да си отвори път, и идеше право към Гороломов с един дълъг прът в ръцете си.

– Бягай! Г-не, бягай! – извика някой до Гороломов.

Гороломов видя Апостола, разбра намеренията му, но не се помръдна, като че искаше да провери дали ще посмее да го удари. Вън от това, той още не смяташе речта си за свършена. Вече в последния миг, когато видя, че Апостол с вкаменено от яд лице замахва с пръта, Гороломов се обърна, прекрачи през дъното на каруцата и рече да скочи, но прътът изтрещя току до него и нещо го парна като огън по ръката. Гороломов скочи и се обърна: Апостол заобикаляше каруцата и издигаше пръта. Гороломов хукна да бяга. – Ху-ху! – завикаха селяните подир него като по вълк.

– Бягай! – крещеше Цоню Молеца. – Бягай, стигнах те!

През стърнищата, през нивите Гороломов бягаше, колкото сили имаше. Никой не го гонеше. Но той чуваше такъв вик след себе си, като че всички селяни се бяха потирили след него. На едно място той се препъна и падна – вик и смях отзад, стана и пак хукна да бяга – е по-голям смях. Като мислеше, че е вече в ръцете на неприятелите си, Гороломов се обърна: никой не го преследваше. Тогава той тръгна поляка, като изтупваше колената си и поглеждаше ръцете си, издраскани от къпините.

От малкия пръст на лявата му ръка течеше кръв: там беше го ударил Апостол с пръта.

Иван видя всичко, което стана. Най-напред му мина през ум да бяга, накъдето му видят очите. После помисли да се върне в село, но най-после реши да догони Гороломова. Бързо-бързо той се метна на колата, защото Апостол още държеше дългия прът и поглеждаше и към него, и шибна конете. На двеста-триста крачки той намери Гороломов седнал край пътя замислен.

– Е, какво стана тя! – рече Иван. – Аз не ти ли казвах, ваша милост, да не се бъркаш. Какво ще ги помиряваш таквиз хора? То, все едно е да влезеш между два камъка, между два воденични камъка – ще те смелят. Делиисуфци! Те майка си и баща си закалват!...

Гороломов погледна издрасканите си ръце и нищо каза. След туй се качи на каруцата.

– Е, да карам ли сега за Саръджа? – попита Иван.

– Нито за Саръджа, нито за Дели-Исуф – каза Гороломов с отпаднал глас. – Ти познаваш ли Методи Добрилов, даскала? Знаеш ли пътя за Мусу-бей?

– За Мусу-бей? Как да не го зная. Ей го де е Мусу-бей, зад баиря.

– Карай там тогаз.

Гороломов погледна пак ръцете си. Иван шибна конете. Когато се поотдалечиха, Иван се обърна: селяните бяха се умирили и струпали накуп. Между тях се виждаха няколко граждани. Имаше и двама-трима стражари. Съдът беше дошел.

Една есен прилича на друга. Микадо

Като много други села, и Каралии беше се подслонило на завет в един дол. Селото беше събрано повечето на едната страна, върху по-полегатия бряг, отдето, обърнато на юг, приличаше къщите си на слънце. Долу в дола една гъста върволица от върби отбелязваше как лъкатуши вадата, която идеше от извора под селото. На другия бряг, по-стръмен и скалист, бяха кацнали само няколко къщи. Тая махала беше нова и я наричаха „Близнашката“, защото от седемте къщи, които бяха тук, в четирите имаше близнаци. Тук, малко по-настрана от другите, на левия край, беше къщата на учителя Йовча. Тя се виждаше почти отвсякъде, а това, по онуй време, значеше много нещо.

Откато учителката Ганка се пренесе да живее у Йовча (тя живееше наедно с учителката Фроса, но за нея толкоз не ставаше дума), къщата му доби нещо особено, нещо привлекателно и радостно, макар че учителят нито беше я преправял, нито беше я с нещо разхубавил – тя си оставаше същата малка едноетажна къщичка, жълто боядисана, простичка във всичко, и неоградена. Два прозореца гледаха към селото и селото гледаше към тях. Към тях гледаха и ония, които влизаха по пътя от града, и ония, които влизаха и излизаха от общината, и ония, които седяха отвън пред двете кръчми, отвъд върбите. Може Ганка да се покаже на прозореца или да се мерне из двора, може и съвсем да не се види, все едно – погледите на всички бяха навикнали да се насочват нататък. Това се знаеше, но за него отбягваха да приказват. Дори и жените, вместо да натякват на мъжете си, задоволяваха се, след като ги изпратят от къщи, да се притаят зад плета и да видят след колко крачки и колко пъти ще погледнат към къщата на учителя Йовча.

Само две седмици бяха се минали, откакто се започна новата учебна година и откакто учителката Ганка се прибра в старата си квартира, а на селяните не беше мъчно да забележат, че много неща се повтарят, много неща стават точно тъй, както е било и по-рано – миналата и поминалата година. Най-напред времето – колко една есен може да прилича на друга! Меко, приятно слънце. Небето е избледняло и далечно, поляните – пожълтели. Върбите край реката дремят и нито едно листо не трепва по тях. Някъде са закъснели с вършитбата и тъй е тихо, че ясно се чува как пръхтят конете и как глухо тънти каменният валяк по хармана. На слънце, сред прашния мегдан, се е спряла каруца с един кон.

„Грозде, сладко грозде!“ – вика брадат липованин и гласът му кърти из цялото село.

Наближава дванайсет часът. По пътя откъм града се задава пътник – пеш, нещо тъй необикновено за тукашните места, където се пътува винаги с каруца. Пътникът е вече на баирчето срещу Йовчовата къща, там пътят е засипан с бял пясък. Нещо блясва на слънцето в ръцете му, чува се тръба. Иде пощата! Тъй тържествено, два пъти в седмицата, влиза в Каралии Хараламби Чингов, пощенският куриер. Той е сиромаш човек, назначен отскоро, още не е спечелил за кон и затуй разстоянието от града дотук и обратно, по трийсет километра насам и нататък, го взема пеш. При все туй малко по-надолу той започва да пее, колкото глас има, а някъде – както върви, и играе хоро. Той не е луд – весел човек е, иска да покаже, че е юнак и не се уморява. Зарад тая смехория довчера на кръчма селяните, които го обичат, ще го закачат и ще го почерпят. Но има и друго: като минава покрай къщата Йовча, Хараламби знае, че Ганка, ако не го види оттам, ще го види от училището и, като го срещне, ще му каже „Бай Ламбо, ти пак пееше днес. Какъв си! Не се уморяваш?“ То е нищо, но – Ганка е хубаво момиче.

Всичко, всичко си върви, както по-рано. Вчера тук беше армутлийският участъков лекар. Че Каралии е в неговия участък – това е вярно. Че докторът много се грижи де има болни и де не – и това е вярно. Но както стоеше пред Славювата кръчма и приказваше, селяните не можеха да не забележат, че той приказва, а пък е нещо замислен и твърде начесто поглежда към къщата на учителя Йовча. Най-последна каза, че ще трябва да прегледа децата, и отиде в училището. Отсега нататък той често ще дохожда в Каралии.

Тази сутрин тук беше и Дянков, лесничейт. И той е от Армутлии. Горите, които той обикаля, кой знае по кои села са, на всеки случай, далеч са, но пътят му винаги минава през тук. Пред кръчмата на Слави друг белег стои: два кръга от угризки от сено под двата салкъма – мястото, дето са били вързани конете на лесничея и на стражаря му. Дянков замина нанякъде, но още стъпките от копитата на коня му се чуваха, когато някой каза подире му: „Отива си той, ама довчера пак е тука!“

Най-обикновеното нещо, с което селяните са свикнали и често се шегуват, е, че всяка сряда и събота, следобед, когато няма училище, в Каралии пристигат двама-трима учители от околните села. „Мусубейският автомобил пристига!“ – казват на кръчмата, когато видят че Методи Добрилов влиза в село. „Още един автомобил иде, кой ли ще е?“ – казват пак и се мъчат да налучкат кой е, защото учителят, който иде сега

не върви из пътя, а е ударил направо през полето и току-що се задава иззад някой баир. Учителите най-напред отиват в общината, където, както казват те, имали работа. След малко те са в училището и ако там няма никой, минават моста и отиват към къщата на Йовча.

В такива омагьосани кръгове, сред това златно есенно слънце, се движат още много други. Твърде често дохожда, например, пограничният офицер от Енидже-Хайдар. Понякога иде пеш, понякога с каруца, с хубави коне, със звънци, карана от войник. Срещу празник той довежда майка си, „за да отидела на черква“, и винаги я оставя да пренощува у Йовча. Понякога, нарядко и за малко, се мярваше и румънският офицер от насрещния на Енидже-Хайдар пост. Той дохождаше и си отиваше някак смутен и объркан, както всеки човек, който не се чувства у дома си.

За кого дохождат всички тия хора? Селяните знаят. Ако беше за друга някоя учителка, кой знай какво щяха да направят. Но за Ганка – можеше ли инак. Най-после Ганка нищо лошо не правеше, беше хубава и оттук нататък всичко беше ясно. Нея всички я посрещаха със засмяно лице, всеки на драго сърце я взимаше в каруцата си, за да я заведе в града. Когато Ганка отидеше в общината, писарите се надпреварваха да й правят услуги и в същото време, ако пишеха нещо, правеха страшни грешки. Понякога идваше и училищният инспектор и селяните бяха забелязали – от тяхното око нищо не избягва, – че най-напред инспекторът ще се отбие у Атанаса берберина, ще се избърсне хубаво и тогава ще отиде в училището.

Като попя и поигра толкоз, колкото да се разбере, че е пристигнал, Хараламби мина моста, отби се при колата с гроздето, грабна един грозд без пари и като зобеше лакомо от него, отправи се към общината, която ще до самото училище. В това време отгоре, откъм орната мелница на дяда Стояна Златев, се спускаха учениците, които последните два часа бяха прекарвали, на полето. С тях бяха само двете учителки, защото главният учител Йовчо беше отишел в града, а другият, Баташки, както винаги, се отказа от разходката. Като навлязоха в училищния двор, учениците се захриха зад овошките на градината, но веднага там се дигна страшна врява. Тозчас звънецът заби тревожно и шумът заглъхна. Оставаше да четат молитва и да си идат. В общината бяха сварили да разпределят писмата и разсилният Ганю тичешката влезе в училището и почука на вратата на класната стая, дето беше Ганка. Вратата се отвори и се показа учителката. Лицето ѝ позачервено от разходката, пламна още повече, като видя писмото. Тя погледна адреса, засмя се, погледна Ганя и

каза: „Благодаря!“ „Мерси!“ – каза Ганю от своя страна и, смутен, щастлив, почака, докато вратата се затвори под носа му. Последното нещо, което остана в ума му, беше не цялото лице на учителката, а само очите ѝ – черни, бляскави, засмени. Отпред на яката на дрехата ѝ бяха забодени два-три стръка син есенен минзухар, набран през време на разходката.

Ганю тръгна да си ходи, срещна в коридора училищния слуга, Хаджият, подаде му още едно писмо и вече с друго лице, сърдит и строг, му каза:

- Дай туй пък на онази, на старата.
- Коя стара? На Фроса ли?
- На нея.

И все тъй намусен, Ганю излиза на двора, но под прозорците чува гласа на Ганка и пак се усмихва.

Като че пуснати от тъмница, децата хукват навън, най-напред момчетата, тичат по стълбите, тичат по двора, стигат до вратата и чак там някои се досещат за калпаците си и ги турят на главите си. Като си проправя път между момичетата, които излизат по-кратко, Ганка държи нависоко писмото в ръката ѝ и тича към другата учителка.

– Фроске! Писмо! От Зорка, сега го получих. Знаеш ли де била таз година? В Конак. Чакай, ще го прочета и ще ти разправа.

Фроса, застанала и тя вред децата, я поглежда, без да каже нещо. Тя е много по-възрастна, суха, с дебели съединени вежди, е изострен нос и хлътнали страни. Докато Ганка наднича над писмото, тя я гледа почти сърдито, със свити устни – може би е уморена от разходката или завистта и сега гложде сърцето ѝ. Дохожда Хаджият и ѝ подава нейното писмо. Тя го поглежда, съгва го и го туря в ръкава ѝ. След туй и двете си тръгват към къщи, като минават, както винаги, през градината. Ганка остава назад и, усмихната, чете още писмото.

– А! Фроске, Фроске, я слушай! – казва тя и прочита с глас: – „Моят колега е младо, интелигентно момче. Богатско чедо, дошло в село колкото да си почине, а догодина – в Рим или в Париж. Много е интересен!“ А! – каза Ганка и се засмя. – Разбирам...

След няколко крачки тя прочете:

– „Прекарваме много весело. Всяка събота се събираме, учителите от околните села, и стоим до съмнало, без да спим. Селяните свикнаха с тия наши срещи и ни питат: «Кога пак ще имате «срешка»? Тъй им казват те.»“ Пуста Зорка, завиждам ѝ. Хайде, ще го четем в къщи – каза Ганка и тури писмото в чантата си.

Веднага тя избърза напред, но след няколко крачки се обърна.

– Хайде-де, Фроске! Гладна съм.

Фроса беше се спряла, загледана настрани, като че се радваше на градината, пълна със слънце. Когато тя се обърна и погледна към Ганка, която забърза напред, в очите нямаше мисъл, нямаше и скръб, а някаква суха, горчива болка, скрита надълбоко. Тя тръгна по пътеката и изпод очи погледна Ганка: каква е тънка и стройна, около косите ѝ слънце. Как леко върви, наведена само с главата си, като че се радва на стройните си нозе, в изопнати чорапи и малки пантофки.

Току-що излязла из вратата, Ганка пак се показва, засмяна, зарадвана.

– Фроске, грозде! Ела, ще си купим.

Около колата с гроздето бяха се насъбрали половината от учениците. Учителките си купиха грозде и продължиха пътя си към къщи. Ганка пак бързаше напред, спираше се да чака Фроса или се връщаше по няколко крачки към нея. Незабелязано тя беше успяла да погледне и към двете кръчми.

– Няма ги онези – каза тя.

– Кои?

– Добрилов и оня, Гороломов. Го-ро-ло-мов! – засмя се тя. – Какво име. И с таз брада! Дали не са си отишли. Много са ми потрябили пък.

– Не ти трябват – каза Фроса, – а когато додат, човек не може дума да каже от тебе.

– Фроске, как приказваш. Мислиш ли, че аз... Ще се разсърдя!

– Че тъй е – каза Фроса.

– Сърдя се, да знаеш. Че кой ти пречи да говориш? И отсега натаък и аз ако приказвам с някого. С никого няма да приказвам. С никого, с никого, с никого!

Като стигнаха в къщи, уморени още от разходката в полето, те седнаха най-напред да си починат. Отвъд, дето живееше учителят, изведнъж силно издрънка нещо – счупи се стъкло. Развика се Даринка, жената на Йовча. Тя се показва на вратата разчорлена, сърдита.

– Счупих джамаданата! – каза тя. – Ама Йовчо е крив! Каква хубава беше... Колко пъти съм му казала да я премести. Турил я на бъчовата в маазата и аз като влязох... Да си доде, аз ще му кажа нему. Каква хубава джамадана беше...

Без да каже нещо повече, тя си отиде.

– Пак бай Йовчо крив. Пък и децата бий – каза Ганка, като слушаше писъка в отвъдната стая.

Сложиха на масата каквото имаха за ядене и седнаха да обядват. Сръдната помежду им се забрави, приказваха за дребни неща, смяха се. Когато свършиха обяда Ганка скочи и се нареди да излезе.

– Къде? – извика Фроса. – Кой ще прибира тука?

– Който остане последен – засмя се Ганка, но веднага прибави примирително: – Не, не. И аз ще ти помогна.

Тя прибра покривката на масата и излезе да я изтърси.

– Ония още са тука – каза тя, като се върна. – Видях Добрилов на Славювата кръчма. Вън беше, гледаше насам. После влезе вътре.

След малко Фроса, полегнала на леглото си, канеше се да прочете писмото си. Ганка беше седнала гърбом към Фроса и решише косата си. Фроса я виждаше в огледалото, позагледа се в нея, след туй обърна погледа си към писмото, но не го зачете, а се замисли.

Гороломов и Методи наистина бяха в кръчмата. Те бяха дошли от Мусу-бей още тази сутрин, тъй като Методи, като частен учител, разполагаше по-свободно с времето си и можеше да отсъства, когато си иска. Той заведе Гороломова на училище още като додоха и го запозна с учителките.

След случката със селяните от Саръджа и Дели-Исуф, Гороломов бързо се съвзе, едно, защото не беше злопаметен, и друго – когато вечерта стигна в кръчмата, наедно с Методи, завари и двама търговци-кашерджии. Те току-що бяха се разплатили със селяните за млякото и тъй като и двете страни бяха доволни, Гороломов можа да направи няколко застраховки. „По-добре да си гледам застраховките, не ми трябва политика“ – каза си той и забрави всичко.

Сега Гороломов, разположен, весел, се разхождаше из кръчмата и често поглеждаше навън. На пейката в един ъгъл беше сложена китарата му в червения калъф, фарът и палтото му. По земята около масите бяха разхвърляни динени кори и семки, около които бръмчаха рояци мухи. Иван, седнал до вещите на Гороломова, за да ги пази, се опитваше да подреме, но колчем затваряше очи, една муха дохождаше и кацаше на носа му, той се мръщеше и махаше с шепи, за да я улови. Гороломов и Методи се канеха да излязат, но не можаха да се откачат от стария, вече пенсиониран учител, Тодор Попов, даскал Тодор, както му казваха. Той беше голям оригинал: лице като на евреин, голям нос, кривнат малко на една страна, дълга бяла брада, която той постоянно разчесваше с ръка на две страни.

– Питаш ни, г-н Гороломов – говореше той, – как прекарваме, как сме с китарата. Не сме добре. Ама държим. Селянина, да ти кажа ли аз, е

като бъкел: ако падне, не се троши, ако вземе да се излива, все ще свариш да го запушиш и пак ще остане вода в него. Така е, г-н Гороломов. Каква е разликата от по-рано? Спяхме на хасър, а сега сме на земята. Това е то.

Един млад селянин с поизтъркани потури, с каскет, влезе тихичко и седна до една маса.

– Пък и всички не са едно – продължи даскал Тодор – Който има прасе, той, може да се каже, е богат, който пък има овци, той все едно, че има спестовна книжка. А сиромасите, сиромасите, тях питай. Ето го Рачо – даскал Тодор посочи младия селянин – нека каже. Кажи, Рачо, кажи как живееш!

Селянинът се усмихна.

– Как ще живеем... Живеем по малко, колкото да има за всеки ден.

– Чакай аз да кажа зарад него – превари го даскал Тодор. – Рачо има петнайсет декара. Сметни сега какво е изкарал, какво ще продаде и какво ще вземе. Борч ли да плаща, данъци ли да плаща, какво. Е, изсипал е там малко жито в хамбара колкото за хляб. А за друго? На, нека каже той. Кажи, Рачо, кажи, не е срамота...

Рачо пак се позасмя.

– Какво да кажа?

– Кажи как живееш. Отде земаш за всеки ден, туй кажи.

– Отде ще вземам, отнийде не вземам. Турил съм в бъчвата четирийсет зелки, заровил съм двеста праза.

– И ряпа...

– Ряпа ли? За ряпа пари няма.

– Е, а друго?

– Друго, имам дванайсет кокошки. Като станем сутрин, чакаме ги да снесат. От яйцата жената дава на дечурлигата, кое за калем, кое за тетрадки. С яйца си купуваме едно-друго от дюкяна. Пък и на мене – усмихна се Рачо – жената на два дена ми купува една кутия тютюн.

– Как тъй? – учуди се Гороломов. – Значи, жената каквото каже, тя върти всичко, а?

– Как мислиш ти? – каза даскал Тодор. – Че ако не са жените, нас и кучетата няма да ни ядат. Ето, г-н Гороломов, ето как живее бедния народ. Пък на туй отгоре бедят Рача, че бил комунист.

– Той кмета разправя туй – каза Рачо. – Едно време се карахме с него и оттогаз ме гони. Пък и аз съм против. Когато има избори, дето е кмета, аз на другата страна пущам гласа си, напротив.

– Ето това е положението – каза даскал Тодор и, доволен от

разговора и от себе си, малко поразкрячен, започна пак да разчесва брадата си ту на една, ту на друга страна.

– Стига си скубал таз пушина! – каза Слави кръчмаринът. – Мязаш на евреин. Също като оня, Челебон от града, дето продава джамове.

Даскал Тодор се разсемя.

– Брадат човек – умен човек, нали тъй, г-н Гороломов? Аз като бях в Одеса...

– Бил си в Одеса? – учуди се Гороломов.

– Бай Попов е следвал в Одеса – каза Методи.

– Не, градинар бях. Та, като бях в Одеса, една година трябваше да се връщаме в България. В 1892 беше. В Кишинев се качих на трена, влизам във вагона – пълно с руски офицери, все млади такива, фитнета. Аз бях млад тогаз, дващсет и четири, дващсет и пет годишен, но пак бях с брада, само че беше по-малка, черничка. Като ме видя един от офицерите, скочи. „Пашоль вон – каза, – жид паршивый!“ – „Я не жид – рекъх, – ваше благородіе, я болхарин!“ – „Ну – каза – садись, садись!“

– Взе те за евреин, а? – смееше се Гороломов. – Холан, бай Тодоре! Виждаш ли, понякога брадите ни могат да ни докарат беля.

– Какво си вързал пръста си, какво имаш? – каза даскал Тодор.

– Убодох се. Дребна работа. Методи, хайде да вървим!

– Довечера ще се видим ли?

– Разбира се. Нали казахме, ще вечеряме наедно.

Гороломов и Методи се запътиха към училището. Същинското им намерение беше да срещнат пак учителите, но за да се прикрият, колкото за очи, отидоха да потърсят учителя Баташки. Баташки живееше в училището, но в друго здание в училищния двор – една полусрутена постройка, останала от вехтото училище. И тъй като къщата си имаше отделен двор, Баташки беше развъдил кокошки, построил беше и модерни курници. Намериха го, забутан из двора, с окаляни ръце – работеше нещо. Беше около четиридесетгодишен човек, слаб, бледен, със сини очи и с жълти мустаци, шръкнали настрана като четки. Малко говореше, малко се усмихваше, но лицето му не се променяше, оставаше си все същото. Гороломов го познаваше още от Варна.

– Как си, Баташки, как си? – посрещна го весело той. – Какво правиш?

Баташки не му отговори, а го разглеждаше внимателно.

– Много си напълнял. Поправил си се.

– Много кокошки имаш, Баташки – продължаваше Гороломов. – Породисти ли са?

– Кокошки... Остави кокошките, слушай, какво ядеш, че напълняваш.

– Какво ще яде – каза Методи. – Яде каквото му се падне. Само че каквото хапне, туря го на гърба си, нали, Станчо?

– Браво, Методи, хубаво го каза – засмя се Гороломов.

– Аз пък не мога да напълнея – каза замислено Баташки.

– Слушай бе, Баташки – рече Гороломов, – какво стана с държавния изпит, нали за него беше дохождал във Варна. Какво стана, издържа ли го?

– Скъсаха ме.

– Защо? Каква тема ви дадоха?

– Концентрично обучение в отделенията.

– Е, че какво – каза Гороломов, който някога също беше учител и разбираше от тия работи. – Не е мъчна тема, много хубава тема. Концентрично обучение значи да се разширява материята по някой предмет от едно отделение в друго, като концентрични кръгове. Нали тъй?

– Тъй е – каза Баташки. – И аз писах, че има концентрични кръгове, но не знам какво ми доде на ума, взех, та писах, че има и ексцентрични...

Гороломов и Методи захванаха да се смеят с глас.

– Помислих – продължи все тъй нисичко Баташки, че ако има концентрични кръгове, трябва да има и ексцентрични.

И като гледаше как Гороломов се смееше и как от смях се черви лицето и шията му, Баташки завистливо и все тъй нисичко каза:

– Много си напълнял ти. Аз не мога да напълнея.

Влязоха в стаята на Баташки – разхвърляна, неприметена. През отворения прозорец влизаше слънце и там, дето подът беше огрян, лежеше голям червен котарак.

– А, Микадо! – каза Добрилов и помилва котарака. – Как си, Микадо? Ти знаеш ли – каза Методи на Гороломова, – че Микадо знае да прави фокуси.

– Тъй ли? – интересува се Гороломов. – Баташки, я покажи!

– Остави. Нали го виждаш какъв се е отпуснал, спи му се – каза Баташки, но при все това извика: – Микадо! Микадо!

Котаракът се изправи, седна на задните си нозе, погледна Баташки и замижа. Баташки взе бастуна от Добрилов, препречи го хоризонтално пред котарака и извика:

– Хайде хоп! Хоп! Микадо, хоп!

Микадо гледаше лениво с полузатворени очи и не мърдаше.

Изведнъж той се метна и прескочи бастуна.

– Още веднъж! Хоп! Хоп! Хоп!

С дигната опашка и извит гръб, Микадо се търкаше о Баташки и като че не искаше да изпълни заповедта, но пак, все тъй неочаквано, прескочи бастуна в обратна посока.

– Браво бе, Баташки – похвали го Гороломов. – Ти си бил цял звероукротител.

Отидоха в градината и седнаха в беседката.

– Баташки, знаеш ли какво – каза Гороломов. – Довечера искаме да дадем една вечеря в училището. Ще поканим госпожиците. Какво ще кажеш?

– Не знам. Селяните май...

– Какво селяните. Няма да бъдем сами. Ще поканим и даскал Тодора.

– Ако доде даскал Тодор, може. Той е училищен настоятел.

Веднага пратиха Хаджият да каже на учителките, че ги канят на вечеря и че ги молят, ако обичат, да додат до училището. След малко Хаджият се върна и донесе малка записка. Гороломов я разтвори и прочете: „Благодарим за поканата. Сега не можем да додем, защото сме заняти, но на вечерята ще додем. Г-н Гороломов да вземе китарата.“ Гороломов посочи двата нечетливи подписа отдолу, които значеха: Ганка Попова, Фроса Николова.

– Работата наред – каза той. – Сега да отидем да се поразходим малко. Баташки, ела и ти с нас, я виж какво хубаво време!

Излязоха вън от село, като вървяха все из дола, покрай върбите. Горе поляните, огрени от залеза, изглеждаха като златни. Изведнъж силен мъжки глас екна из дола. Пееше Гороломов.

Вечерта, когато се стъмни хубаво, прозорците на една от класните стаи на училището светнаха. Гороломов, Методи и Баташки бяха вече там. Додоха и учителките, а след тях откъм общината се зададе даскал Тодор. Но той не беше сам. С него беше кметът Алекси и секретар-бирникът, които той навярно беше поканил от своя страна. Между училището и кръчмата сновеше Хаджият и пренасяше едно-друго.

Право бяха предрекли някои, че ходи, де ходи, лесничеят Дянков пак ще се върне в Каралии. И наистина късно вечерта, към десет или единайсет часа, той идваше към село и още отдалеч забеляза, че в училището свети. Долу той се озова сред светлината, която идеше от две лампи, турени отвътре на единия прозорец. Любопитството му беше тъй голямо, че му се щеше да се приближи с коня си и да надникне. Но да

прескочи дуvara на оградата той не можеше и забърза към кръчмата.

– Какво има в училището, Славе? – попита той кръчмаря, без да слиза.

– Гуляй има.

– Кои са там?

– Кмета, даскал Тодор, учителките. И един гостенин има от града.

Без да разпитва повече, Дянков остави коня си на стражаря и тъй, както си беше с гетри и шпори, с навървен за ръката камшик, тръгна към училището. На стълбите той чу китара и мъжки глас, който пееше. На вратата пак се спря и се ослуша: вътре се смееха, позна гласа на Ганка. Почука и влезе.

Той беше чест гостенин на Каралии и затуй появяването му не учуди никого. Все пак го посрещнаха любезно, запознаха го с Гороломов, поканиха го да седне. Дянков предпочете да остане прав. Гороломов, с китара в ръцете, седеше между двете учителки. Ганка си беше хубава винаги, не личеше дали се е променила, или не – само отпред на яката си имаше китка сини минзухари. Но Фроса, Фроса как се е докарала! Напудрена, с големи търкалета от червило на бузите си, а роклята ѝ – червена като пламък. Тя беше се възвила срещу Гороломов, усмихваше се и гъсти бръчки се събираха около очите ѝ. Кметът, даскал Тодор и секретар-бирникът нещо си приказваха, Баташки мълчеше, замислен, а Методи, дребен, потънал в стола, едва се виждаше от пушека на цигарата си.

– Аз свиря и пея – каза Гороломов, – а не ме питате, че гърлото ми пресъхна. Методи, защо не си напълнил чашите? Няма ли? Свърши ли се? Хаджи! Ей, Хаджи!

Хаджият, изправен гърбом в едно кьоше, доядаше останките от вечерята. Като чу, че го викат, обърна се, изтри се с ръкав и проточи поси- нелия си нос в светлината на лампата пред Гороломов.

– Тичай на Слави да напълниш джамаданата! – заповяда му Гороломов. – Хайде по-скоро! Пълна пара!

– Сега да ви изсвиря „Наполеоновия марш“ – каза Гороломов. – Искате ли?

– Искаме, искаме! – първа извика Фроса и като се завъртя на стола от нетърпение, обърна се повече към Гороломов и се приготви да слуша.

Раздадоха се гръмки, тържествени звуци. Гороломов не поглеждаше никого, съсредоточен, замислен. Той някак особено беше извъртял дланта си над жиците и пръстите му силно натискаха и бързо се местеха насам-нататък. Последните акорди замряха, както замира една буря.

Гороломов се усмихна.

– Bravo! Bravo! – викаха учителките и ръкопляскаха.

– Ах, чудесно, чудесно! Ах, чудесно! – повтаряше Фроса.

– Да, хубаво е – каза Ганка. – Но, г-н Гороломов, защо не изсвирите нещо друго, нещо такова... нещо друго – забърка и тя, поизчерви се и очите ѝ пламнаха.

– Разбирам ви, г-це! – каза Гороломов. – Знам. Сега.

И като гледаше усмихнат Ганка, която също му се усмихваше, Гороломов запя:

Накинув плащ, с гитарой под рукою
Я сдесь пою чтоб услыхала ти!
И песнь моя летит, летит с мольбою
Перед олтарем богины красоты...

Тая песен привлече вниманието на всички. Никой вече не приказваше. Хаджият се показа на вратата с джамаданата, но Методи му направи такъв знак, че той веднага тръгна на пръсти. Методи напълни тихо шишето и също тъй тихо, като се пазеше да не направи и най-малкия шум, напълни чашата пред всекиго. Bravo и ръкопляскания поздравиха края на песента. Кметът стана, взе чашата си и се чукна с Гороломова. Всички го последваха.

– Аз си я обичам тая песен – каза Гороломов, като остави чашата и седна, – с нея аз лаври съм брал. Веднъж я изпах на една гъркиня и знайте ли какво ми каза?

– А, гъркиня! Какво ви каза? – избърза Ганка.

– Чакайте, ще ви разправя. В Балканската война беше, в Дедеагач. Имаше там едно гъркинче, Хрисанта се казваше, красавица безподобна! Венера!...

– А, г-н Гороломов! – викаше Ганка и се смееше.

– Чакайте, ще ви разправя... Не мислете кой знай какво... Да, много хубаво момиче, живееше край морето. Веднъж аз и един мой приятел грабваме се, знайте, и отиваме към тях. Заставам аз под прозореца и започвам с китарата – тихо, тихо... А една лунна нощ беше, онуй море като светнало... Пък и аз бях наметнал една пелерина, също като испански плащ. Карам. По едно време пердето се дръпна – аз усилвам. Нямахме какво, отвори прозореца, засмя се. „Ефхаристо! Ефхаристо!“ – каза. Благодаря, благодаря. Аз продължавам, а пък казах ви я – оная луна онова море! Три пъти тя затваря прозореца и пак го отваря. Най-после се

наведе, направи ей тъй ръцете си – Гореломов разгъна ръце – и каза: „Ах, фтани, фтани, паликара! Та пидисо апо то паратирон!“

– Какво значи то? – попитаха неколцина.

– Значи: Ах, стига, стига, младежо! Ще се хвърля от прозореца!

Засмяха се всички, засмя се и Баташки. Дори и Хаджият, макар че не разбра за какво става дума, и той се смееше. Посред смеха си Ганка питаше Гороломова:

– Право ли казвате? Тъй ли каза?

– Да, госпожице. Факт!

Престорено сериозна остана само Фроса. Тя погледна Гороломова и, укорително и галено в същото време, заплаши го с пръст и каза:

– Разбираме. Разбрахме, г-н Гороломов, какъв сте били вий!

Излезе, че и кметът също бил в Дедеагач, но през Балканската война. Започнаха да си разказват спомени и Гороломов тъй се увлече, че когато по едно време се обърна, видя, че Ганка беше станала и приказваше с лесничея. Досега Гороломов не беше обърнал внимание на Дянков и го разгледа по-добре: беше млад момък, със здраво румено лице, синек, с гъста руса коса. Сякаш змия клъвна Гороломова по сърцето. Той престана да говори, взе чашата си и отпи само една глътка от нея. Искаше да се удържи, но не можа и стана. Завъртя се из стаята. След туй се насочи към лесничея Дянков. Идеше усмихнат, горд, високомерен.

– Какво има по гората, г-н лесничей – каза той. – Какво правят зайците. Не гризат ли фиданките?

Дянков се усмихна.

– Зайците не са опасна. Опасни са тия с бравите. Гороломите.

– А! Туй камъче е в мойта градина. Да, аз се казвам Гороломов, но съм приятел на горите. А има лесничей – това аз мога да ви го докажа, – които сами разоряват това национално богатство. Вие познавате ли лесничея Галов? Познавате ли го тоя вагабонтин. Той...

– Извинете! – каза Ганка и отиде настрана.

Красноречието на Гороломов изведнъж пресекна. Не той говореше вече, а Дянков. Гороломов уж го слушаше, а в същото време търсеше с очи Ганка и си мислеше: „Защо прави тя тъй? Как ми приказваше, като вечеряхме, как се смееше. Наведе се на ухото ми и ми каза: Г-н Гороломов, вие сте много симпатичен! А сега бяга.“

– Да, право е... да, тъй е, разбира се... – говореше разсеяно Гороломов, като слушаше лесничея.

Наедно те тръгнаха към масата. Гороломов постоя, колкото да остави лесничея на другите, а сам мина и седна на мястото си, между Ганка

и Фроса. И пак беше весел, искаше му се да говори. Но още не беше успял да отвори уста и Ганка пак стана.

– Извинявайте – каза тя. – За минутка. Фроске, ела, ще ти кажа нещо!

Тоя път Гороломов се ядоса и не погледна подир двете учителки. Той погледна компанията, опита се да чуе какво приказват, но не разбра нищо. Взе пак чашата си и отпи глътка от нея. В същото време усети, като че ли го боли някъде, че не му е добре. „Да не съм болен? – помисли си той. – Не, не съм болен, нищо не ми е. Влюбен си, Станчо, влюбен си!“ – каза си той на ума и се усмихна.

След малко като се обърна, той срещна хубавите и дяволити очи на Ганка. Тя и Фроса бяха седнали отгоре на един чин.

– Елате при нас! – повика го Ганка.

Гороломов отиде при тях.

– Не, тук седнете – каза Ганка и му стори място. – Седнете между нас. Е, кажете сега, г-н Гороломов, доволни ли сте от вечерята?

– Много съм доволен, г-це.

– Истина ли?

– Да, факт!

Очите на Ганка се смееха. Гороломов гледаше в тях, после погледът му се спря върху трите стръкчета сини минзухари на яката ѝ.

– Аз ще бъда още по-доволен, г-це, ако имам един материален спомен от тая вечер. Вие днес бяхте на разходка, там ли сте брали тия минзухари? Дайте ми ги.

– Да ви ги дам – каза Ганка; отбодя минзухарите и му ги даде.

– Благодаря, благодаря. Ето един хубав спомен, един вечен спомен.

Гороломов извади бележника си.

– Аз тук ще ги пазя. И ще си запиша да се знае.

Той написа датата, селото и след това: „Спомен от Ганка Попова“.

– И от Фроска Николова – каза Ганка.

– Да, и от Фроса Николова.

– Не Фроса, а Фроска.

– Да, Фроска.

– Извинявайте! – каза Ганка. – Искам да кажа нещо на Дянков.

Тя скочи от чина, но веднага се обърна:

– Вие няма да дохождате! – каза тя на Гороломов. – Стойте си там!

Гороломов рече да каже нещо, но се въздържа. Реши да търпи, затвори бележника си и го тури в джеба си. Фроса се премести по-близо до него.

– Вие утре заминавате, г-н Гороломов. Ще дойдете ли пак някога в наше село?

– Разбира се, г-це. Ще дойда. Непременно ще дойда.

– Отбийте се у нас. Аз, знайте, не обичам да ходя. Таз вечер съм дошла зарад Ганка и зарад вас. Аз обичам да си седя в къщи, аз преди всичко съм домакиня, г-н Гороломов. А като ми остане време, чета, аз обичам да чета. Толкоз е скучно тука! Колко хубаво е да ти дойде някой интелигентен човек, да размениш мисли с него. Аз сега чета „Страната на белите лилии“, от Григорий Петров. Познавате ли тоз писател?

– Да, чел съм нещо от него.

– Много добър писател! Какво перо!

– Да, добър писател... Добър писател е Григорий Петров.

Всички около масата настанаха.

– Време е да си ходим – каза кметът и погледна часовника си.

– Защо, кмете, защо? – завика Гороломов. – Още е рано.

– Трябва да си ходим – каза кметът. – Утре имаме работа.

– Но ние можем да останем. Г-це Ганке, ние можем да останем.

Нали, г-це – обърна се Гороломов и към Фроса.

Но пред кмета и училищния настоятел и учителките искаха да се покажат по-благоразумни, отколкото си бяха, и колкото да настояваше Гороломов, те не се съгласиха да останат.

– Не, не, по никой начин! – викаше Ганка. – Фроске, хайде да си вървим!

Кметът не каза на учителките нито да останат, нито да си ходят, само се усмихваше, но тая инак добра усмивка значеше, че той по одобрява решението им да си отидат.

Изпратиха ги до моста. Оттам нататък щеше да ги придружи кметът, който също живееше в „Близнашката махала“.

Баташки незабелязано беше си отишел. Останалите тръгнаха надолу към кръчмата, покрай върбите, и скоро се изгубиха в тъмнината. Оттам като че прибръмчваха из мрака пчели, дочуваше се все по-тихо и все повече се отдалечаваше китарата на Гороломов.

Добри и зли духове в една кръчма. Кмет-артист. Едно зло не дохожда само

Джурковата кръчма в Пчеларово не беше кой знай каква сграда – обикновена селска кръчма, но сега, рано сутрин, както беше поприметено, чисто, каквото слънце грееше в прозорците, вътре, може да се каже, беше хубаво, приветливо: околоръст все дъсчени пейки, лъснати като лакирани от много сядане, станали желти като восък, стените варосани, бели, по стените – портрети...

Вън се чу да бие камбана – неделен ден беше. Иззад една маса, на пейката, там, дето досега се беше виждала някаква купчина, завита с кафява шуба, нещо се размърда, раздвижи се, шубата се подигна като колиба, свлече се и под нея се показа един човек чорлав, току-що събуден от сън, погледна най-напред уплашено, после се съвзе, кихна, оправи на една и на друга страна мустаците си и каза:

– Бре! Аз съм се успал. Джурка, добрутро!

– Добрутро, Димо. Наспа ли се? Как спа?

Човекът – петдесет, петдесет и пет годишен селянин – все пъшкаше, кашляше. Гологлав беше, с голямо, издуто чело, с много бръчки по лицето си, бръснат, с доста дълги мустаци. Не беше едър, не беше и много добре облечен, но пак имаше важен, чорбаджийски вид – или беше кмет, или най-малко бивал е кмет. И наистина, той беше Димо Райнов от Саръджа, голям партизанин, който преди осем години беше кмет на Каралийска община (в нея влизаше и Саръджа), а оттогаз все тичаше да събаря кметовете, та да стане пак той кмет. Днес за околийско партийно събрание, утре за окръжна, в други ден за посрещане на някой големец от София, бай Димо беше все по пътищата – отива в града или се връща от града. И много често се случваше, както сега, да остане да пренощува в кръчмата на Джурката.

А тя беше кръчма, която човек мъчно можеше да отmine. Вън, в кра, може да е лошо време, студ, виелица, но додеш ли до Джурковата кръчма, като че влизаш в пристанище – тихо, завет, кръчмата с чардак отпред, обърната на припек, отстрани, откъм запад, откъдето също духат резливи студени ветрове, като вълнолом, пространен навес. Теглиш каруцата там, туриш чуловете на конете, дадеш им малко сено – и хайде в кръчмата.

По стълбите се върви полека вече, тъй че има време да се прочете

написаното с тебешир над вратата: „Честита Новата 1926 гудина“. Вътре е топличко. Зад тезгяха някъде, висок и слаб, с изпъкнали сини очи и с дълъг нос като на евреин, стои Джурката. Не му се сърдете, ако не ви види и не ви поздрави. Занят е, работа има, пък и бавно пипа – когато пише, туря очила, после, за да вижда надалеч, дига ги на челото си. Но той пак навреме ще ви донесе поръчаното – печена наденица, пооваляна в пепелта, но вкусна още на гледане, ще ви сложи и шише черно вино. Тогаз тоя залисан и заспал човек ще оживее, ще се усмихне, очите му ще светнат и сега ще разберете какъв добър и сърдечен човек е Джурката.

Той имаше много деца, все момичета. Приличаха си едно на друго като зайци, а всички приличаха на баща си. Понякога – откъм къщи, през малката врачка, която гледаше към двора на Джурката, те влизаха в кръчмата. Най-напред идеше най-голямото – тринайсет-четиринайсет годишно момиче, то носеше малко дете на ръце, а друго водеше. И още три-четири, все по-големички, идеха отзад, боси синеоки, с къси роклички, с руси коси, възбърнати нагоре като китка и вързани с едно червено ширитче. Като гледаха как всяко дете като че е одрало кожата на Джурката, селяните се смееха и казваха:

– Бе, Джурка, колко деца имаш ти?

– Де да знам – отговаряше Джурката. – Майка им знае.

Веднъж при едно преброяване той наистина се обърка: каза едно момиче, каза две, каза седем. И току се оплете – не знаеше вече по-нататък кое кога е родено, кое е Лили, кое Анче, кое Виолетка.

– Не мога, даскале, трябва да ида да попитам майка им, може да има още...

И той ходи, пита, оправя се. Често пъти най-голямото момиче, което водеше другите, за година, за две порастваше, извличаше се и ставаше хубава, синеока мома, стройна, напета, засмяна. И докато пътниците се нарадват на тая хубавица, кога минаваше между масите и се случваше да им донесе нещо – тя се оженваше. Друго момиче заемаше мястото ѝ и водеше децата, за да изхвъркне и то след две-три години като пораснала птичка от къщата на Джурката. Но момичетата на Джурката не се свършваха.

Димо Райнов беше излизал въвн на чардака, беше се оплискал със студена вода и сега, като се бършеше с края на пояса си, беше влязъл пак. Умен човек и голям подигравач беше, то се виждаше как гледат очите му: отпуснато някак, лениво, но весело, хитро, като че все има нещо на ума си, а не го казва. Потурите му все бяха малко смъкнати, за по-

бабаитски вид.

– Е, как ти беше на голите дъски, можа ли да спиш? – попита го пак Джурката.

– Спах... Сам си зная – каза Димо и усмихнат, с дяволити искри в очите, изгледа портретите, окачени по сте ните. А там бяха наредени ликовите на всички партийни шефове. Джурката не можеше да откаже на ония, които ги продаваха, често пъти хора силни на деня, пък, от друга страна, мъщериите му бяха от различни партии и той не искаше да обиди никого. И затуй беше ги окачил всички като икони в черква. Ето го Стоилов – хубаво избръснат, с пълно лице, с торбички под очите. През рамото му е опасана лента на някой орден. Гешев гледа изпод стъклата на очилата си със спокоен старчески поглед. Ниско остриган, с голям нос, Радославов, с разчесани на път по младежки коси, с брада на стар войвода. Гледа някак през рамо с твърд, малко надменен поглед. Тончев. – хитро усмихнат под края на белите мустаци, с верижка от очилата до над ухото. И той е с лента през рамо. Каравелов – с простички дрехи, нито загрижен, нито засмян – лице и брада на чист българин балканджия. Стамболийски – широкоплещест, ъгловат, намръщен, сякаш на едро дялан от камък. И по-нататък идеха: Малинов, Тодор Тодоров, Ляпчев.

Хубава, есенна сутрин беше. Влязоха първите посетители: Бившият, Данаил, даскал Гатю.

– О, здравей, партийо народна! – извика Бившият радостно и се здрависа с Дима. – Идем ли, идем ли?

Искаше да каже: идем ли на власт. Бившият беше тънък, слаб, висок. Някога и той беше бивал кмет и оттогаз му остана тоя прякор.

– А какво прави Гуньов? А буля Гуньовица? Не може да се побере във вратата, нали? – засмя се Бившият.

Гуньов беше адвокат в града. Неговата жена, пълна, бяла, беше най-хубавата жена, по-вкуса на селяните.

Даскал Гатю, пенсиониран учител, слаб, болнав, с шал около врата, седна насреща Дима, събра прилично колената си, сложи ръце на бастуна си и попита:

– Какви са политическите новини, Димчо? Ще има ли нов кабинет?

– Ще има, даскале. Мъти се нещо.

– Какво каза Гуньов за изборите – питаше Бившият.

– Изборите? Работата е наред. Изборите са наши.

Димо се наведе над ухото на Бившия и взе да му шепне, а в същото време подаде на даскал Гатя без да му каже нещо и без да го гледа, един

брой от вестник „Мир“. Даскал Гатю тури очилата си и почти се скри между двата листа на вестника.

Третият от дошлите беше Данаил – едър селянин, отпуснат, дрипав. Той теглеше с голяма страст навътре дима на цигарата си и все се смееше, когато Бившият кажеше нещо, за да му угоди. Долната му устна си седеше полуотворена и отпусната – както се беше смял или се готвеше да се смее. И тримата, както и Димо, бяха народняци.

Пред Дима Джурката беше сложил вече горещо кафе. Димо пак потърка очи, попротегна се и каза:

– Успал съм се таз сутрин.

– Как, ти тука ли спа? – учуди се Бившият.

– Тука, ами, на голите дъски. Завих се с капламата. Ама какво си патих, аз зная!

– Какво?

Отвъд тезгяха, Джурката се поослуша.

– После ще ви разправа – позасмя се Димо и пак обгърна с очи портретите на шефовете по стените.

В кръчмата все прииждаха селяни. Камбаната биеше за втори път, но селяните, както им се караше попът, наместо да идат на черква, вървяха към кръчмата. По едно време на вратата се показа Иван и след него – Гороломов. Селяните не се зачудиха много, защото знаеха вече – Гороломов беше в Пчеларово от два-три деня, – че той висок човек с широкопола шапка, с брада, който свири на китара и пее, се занимава със застраховки. Гороломов и Иван седнаха на една маса и си заръчаха кафе. Гороломов беше си дал дума да не се меси в политика и да си гледа работата. Целта му, както беше решил още в къщи – беше да поизучи селяните, да избере ония от тях, които щеше „да тури в коша“, т.е. да застрахова. Ето защо той извади една малка зелена книжка – „Полезни съвети на деятеля по живот“ – и се престори, че чете. Сегиз-тогиз Иван му шепнеше нещо.

Кръчмата се напълни с хора. И глъчката стана голяма. Ония, за които нямаше място по пейките или по столовете, стояха прави и даваха ухо ту на тоя, ту на оня разговор. Други чакаха даскал Гатя да прочете вестника и да каже новини.

Един висок млад селянин влезе, със загоряло лице, с юнашки вид. Сребърна обеча имаше на ухото му.

– О, бай Димо – извика той. – Добре дошел! Кога дойде?

– Димо спал тука – каза Бившият.

– Тука ли? Тук ли спа, бай Димо?

– Тук спях – рече Димо. – Но каквото си патих, сам зная.

Едно позамълчаване, каквото се случва често, кога говорят много хора, позволи почти на всички да чуят думите на Дима. И дадоха повече ухо. Димо се усмихваше, като гледаше нагоре към портретите.

– Кажй, кажй – настояваше Бившият.

Дори Джурката, който седеше зад тезгяха, погледна Дима строго и каза:

– Димо, какво си патил, казвай. Какво само дрънкаш? Прибрах те да спиш, пък ти...

Димо повтори по-настойчиво:

– Какво патих аз тази нощ в таз кръчма!...

– Да не те е обрал някой?

– Да не са те нападнали паткани – каза Данаил. – Паткани има много. На един, като спял, изгризали му оса.

– Не е паткани. По-лошо.

– Е казвай де! – разсърди се Бившият. – Стига си ни въртял.

Селяните все слушаха.

– Аз снощи – започна Димо, – като си отиде Джурката, легнах си ей там е, на пейката, завих се с капламата. Изкарал съм един сън, събуждам се – лошо ми е, ще умра, нещо ме души. Не мога да разбера какво ми е, ама, казвам ви, умирам. Бре, каква е таз работа! Ставам, поглеждам нагоре, аз съм бил легнал под Радославов! Той слизал да ме души! Станах, вземам си капламата, лягам си ей тук, под Гешева, и спях до сутринта като агне...

Силен смях ечна в кръчмата. На няколко пъти тоя смях утихва и пак избухва. Тъкмо в тая минута в кръчмата влезе кметът, Токата. Селяните замълчаха и не защото Токата беше радославист и можеше да се докачи, а тъй на, не го обичаха и не искаха да му дадат случай да се посмее. Искаха просто на просто да запазят една тайна от него, каквато и да е. Токата, дето се казва, беше яре от стара коза, разбра, че замълчаха зарад него, но не се докачи, а престорено любезно каза:

– Какво сте се насъбрали тука? Що не вървите в черква?

Тъкмо сега бяха влезли децата на Джурката и Токата ги помилва по русите главички. Той каза шепнешком нещо на Джурката, след туй засмян, важен, напет – той беше пълен, нисък, с руси, почти бели клепахи – тръгна да си излезе и от вратата пак каза:

– Хайде, хайде вървете на черква!...

Щом излезе Токата, селяните пак се разсмяха.

– Е, бай Димо – каза един. – Радославов те души, а?

– Ами, души ме, ти казвам.

– А под Гешева спиш добре. Е, нали си народник!

– Видя ли какъв шеф имаме? – говореше Бившият.

Гороломов се въздържаше с мъка да не се намеси. Той повече се наведе над „Наставления на деятеля по живот“.

Вън Токата се показа такъв, какъвто си беше – кипнал, ядосан. Насреща му идеше Рачо разсилният...

– Камберски!

– Аз, г-н кмете.

– Слушай, ела по-насам. Отваряй си ушите, че ще ги отворя. Какво ядеш, какво плюскаш? Кога стоиш пред началството си, да не дъвчеш като коза. Слушай: там, в кръчмата, е оня, гражданинът с брадата, щурият оня, дето пей и свири на китара, нали го знаеш?

Рачо с пълна уста кимна с глава.

– Там е и Димо Райнов, и Бившият, и Данаил. Нямам вяра аз в тез народняци. И в тоя брадатия нямам вяра. Ще идеш там и ще слушаш: щом заговорят за политика, чуеш ли да кажат „правителство“... „конституция“... „широки народни маси“ – ще дойдеш веднага да ми кажеш. Разбра ли?

– Правителство... конституция... широки народни маси... – повтаряше си Рачо, па извика: – Разбрах, г-н кмете!

– Хайде тичай!

Когато Рачо влезе в кръчмата, селяните още се смееха и още поглеждаха портретите по стените. Като безпльтен дух, Рачо се промъкна и се долепи до стената в един ъгъл.

– Токата станал голям черковник – каза Данаил, – кара ни да вървим на черква. Той да върви, да е станал поп, не кмет. Нали тъй, Бивши?

– Попове... Остави ги тях, попове!

А Димо пак тъй на всеулишание разказа:

– Из онзи ден дели-исуф-куюският поп, старият, афоресаният, си идед от града, ама – направил главата. Като дошел до Мусу-бей, заспал в каруцата, а конете влезли в нивята и взели да пасат зеления ечемик. Дохожда полският, хваща конете за юздите и тегли каруцата с попа наедно в селския капан. Стават мусубейчани, гледат: в капана – поп!

Селяните пак се засмяха.

„Ето с какви глупости се занимават“ – помисли си Гороломов и усети, че единият му крак позатрепера.

– Бай Димо – каза той, – одеве ти разправяше, че Радослав те бил душил, то нищо. Радославов удуши България, туй е лошото. Две войни,

две катастрофи и ето на кой хал доходме...

Селяните бяха се смълчали и го гледаха.

– И не само Радославов е виновен, виновни са всички партии. Разпавят ми за 16 юни. Всички, всички са виновни.

– Как тъй всички? – каза Димо. – Гешев, например? Той си даде оставката.

– Виновен ли е народът? – каза Бившият.

– Виновни сме всички! – почти изкрещя Гороломов. – Трябваше да се внимава. Трябваше тъй да се действа в политическите сеанси, че да доде на власт антантофилската опозиция. И щеше да доде, ако не бяха гласували с бели бюлетини... Тъй, че щяхме да имаме короната на едно мнение и антантофилското правителство на друго. Аз изразявам това на народен език – два вола, кога орат и единият тегли на една страна другият на друга, ще ударят в крушата. Тъй царят и антантофилската опозиция нямаше да имат едно мнение и България щеше да остане неутрална.

– Брава! – Извика Данаил. – Брава!

Димо Райнов поклати глава.

– Бай си, бабо, за бълхи. Когато колата се прекатури, пътища много.

Бившият мълчеше замислен.

– Г-не, ти имаш право – каза Данаил, – тъй как то каза, тоз наляво, онзи надясно – и плугът в крушата, т.е. щяхме да останем неутрални. Тъй е! Тъй!

Той щеше да седне на мястото си, но се обърна пак към Гороломов и каза:

– Бе, господине, защо вий учените не дохождате да ни поучавате. Ей на сега, като ни каза, светна ни на очите, разбрахме. Дохождайте почесто, говорете ни. Ако една жена, като не вижда мъжа си, забравя го, че какво остава до народа, като не вижда учените си...

Гороломов не видя, че Данаил хитро намигна на Дима и на Бившия, а поласкан си каза:

„Тез хора искат една реч. Да им държа ли? Защо да не им държа? «Почитаемо събрание... в днешния тежък политически момент...» Да, това е хубаво, тъй мога да почна. «В днешния тежък политически момент...» А по-нататък? «В днешния тежък политически момент... тежък политически момент...»“ – Гороломов мръщеше веждите си, напрягаше ума си, но нищо не можеше да прибави към тия думи. Но чувствуваше, че гори, трепери, че го обхваща това вдъхновение, което ще го понесе

на крилата си, щом заговори. „Почитаемо събрание! В днешния тежък политически момент...“ А по-нататък? По-нататък всичко ще си доде на мястото, щом заговоря – реши Гороломов и стана.

– Почитаемо събрание! – извика той и прекара пръсти през черните си, бухнали нагоре коси.

Селяните замълчаха отведнъж, обърнаха се и учудено загледаха Гороломова. Още не разбираха нищо.

– Искам да ви държа една малка реч – обясни скромно Гороломов.

– Реч ли? Добре, добре – каза Данаил. – Празник е днес, няма работа. Хубаво, хубаво, г-не. Джурка, дай една чаша вода тук на масата! Кога се говори, трябва да има вода – обясни той на другите селяни.

Джурката донесе една чаша вода. Гороломов, бледен, намръщен, с изопнато лице, започна:

– Почитаемо събрание! В днешния тежък политически момент... при това тежко положение, когато... когато бушува такава ужасна икономическа криза, когато навред цари такава небивало нравствено разтление... (При тая дума Гороломов усети, че стъпя на здрава почва). Никога не е имало такава морална разруха и в селото, и в града. Особено в града! Защото там са парите, там са капиталите, там са далаверите! Право е, и в селата имаше банкноти във възглавниците, но това е 2%, а в градовете 60%. И гражданите не държат парите си във възглавниците, а ги прахосват в глупави работи, в прекалени моди, които не подхождат на нашата мизерия, които провокират гладните, които провокират хората, които са в мизерия, моди, които съблазняват...

– А-а! Видяхте ли! – извика Данаил.

– Мене не ми харесват – продължи Гороломов – големите апетити към всевъзможни празници и пр., и пр. Зимъс имаше повече балове, отколкото трябва да има в една бедна страна като нашата. Ако искате да умирите оная Патагония отляво, умиреете слабостите си, умиреете страстите на вашите сърца...

– Видяхте ли? – извика пак Данаил.

А даскал Гатю наивно попита:

– При баловете има ли страсти?

– Един път туй направено – продължи Гороломов. – Вярвайте, че и другите задачи ще се разрешат правилно. Защото нито е хуманно, нито е християнско, когато народът, когато широките народни маси... (Рачо разсилният изскочи из кръчмата), когато децата, на ония борци и герои, които възпяваме, мрат от мизерия, да има такъв лукс! Тъй се създава опасна атмосфера, подготвят се бури, градят се основите на краен

песимизъм...

Гороломов млъкна да си почине и извади кърпа да изтрие челото си.

– Г-не – каза му нисичко даскал Гатю, – употребихте две чуждици: вместо атмосфера, можехте да кажете въздушие и вместо песимизъм – черногледство.

Гороломов го погледна тъпо, разсеяно, като че не го виждаше. И продължи пак да говори. Говореше все по-разпалено, по-буйно, махаше с едната си ръка, махаше с другата, стискаше юмрук или скръстосваше и двете си ръце на гърдите и задаваше някакъв въпрос. И ето че около вратата на кръчмата се чу шум, селяните там се раздвижиха: като си проправяха път с лактите си, откъм вратата излязоха напред: горският Иван Пеев, с червено лице и зли очи, с руси, паднали надолу мустаци, като рогчета. Сабята му долу беше обкована с гривни от тенекия. После – Янко, бивш общински стражар, с още незараснала рана на носа, Атанас Шайката, Черното Павле.

Селяните разбраха, че ще стане нещо, и се спогледаха. Гласът на Гороломов гърмеше:

– Внимание! Внимание! Внимание! Ето какво е нужно в днешния съдбоносен час. Нашата държава прилича на тежко натоварена кола, която слиза надолу из урва. Внимание! Трябва да се запъне колелото с кучката, да се държат здраво юздите на конете, да не се претури колата...

– Защо сте я натоварили? – извика Черното Павле.

Гороломов го погледна.

– Питам: защо сте натоварили толкоз колата?

– Аз не съм я натоварил. Аз давам пример.

– Пример... Знайме ги тез примери – изръмжа Атанас Шайката.

Високият селянин с обещата гледаше намръщено, с омраза, Черното Павле и му каза тихо, като че изсъска:

– Махни се!

Дори даскал Гатю се намеси:

– Ех, Павле, и ти...

Черното Павле погледна селянина, погледна даскала и повтори:

– Искам да ми каже защо е натоварил толкоз колата ...

Какво стана след това, не можа да се разбере. Високият селянин като че каза нещо на Павле и като че го мушна в гърдите. Към него се спуснаха горският Иван, Янко, Атанас Шайката. Дигна се врява, чуха се удари, паднаха чаши и се счупиха. Гороломов най-напред беше като

втрещен, после, какъвто си беше висок, сложи и двете си ръце върху рамената на един селянин, но два юмука се стовариха отзад по гърба му. Гороломов се обърна – други два юмука по гърба му. В същия миг двама-трима общински стражари нахлуха в кръчмата: „Стойте! Стойте!“ – викаха. Селяните се разделиха надве, показа се Токата.

Като посочваше с пръст ту тоя, ту она, Токата казваше:

– Тоз... тоз... тоз!

Стражарите веднага грабваха посочения и го туряха настрана.

– Тоз!... Тоз!...

– Ама защо и мене, г-н кмете, аз такава...

– Тоз! – продължаваше Токата. – Тоз! – и посочи Гороломова.

Един стражар го хвана за лакътя, Гороломов се обърна да каже нещо на Ивана, но Иван го нямаше. Като подплашено стадо, из двете врати всички, които бяха вътре, избягаха навън. Гороломов рече да си вземе чантата, стражарят помисли, че иска да бяга, преграби го през кръста и го хвърли настрана. Кръчмата беше празна. Останали бяха само арестуваните. По пода се валяха една спитена обувка, един калпак и бастунът на даскал Гатя. Самия даскал Гатю го нямаше никакъв.

– Закарайте ги в общината! – изкомандува Токата. И прибави: – В маазата!

Арестуваните, заобиколени от стражарите, тръгнаха. Тук бяха Бившият, Данаил (Дима Райнов Токата не посмя да арестува) и трима-четирма други селяни. Между тях, с наранена гордост, поусмихнат, крачеше Гороломов.

Когато вече в кръчмата нямаше никой, отнякъде излезе Джурката, доде, разгледа кое беше здраво, кое счупено, после се върна зад тезгяха и, като сне очилата си от челото на носа си, написа в един тефтер от сива халваджийска книга следното: счупени 8 чеши 100 ле.; две чении 40 ле.; едно шише с винуту 45 ле.; пуртрета на Гешуф скъсан 120 ле.

И като тегли една черта, написа отдолу под нея: вреди и загуби от битката 305 ле.

А арестуваните отиваха към общината. Далеч зад тях, бавно, с ръце отзад, наперен като петел, пристъпяше Токата. Той беше доволен. Доволен беше и от своите „момчета“ – Иван Пеев, Янко, Атанас Шайката, Черното Павле. Всичко стана тъй, както беше го наредил. В тия работи Токата беше голям майстор.

– Свободни избори ли? – говореше той. – Може, защо не, не съм против. Но има хора прости, неуки, трябва да го научиш какво да прави, къде да върви, трябва да го просвещаваш.

И той ги просвещаваше тъй, че често някой от мястото, дето бяха го просвещавали, трябваше да го носят право на болницата. Друг не беше и за болница: цял посинял, дето го похванеш – вика, охка. Такъв го събличаха гол, обвиваха го в пресни кожи и два-три дни седеше в къщи, като лехуса.

Само веднъж „момчетата“ на Токата го засрашиха. Пак беше на един избор. Всичко, разбира се, беше се свършило благополучно, изборът беше спечелен. Дойде околийският началник, стана събрание в читалището. Тъй като се шушнеше, че опозицията готвела нещо, за всеки случай Токата скри „момчетата“ горе в галерията. Сам той взе да държи реч.

– Говорят – каза той, – че в изборите сме си служили с насилия, че имало побойници, чомагаши, че съм имал бил някакви момчета. Кой казва туй? Да го докаже! Де са чомагашите? Де са момчетата ми?

Като чува това, скритите в галерията „момчета“ помислиха, че ги викат, показаха се горе, небръснати, с пламнали очи, със сопи, и завикаха:

– Тук сме, г-н кмете! Тук сме!

Други времена бяха сега. Токата искаше да бъде по-предпазлив. Той не отиде в общината, а се поразходи из селото. „Момчетата“ му се изредиха при него и му разказаха какво се говори – кого селяните смятат прав, кого – крив. И чудно нещо: за Гороломов не се говореше лошо. Сам Токата нямаше нищо против тоя веселяк, който пее и свири, неговият удар беше насочен главно против народниците. Освен туй тоя рошав дърдорко – де да го знаеш? – може да излезе човек с връзки и да ти докара бела на главата.

Токата се върна в общината. Като влезе в коридора, стъпи на капака на маазето, на който имаше желязна халка и през нея напреки беше прекарана тояга – и с наведени очи, послушан, попита:

– Г-н Гороломов, как сте?

Отдолу като из гроб някой се обади:

– Добре съм. Само че малко е студено...

По-надълбоко чу се гласът на Бившия:

– Беззакония се вършат тук. Насилия се вършат. Позор! Позор!

Токата се усмихна и влезе в канцеларията. След малко заповяда да доведат Гороломова. Той се приготви да бъде любезен, позасмя се, зачука с пръсти по масата. Намисли какво да говори – нека тоя гражданин да го не мисли за прост. Преди няколко години той имаше за секретар-бирник един изпаднал живописец, самоук, с когото се разбираха добре.

Двамата по общински работи бяха отишли в София и като бяха в кабаре-то, Токата забеляза, че когато момичетата додат да събират парса и се спрат до секретар-бирника, той казваше: „Артист!“ – и след тая дума те не настояваха и го оставяха. Добра дума, лесен начин да се отърве човек! Тогаз и Токата, като му поднасяха чинийката, самоуверено, през рамо, казваше: „Артист“. И не искаше да знае защо момичетата примират от смях.

Токата чакаше Гороломова. Ето го той влезе. Разсилният застана зад него. Гороломов беше доста бледен, косата и брадата му бяха разбъркани. Токата го гледа, гледа, па каза:

– Бе, г-н Вероломов...

– Гороломов – поправи арестантът.

– Нищо де, все едно. Бе, г-н Гороломов, вий барем сте учен, интелигентен човек сте, бива ли тъй? Не знаете ли, че политическите събрания са забранени? Що не си седите в града?

– Г-н кмете, аз съм инспектор-аквизитор на застрахователното д-во „Рила“. Аз ходя по застраховки.

– А правите събрание.

– То не беше събрание... Така, експромтом...

– Как?

– Експромтом.

– Добре де, добре, разбирам. Слушайте, господин Вероломов.

– Гороломов.

– Нищо де, все едно. Аз трябваше да ви съставя акт, но нейсе, от мене да мине. Има грешка – има прошка. Друг път да знаете... Друг път да не правите така.

Токата посегна да поеме преписката, която му подаде един писар. Писарят му пришепна нещо. Очите на Токата попораснаха: „Такваз ли била работата!“ – като че казваше погледът му, докато слушаше писаря.

Той прочете един-два листа от преписката и каза:

– От Каралийска община... Не... – Токата погледна в преписката – от околийското управление ви търсят, загдето там, в Саръджа, сте се представили за съдия. Незаконно сте си присвоили чуждо звание. Значи, вас ви бива и за туй, а? – каза Токата. И гласът, и погледът му бяха вече други.

– Г-н кмете – каза разсилният, – един стражар от околийското.

– Нека дойде.

Като звънеше с шпорите си, с преметната карабина на гърба, влезе млад стражар, погледна усмихнат Гороломова, като да го познаваше, и

подаде един плик на кмета. Токата удари плика с едната му страна по масата, распечата го и зачете писмото. Изведнъж той скочи, зачервен, ядосан.

– Бе ти какъв си? Кой си? Що за човек си? – викаше той на Гороломова. – Гороломов ли си, Вероломов ли си, Гърмидолов ли си, не искам да зная! Не си чист човек ти, туй зная аз. Аз, като те видях още, разбрах що за стока си. Я – и с брада!... Интелигентен...

Токата, задъхан, седна и взе пак писмото в ръце.

– И туй е за тебе. Искат да бъдеш откаран под стража в окръжния съд. Съди те окръжният лесничей Га-Га...

– Галов.

– Да, Галов. За обида и клевета.

– Галов е вагабонтин! – избухна Гороломов. – Аз ще го докажа.

Токата се поуспокои, чукаше с пръсти по масата, усмихваше се. Но нещо недобро имаше в очите му, загрозени от изрусели, почти бели ресни на клепачите. После той позвъни. Влезе писарят.

– Бай Димитре – каза Токата весело, като че канеше някого на сватба, – пригответи едно препроводително писмо за г-н Вероломов.

– Гороломов.

Токата махна с ръка.

– Г-н кмете – каза Гороломов. – Позволете – две думи.

– Никакви две думи.

– Моля... само две думи...

– Не!

Токата погледна разсилния и му направи знак с пръст: пръстът му посочи навън, посочи нагоре, след туй изви и посочи право надолу, към земята. Разсилният разбра, завъртя се, взе Гороломова близо до себе си и го изведе вън. В коридора капакът на мазето пак се отвори. Гороломов поприбра пешовете на палтото си, наведе се и заслиза надолу по стълбата.

Урок по география. Серенада на село. Влюбените са ревниви

Учителят Баташки имаше час по география. На черната дъска беше окачена картата на Европа – от тия карти, които тъй често се виждат в училищата: сини морета, черни реки, нагърчени като пиявици; за градовете – кръгчета с по една черна точка в средата, нещо като рибе око. След туй – кафяви планини и зелени равнини, особено това, голямо колкото половината свят, зелено поле в дясната страна на картата, което означава Русия. В един ъгъл е заделено бяло място с надпис: Хр. Г. Данов. Един ученик стоеше до картата и държеше издялана бяла пръчица, която му служеше за показалка.

– Каж ми – каза Баташки, като се разхождаше из класната стая и тропаше тежко с обувката си, – каж ми, Павле, какви протоци знаеш между Немското и Балтийското море?

Ученикът започна с висок глас:

– В Балтийско море има протоци... Протоците в Балтийско море са... те са... протоците...

На това място ученикът сниши гласа си, смутено взе да върти показалката в ръцете си и млъкна.

Баташки в туй време беше стигнал до отворения прозорец и се изправи там, гърбом към класа. Отвън полъхваше топъл вятър, в градината овощките бяха побелели от цвят. Не всички дървета там бяха се развили. Салкъмите още си стояха тъй, както през зимата, с черни, безлистни клоне. И земята долу беше още суха, гола, и само край оградата, по припека, беше набола зелена трева. Грееше топло слънце.

„Да ида ли за Великден в града? – мислеше си Баташки. – Ще надодат там учителки, в Желязовия салон ще има вечеринки. Може да доде и чернооката, оная, пълничката Шентова. Добре, но трябват пари: за каруца, за хотел, за гостилница. А тук няма да похарча нищо – учениците ще ми донесат краваи, червени яйца. Ще вземат да колят и курбани... А хубаво е да отида... В Желязовия салон какви вечеринки... Няма много церемонии: кой както слязъл от каруцата – с чизми, с гамаша... Весело...“

– Е, разправяй де, какво мълчиш? – обърна се Баташки към ученика. – Кой са протоците в Балтийско море? Не знаеш. Ти си най-мързеливият човек на света. Кой знае? – обърна се Баташки към другите

ученици.

По чиновете имаше валчести, остригани глави, окаменели лица. Тихо – муха да бръмне, ще се чуе. Повечето от учениците се стараеха да направят лицата си невинни, страдалчески, за да умилостивят Баташки, бояха се да мръднат. Други хитруваха: обръщаха очи нагоре, към тавана, като на молитва, и мърдаха устни, като че шепнат – искаха да покажат, че знаят, но са позабравили нещо и ей сега ще си го спомнят. Никой не дигаше ръка.

Трябваше, щом никой от учениците не знае кои са протоците между Немско и Балтийско море, да ги каже Баташки. Но там беше лошото, че и Баташки не ги знаеше. Той не се смути – и без туй не беше в добро настроение: челото му, широко при веждите, а по-тясно горе, беше все намръщено, сините му малки очи гледаха недоволно, остро. Той тръгна между двата реда чинове, право към картата, наближи я и, когато да завие, скритом от учениците хвърли бърз поглед и напрегна зрението си, че можа да прочете: Скагерак и Категат.

Той отиде в другия ъгъл на стаята, до вратата, облегна се на стената и стоя тъй дълго време. Учениците го чувстваха зад себе си, строг, сърдит. И той самодоволно, тържествено произнесе отсечено, сричка по сричка: Ска-ге-рак! Ка-те-гат!

И тръгна пак из стаята.

– Не учите, не! Две нищо и никакви думички: Скагерак и Категат, как не можяхте да ги запомните? Голяма работа. Не учите... Не учите... Аз съм ви казал вам: ако учите, за вас е, ако не учите, пак е за вас. Ум царува, ум робува и ум патки пасе!...

Баташки пак застана до прозореца.

„Да отида ли в града, или не? – мислеше си. – Ако отида, трябва да си купя яка. И шапката ми е вехта...“

Прогимназията и основното училище бяха в един двор – ето го основното училище отпред, на двајсетина крачки. Отдясно беше дворът на общината, делеше ги само една каменна стена и на нея имаше врата. Из тая врата се зададе училищният слуга Хаджият. Той говореше малко, служеше си повече със знаци, та и сега, като замахна с ръка – искаше да каже, че някой е пристигнал и слязъл от каруцата, – каза кратко:

– Инспектора. Иде.

И пак направи един знак, като посочи към вратата на училището. Баташки, както стоеше на прозореца, изведнъж се обърна, като че завъртян от някаква сила, похвана се отвън по джобовете, похвана се по яката, по връзката и се затича към вратата. Учениците се оживиха, олекна

им. Баташки от вратата се върна пак към прозореца. Искаше да разпита повече Хаджият. Но Хаджият го нямаше. Един висок господин, с брада, с широкопола шапка, добре облечен, идеше. Баташки не го позна.

„Тоз... нов инспектор...“ – помисли си той. Но веднага извика:

– А! Станчо! Гороломов!

Гороломов – той беше – погледна към прозореца, засмя се, махна с ръка и извика:

– Здравей, Баташки!

– А инспектора?

– Няма инспектор, не бой се. Аз съм инспектора. Пошегувах се, нали сме свои. Де са госпожиците?

Баташки го посрещна в коридора.

– Е, Баташки, живи бяхме да се видим – говореше Гороломов и друсаше ръката на приятеля си. – Какво правиш, друже, как си? Жив ли е Микадо? Тук ли са госпожиците?

Гороломов беше друг: изконтен, със зеленикави дрехи, български плат „риба кост“, с тъмновишнева вратовръзка „папийон“. Загърнатото му на една страна палто и широките панталони го правеха по-едър, повнушителен. Той би бил хубавец, ако не беше носът му – твърде широк в ноздрите. Големи бяха и устните му, ако и закрити донейде от брадата и от мустациите му. Той се смееше, говореше, а все се обръщаше, очите му търсеха друго.

Удари звънецът и отведнъж, като из някаква клапа, избухна шум, високи гласове, песни и от двете страни на Баташки и Гороломова забягаха ученици. Коридорът се изпълни с глъчка.

– Мирно! Не дигайте прах! Бориславе!

Гласът, който изрече тия думи, беше нежен, звучен. И ето, стройна и тънка, с черни очи, светли, усмихнати, спуснала едната си ръка в джоба на сатенената си престилка, се показа учителката Ганка. Тя се сепна, учуди се.

– А! Г-н... Г-н...

– Гороломов!

– Ах, наистина, г-н Гороломов!

– Ето, пак дойдох. Ето, видяхме се пак – говореше Гороломов и, като се ръкуваше, сложи и другата си ръка върху ръката на Ганка.

Ганка се отдели, избяга някъде и след малко пак доде, като водеше Фроса. Водеше я за ръката, като че насила. С повехнало, доста застаряло лице, напудрена вред по лицето, но не и отзад по врата, Фроса протегна ръка на Гороломов, гледаше го, а мълчеше, полуизвърната назад, с

издигнато рамо. Тя изглеждаше развълнувана, свенлива, като младо объркано момиче. Но след малко, като забеляза, че Гороломов не ѝ обръща достатъчно внимание, а гледа все Ганка, тя сви дебелиите си сключени вежди и сърдито го стрелна с очи. После се обърна и с гордо дигнатата глава влезе, без да каже нещо, в канцеларията. За да се отърват от любопитството на учениците, момчета и момичета, които бяха ги заградили, Гороломов, Баташки и Ганка също влязоха в канцеларията.

Гороломов все се усмихваше, доволен, зарадван. Фроса пак спря на него пламнали очи.

– Но де бяхте, г-н Гороломов – питаше Ганка. – Де се губихте толкоз време?

– Наистина – каза Фроса.

– Аз бях... знайте на... бях малко болен – избърза Гороломов и като че скри нещо. – Бях болен и освен туй трябваше да поработя над себе си. Четох много, прочетох всички съчинения на Джек Лондон. Спомних си, г-це, за вас – той погледна Фроса и нейните очи пламнаха още повече – и прочетох „Белите лилии“ от Григорий Петров. Четох много. Разни книги. Приготвил съм три сказки: първата – Животът, любовта и смъртта на Джек Лондон; втората – Димчо Дебелянов, живот, любов, смърт; мото: „Димчо беше живот, а животът му беше поезия“. Третата – Критическата възраст на мъжа. Тия сказки съм приготвил за по-широка публика. Ще ги държа по селата. Какво... Тоз народ трябва да се учи...

– Няма кой да те слуша по селата – каза Баташки.

– Не, Баташки, лъжеш се. Селото не е вече това, което беше преди войната. Селото сега е друго, кипи, вълнува се. Селянинът сега, знаеш ли, иска да разбере всичко, пита: защо? – и чака отговор.

Докато говореше, лицето на Гороломов беше сериозно, тържествено дори. Отведнъж той се усмихна, бръкна в джоба си, извади портфейла си, от портфейла си извади няколко визитни картички и, с поклон, с усмивка, даде по една на всички. Усмихнат, Гороломов наблюдаваше, докато ги четат. На картичките му беше писано: „Станислав Гороломов, инспектор-аквизитор и пр.“

– Станислав? – каза Ганка. – Тъй ли сте кръстени?

– Да! – потвърди Гороломов, а на ухото на Баташки пришепна: – Аз съм си Станчо, но от Станчо и Иванчо голям човек не става. Да, тъй съм кръстен – обърна се той към учителките. – Давам ви по една картичка, за да имате адреса ми.

– Хъм... – учуди се Баташки. – Поправил си се ти, напълнял си. – Неочаквано Баташки смръщи чело: – Инспектор, а? Какви са тез шеги?

Тез шегги не ги обичам...

Гороломов се засмя с глас.

– Е, Баташки, голяма работа – каза Гороломов. Ний с Баташки сме стари приятели. Защо, друже мой, не доде таз година във Варна? Какво направи с държавния изпит? Една година Баташки идва във Варна да държи държавен изпит – заразправя Гороломов на Фроса и Ганка. – Отидох да го видя, аз тогаз бях в земеделската банка. Намирам го, знаете ли, в коридора на девическата гимназия, пред вратата на директора. Тъкмо ще пита за резултата, трепери. „Страх ли те е, Баташки?“ – питам го. А той: „Не ме е казва, страх, но малко съм наелектризиран.“

Ганка и Фроса се засмяха. Ниското чело на Баташки, под русия му, почти червеникав алаброс, все беше навъсено. Позасмян, като че озъбен, той каза:

– Приказвай си ти...

Гороломов постоя още, все тъй приказлив. Баташки беше излязъл преди малко, звънецът удари. Учителките грабнаха дневниците. Гороломов също стана.

– Ще се видим пак. Елате пак.

– Да, ще дода. Довиждане!

В коридора, когато беше вече до вратата, Гороломов чу стъпки: идеше след него Фроса.

– Г-н Гороломов – започна тя, – сърдита ви съм такова невнимание пък. Аз толкова съм мислила за вас. Откакто се разделихме, след вечеринката – нали помните? – аз съм си водила дневник. Не ми се смеете, казвам го само на вас. Елате да ви го прочета. Аз съм се изказала там, и за вас има, повечето е за вас. Елате... Нали ще додете...

– Да, да... ще дода – говореше Гороломов, а очите му, през рамото на Фроса, търсеха пак Ганка.

Развълнуван, усмихнат, Гороломов се върна в Славювата кръчма и седна във на чардака. Не искаше да влиза вътре, по добре му беше тука. Какво слънце, какво синьо небе! „Пролет мила, животворна“ – прошепна си Гороломов. По поляните се зеленееше чиста млада трева. Един щрък ходеше там, с червени крака и черно на крилата, важен. Над главата на Гороломов, на стряхата, се залепи лястовичка, обърна се и очичките ѝ като черни светли точки, погледнаха Гороломова. „И засмяна, благотворна, пълна с драгост, с красота“ – тананикаше си, щастлив, Гороломов.

Цели шест месеца, откакто той не беше дохождал тука. След вечеринката в училището, за която сега спомена и Фроса, той замина още на

другия ден, почти избяга: много крехко му се виждаше току-що поникналото цвете на любовта му и той трябваше за някое време да се отстрани. Отиде в Пчеларово, едно село на три часа от Каралии. Там стана онова глупаво събрание (когато Черното Павле го питаше защо е претоварил толкоз колата) и го арсетуваха. Токата беше помислил тогава, че е хванал голям престъпник, търсен от властите под дърво и камък. Той искаше да изпрати Гороломова пеш в града – „да му духа кон на врата“, т.е. Гороломов напред, а стражарят на кон зад него. С големи молби Гороломов едвам можа да склони Токата да му позволи да замине с колата на Ивана, като стражарят седне до него. Тъй и направиха.

Гороломов беше доведен под стража в съда във Варна. Ако той се съгласеше да се извини на Галов, делото щеше да се прекрати. Горд, Гороломов отказа всякаква спогодба. Осъдиха го и тъй като в залисията си – него време той все за това приказваше – пропусна срока за обжалване, присъдата влезе в сила: затвориха го и лежа в затвора четири месеца. По другото дело, задето в Саръджа, при една разправия за мера, беше се представил за съдия, Гороломов „по недоказаност“ беше оправдан.

И ето го Гороломов пак по същите тия места. Пак Иван, синът на Вълча Пелтека от Чамурлии, го води с колата си от село на село.

В тоя миг Иван, червен, ухилен, се показа на вратата на кръчмата.

– Ваша милост – каза, – хлябът огладня. Слави ни вика да ядем, че манджата ще изстине...!

Гороломов влезе вътре да се нахранят.

Един-два пъти същия тоя ден Гороломов се опитва да види учителките, но не можа. Те бяха разпуснали вече децата за Великден, нямаше ги ни в къщи, ни в училището. Надвечер Гороломов излезе с Баташки да поразходят във от селото. Връз зелените поляни, помежду удължените черни сенки, се стелеха жълти ивици слънце. Едно стадо овце с агнетата си, доста големички вече, пасяха край пътя. Все черни агънца, само туктаме някое съвсем бяло или вакло. Събрани накуп, като деца, те се надпреварваха – препускаха веднъж напред, после назад. Или се качеха на някое височко място и скачаха оттам едно след друго. Някои се подхвърляха: троп! троп! троп! – все на едно място, като че танцуваха.

– Гледай ги, Баташки, агънцата... – радваше се Гороломов.

Всичко му се виждаше хубаво. Мислеше си да остане тук, да живее тук, виждаше се (пак в мечтите си) оженен за Ганка – тя пак учителка, той – кмет. И нека да видят тогаз какво може да направи един интелигентен кмет.

– Каква е таз река, тез изрътени брегове, тез камънаци? Няма ли

кой да залеси тез баири? А за какво са тия допотопни виранетини – каза Гороломов, като погледна двете полусрутени вятърни мелници горе на височината. – За тях трябва малко газ и кибрит!

Той беше готов да укори Баташки, че не работи, а развъжда кокошки и учи желтия си которак Микадо да прави фокуси, но си спомни, че Баташки е пестелив, скъперник и всички знаеха, че има пари. Веднага Гороломов се залови да го увещава да се застрахова, хвалеше му ту една, ту друга таблица. Баташки се подсмиваше. По едно време каза:

– Е, Станчо, таз ли нощ ще изгориш водениците?

– Как да ги изгоря? Аз само тъй казах...

– Де, де, не бой се! От мене дума не излиза.

Гороломов пак взе да хвали таблиците си. Може да се каже, че той изговори цялото съдържание на „Полезни съвети на деятелите по живот“ и „Настолна книга за осигурителния представител“. След доста време, увлечен в собствените си мисли, Баташки каза:

– Ти имаш воля, Станчо. А аз не мога да се реша да ида ли в града, или не. Е, таз нощ ли ще гориш водениците?

– Баташки...

– Де, де! От мене дума не излиза.

Върнаха се в село. Пред кръчмата на Слави видяха, че стои в здрача един дребничек човек и гледа към тях. Той беше Методи Добрилов.

– О, Методи, здравей! – извика Гороломов, като го видя и го прегърна. – Братко мой, друже! Живи бяхме да се видим. Ела, ела да влезем... Довиждане, Баташки! Остави го тоз простак – каза Гороломов, като погледна след Баташки, който си тръгна към училището. – Измъчи ме! Аз, знаеш, на шега казах: няма ли кой да запали тия допотопни вятърници, а той: кога, казва, ще ги запалиш, таз нощ ли? Тип!

Много нещо имаше да разказва Гороломов на Методи. По-късно дохода селяни, седнаха при тях познати, разприказваха се, развеселиха се. Иван донесе „червените гащи“, т.е. китарата. Канеха Гороломов да свири, подаваха му китарата. Но той я туряше пак в ъгъла и казваше:

– Не може. Сега не се свири. Сега е страстната седмица.

А на Методи, на ухото му, казваше:

– Друже! Ще видиш какво готвя!

Когато кръчмата се изпразни, Гороломов стана, извади калъфа – червената торба – на китарата и каза:

– Ела сега, Методи, с мене.

По мостчето тръгнаха към учител Йовчови. Небето, ясно, тъмно, пълно със звезди, като че беше се надвесило над земята. Ако и да

нямаше месеца, толкоз беше видело, че можеха да се познават дори боите – кое е бяло, кое жълто, кое синьо. Ясно се виждаха къщите на селото, неосветени, бели отпред, утихнали. Белееха се около им цъфналите овошки. Къщата на учител Йовча беше малко напред. И нейните прозорци не светеха, но отвътре, под стъклото, се виждаха белите пердета. Отстрани, до прозореца на стаята, дето живееха учителките, се виждаше една бъчва, купчина дърва, разни дреболии. Дворът, незаграден, беше като малка площадка: оттам надолу започваше стръмнина.

Гороломов и Методи, спрени отвън под стряхата на кметовата къща, която беше отвъд пътя, разгледаха добре мястото. След това Гороломов каза:

– Стой тук, Методи. И гледай сега аз какво ще направя.

Той пристъпи нагоре и се приближи на десетина крачки до прозореца на учителките. Спря се, изправен, висок. В тъмнината се чуха първите звукове на китарата, тихо, като че прибръмчаваха мухи. Гороломов запя, но ниско, въздържано:

Спиш ли, о богино вдъхновена!
Спиш ли, събуди се вече ти!

Никакъв знак на живот не се показваше вътре. Отпред, отвъд камънаците на баира, които се белееха, като кадифе се тъмнееше небето. Поедрите звезди припламваха и гаснеха, като че мигаха очи. Едно куче от съседния двор се обади, но тъй като Гороломов пееше тихо, лаеше изрядко, без сърце. Това, което беше пял досега Гороломов, като че беше само за опит. Изведнъж гласът му се издигна, силният му бас зазвуча, разля се в нощта:

Спиш ли, о богино вдъхновена!
Спиш ли, събуди се вече ти!
Песен жарка, песен откровена
в нощний час за тебе тя ехти!

Кучето от съседния двор залая по-силно. Друго се обади до него, трето – по-натъй. Спуснатото перде на прозореца се раздвижи, една гола бяла ръка го прибра настрана и отвори прозореца. Като притискаше с ръка до шията си дрехата, с която беше се загърнала, показа се Ганка.

– А, г-н Гороломов! Благодарим! Благодарим!

– Кой е? Кой е? – чу се разтревоженият глас на Фроса. И тя се показа на прозореца. – Кой е, Ганке?

– Не бой се, Фроске, нищо няма. Г-н Станислав е. Г-н Станислав ни прави серенада. Благодарим! Благодарим!

Прав, без да се мръдне, с лице срещу прозореца, Гороломов повтори още веднъж целия куплет, след туй свали шапката си и поздрави:

– Добър вечер!

– Добър вечер. Благодарим. Благодарим. Слушайте, г-н Гороломов – говореше весело Ганка, но тъй като кучетата лаеха непрекъснато и нищо не можеше да се чуе, тя извика: – Елате тук! Елате по-близо!

Гороломов се доближи до прозореца. От тъмнината, под стряхата на кметовата къща, дето беше, Методи не можеше да чуе какво говорят. Не беше възможно и да се чуе, защото кучетата на цялата махала лаеха. Сегиз-тогиз се чуваше веселият смях на Ганка. По едно време Гороломов се отдели от прозореца.

– Лека нощ!

– Лека нощ! Лека нощ!

Прозорецът се затвори и същата бяла ръка дръпна пердето. Гороломов се връщаше.

– Какво приказвахте? – попита Методи.

– Методи, видя ли я? Ангел! Ангел! Какви проклетни кучета – каза Гороломов, – как лаят. Ангел, Методи, ангел!

– Какво приказвахте?

– Остави се – каза малко загрижен Гороломов, – Ганка ми каза, че на първия или на втория ден на Великден щяла да иде в града, пък аз да съм седял при Фроса. Много ми е притрябвала тая дърта кукумявка...

Кучетата все лаеха. Взеха да се обаждат кучетата и от най-отдалечените краища на селото. Някои не само лаеха, но и виеха, както правят, когато опасността не им е твърде ясна. При моста пред Гороломов и Методи се изпречиха двама души с ямурлуци и с пушки. Беше нощната стража.

– Кои сте?

– Ние сме. Добри хора.

– Какво има? Защо лаят кучетата?

– Вълк трябва да е – пошегува се Гороломов, а след няколко крачки прибави: – Може да е Дочо Узунов.

Единият от караулите измърмори нещо под носа си. Гороломов беше весел, радостен, луд. Той пееше, дрънкаше на китарата, декламираше, гледаше към звездите, въздишаше. Изведнъж той прегърна с една ръка по-ниския от себе си Добрилов, щеше да го събори, и каза:

– Методи, друже! Влюбен съм, братко, влюбен съм!

А няколко крачки по-нататък той каза:

– Забеляза ли, Методи, когато Фроса питаше: кой е? кой е? – как Ганка рече: – Не бой се, Фроске, г-н Станислав е. Г-н Станислав! Как кубаво го каза!

– Кой е тоз Станислав? – попита Методи.

Наместо да му отговори, Гороломов, както държеше китарата с едната си ръка, с другата извади от джоба си една от новите си визитни картички и я тури в ръцете на Методи.

– Прочети я после на лампата – каза му той.

И двамата влязоха в общината, дето щяха да спят. Там имаше стая, с легла, с умивалник, определена за гости.

Така се минаха два-три дена. В събота вечер, срещу Великден, късно, по тъмно, Гороломов завари в Славювата кръчма лесничея Дянков, поручик Панков от границата, кмета Алекси, учител Йовчо. Дянков и поручикът бяха дошли за черква (Гороломов обаче разбираше за какво обикалят). Изглежда, че Дянков знаеше де беше се губил Гороломов, защото още като го видя, взе да му подхвърля разни закачки. Може би имаше и други причини да не го обича.

– Господин Гороломов – питаше го той, – как прекарахте зимата? Топла ли ви беше стаичката?

А на кмета казваше:

– Внимавай, кмете, из общината ходи инспектор!

Гороломов си помисли: той е бил, значи, у учител Йовча и е приказвал с учителките. От тях е чул за „инспектора“.

Веднъж Дянков се обърна към всички:

– Кой е имал, г-да, работа с наказателния закон? Искам да зная какво гласи чл. 285, т. 3 – обида и клевета чрез печатно произведение.

Гороломов мачкаше брадата си, хапеше я, тъй като си беше дал дума да мълчи, но не можа да се стърпи.

– Млади човече – каза той, – няма нужда от лицемерие, иносказание и пр., и пр. Кажете си направо. Да, аз съм имал работа с наказателния закон. Мене ме осъдиха и аз лежах в затвора четири месеца. Мога да ви уверя, г-н Дянков, че ми беше топла стаичката. Но за какво ме осъдиха? За кражба ли? За измама ли?

– Ний нищо не знаем – каза Дянков.

– Не – продължи Гороломов, – осъдиха ме за изпълнен граждански дълг. Защото посочих на обществото един хайдук. Аз не се срамувам, моето чело, г-не (Гороломов попляска с ръка челото си), е чисто. Проверете, хората знаят кой е Гороломов. Гороломов бил народен учител,

учил е децата, учил е и народа. И сега идете по стъпките на Гороломов – ще видите: Гороломов прави застраховки, взема пари, но Гороломов държи сказки, учи, просвещава...

– Да, туй е вярно, тъй е – потвърди Алекси. Дянков се подсмиваше. Поручикът, черноок, мургав, с накривена фуражка, мълчеше.

– И ако види някой хайдук – продължи Гороломов, – Гороломов не прощава. Има един кмет в Пчеларово, Токата се казва. Ще се занимая и с него. Ще се яви скоро нещо във „Фар“.

– Трябват доказателства, че тогава да се обвинява – каза поручикът. После се изправи и понатисна фуражката си. – Стига толкоз. Време е да си ходим.

Ето от кое най-много се боеше Гороломов. Той не знаеше чии гости са Дянков и поручикът, но дето и да са, все е лошо: ако са у кмета, до учителките е крачка място, ако са у учителя Йовча, те са вече под един покрив – още по-лошо. Всичко може да се допусне.

– Но защо ще си ходите? – каза Гороломов. – Защо бързате? Кметете... бай Алексе, почакайте. Таз вечер не се спи, таз вечер се чака да ударят камбаните и се отива направо на черква. Седнете... Седнете...

– Който иска, да седи – каза офицерът. – Ние си отиваме.

– Довиждане! Лека нощ! – каза Дянков и дигна високо шапката си.

И те си излязоха. Вън някой каза:

– Остави го... дървен философ...

Гороломов разбра, че е за него, и се позамисли. Но то беше само за миг, той скочи, удари по масата и взе да се разхожда, като си подсвиркуваше. След туй се прибра в общината.

Но той не си легна: стоя, чете, става и се разхожда из стаята. Изведнъж чукна камбана. Великденска камбана! Гороломов не искаше да бъде пръв в черква, но не можа да се удържи и изскочи вън. Камбаната – виждаше се, че беше малка селска камбанка – продължаваше да бие, често, радостно: бим-бам! бим-бам! Гороломов бързаше. Сега най-после Ганка и Фроса ще дойдат на черква, ще ги види (Гороломов мислеше само за Ганка). Ще дойдат и гостите – Дянков, поручикът.

Когато Гороломов стигна в черквата, там имаше само бабички и старци. При все туй, той се изправи при десния аналой, близо до псалта, и взе да държи iso. И тъй голямо беше усърдието му, и тъй бучеше гласът му, че отсрещният псалт, дядо Теофил, който беше беззъб, фъфлеше и затуй държеше лявата страна, все го поглеждаше. Веднъж дори, като изкара тропара си, дядо Теофил сне очилата си и, като ги държеше в ръка, внимателно и продължително се загледа в Гороломова.

– Кой е? – попита го един старец от съседния трон.

Дядо Теофил му пришепна:

– С писател.

Черквата бързо се напълни с хора. Имаше малки момичета – по три-четири в една редица, променени, с червени рокли, издути като на кукли; гологлави, ниско остригани момчета, с нови ризи от шарена басма; млади, напети булки, моми, по-млади и по-стари жени. И всички държаха запалени големи великденски свещи и лицата им грееха в светлина. Някои имаха в ръцете си по пет-шест свещи – свещите и на ония, които отсъствуваха. Мъжете бяха се поизбръснали и на оголените им лица мустачите им изглеждаха по-големи и бръчките по-дълбоки. Новите им аби ги стесняваха и те бяха им позапретнали ръкавите.

Митьо Арнаутина, касапинът, който ходеше с мазни дрехи, кървав, а на пояса му стърчеше чиренът на нож, сега беше в чисти нови дрехи и смирено държеше свещта си. Йонко, налбантинът, беше с подсукани руси мустачки и с колосана яка. Момичетата се побутваха и се подсмиваха, като гледаха. По троновете, кое прави, кое седнали, се редяха беловласи, немощни старци. Малката черква с тъмен опушен свод беше пълна със светлина и дим.

Гороломов се обръщаше и изглеждаше множеството. Радостта и благоговението на всички минаваше и у него. „Славен народ! Прекрасен народ! – мислеше си Гороломов. – Аз мога да им държа едно слово. Да, една хубава реч, с мото «Смертию смерть поправ и сущим во гробех живот даровав». Ама ще кажат: Гороломов чернокапец, Гороломов реакционер. Нека. Аз мисля другояче: вред, където видиш народа събран, говори му, напътствувай го. Сега тук аз мога да им нарисувам картината на разпятието, мъките, гъбата с оцета, разбойниците отляво и отдясно и: Лама, лама, сабахтани! Трогателно. Има да плачат тия бабички. После – утрото и ангелите с бели дрехи. – «Няма го, той възкръсна»...“

Докато мислеше речта си, Гороломов придружаваше на псалта и поглеждаше назад: защо не дожадат още учителките? Какво стана Дянков, офицерът? Нямахме ги и учителите – ни Баташки, ни Йовчо. Добра селска интелигенция! – мислеше си Гороломов. – Едно остричко антрефиле във „Фар“, тъй да ги жегне малко, не ще бъде лошо...

Излезе свещеникът с икона в ръце. Неговото почерняло и изгоряло лице, лице на работен човек, на селянин, каквито бяха всички, черните му корави и прави коси, цялата му глава – всичко беше чуждо на бляскавите златни одежди, които искряха в светлината на свещите, тежки, великолепни. Двата псалта запяха високо: „Воскресение Твое, Христе

Спасе...“ – и начело с попа, с децата, които носеха хоругвите и сребърните серафими, а едно подрънкваше и кадеше с кандилницата, народът тръгна да излиза навън. Всеки пазеше с шепя свещта си. Вън гласовете на псалтовете като че отслабнаха и се разсеяха, пламъкът на свещите затрепера. Едно колебливо и трепетно сияние от свещите се издигна и подпря черната тъмнина, която се спущаше отгоре.

Гороломов вървеше до своя псалт. В двора имаше гробища, покрити с плочи, обраснали с някаква жилава трева, вървеше се мъчно. Отзад натискаха Гороломова, бутяха го, настъпваха го по краката. Стана му малко смешно и Гороломов се попита:

– Какво търся аз тука? Хората са дошли на черквата си, на Великдене на си, а аз защо съм дошел!

Гороломов се замисли. Колкото и да гледаше наляво и надясно, назад – нямаше я Ганка. Не се виждаше ни Фроса, ни учител Йовчо. Дянков и поручика също ги нямаше.

На едно място дворът се стесни – от едната страна черквата, от друга – каменен дувар. Гороломов, притиснат отвсякъде, заплава като на вълни. Той пазеше само да не запали някого със свещта си и си мислеше:

„Може те да са се успали и още не могат да натъкмят тоалетите си, жени нали са. Или Дянков и поручикът са отишли да ги вземат и ги чакат, докато се облекат. Или – при тая мисъл змия сякаш ухапа Гороломова – те са дошли, почакали са, но са казали: какво ще ходим на черква? Я да си седим тука! Дайте да отговорим! И седят сега там, у Йовчови, ядат и се веселят...“

Намръщен, пребледнял с цялата си глава над всички други, Гороломов неочаквано се обърна и докато всички вървяха напред, той тръгна назад. Не беше лесно да се надвие течението. Гороломов се люлееше наляво-надясно, натискаха го до дувара, повличаха го назад. И тъй като той все силеше напред, като блъскаше наляво и надясно с лактите си, Митю Арнаутина му кресна: „Къдя? Къдя?“

Гороломов най-после успя да поизлезе към опашката на множеството. „Те седят сега и си ядат!“ – тая мисъл го подлудяваше. Той тъй се разбърза, че бутна свещта на една жена, блъсна друга и я завъртя.

– Илю! – извика жената. – Кой е тоз? Все ме изпотъпка.

Гороломов излезе на открито място и се спря. Свещта осветяваше намръщеното му лице, разбърканата му коса, брадата му. Няколко гологлави момчета със свещи в ръце, от които събираха топки от восък, го гледаха със светнали весели очи.

– Кой е? – каза едно.

– Учител!

А третото мушна главата си посред и каза ниско:

– Тоз е Иуда Искарיותски... Гледай му брадата. Отива да се обеси...

Те се закикотиха, но Гороломов беше тъй замислен, че не ги забеляза. Той духна свещта си и с широки крачки тръгна към портата, излезе и в тъмнината забърза към учител Йовчови.

Той почти тичаше, сърцето му биеше като чук. И като че беше вече при прозореца и виждаше: Ганка, Фроса, Дянков, офицера. Чукат се с червени яйца, смеят се. Гороломов стисна зъби. „Ще взема един камък – помисли си той – и бух в прозореца.“

Той вече беше до учител Йовчови, проточи шия и погледна: не видя осветен прозорец, тъмно беше. Ни у Йовчови светеше, ни в стаята на учителките. „Може да са у кмета“ – помисли си Гороломов. Ходи и там – тъмно беше и у кметови.

Гороломов се поуспокои и вече щеше да си ходи, но друга мисъл се промъкна в ума му.

– Ами ако са рекли: дето ще ни гледат онез, дето отиват на черква, я да угасим лампата и тъй да си приказваме...

Значи, може да е тъмно, но те пак да са вътре, да са наедно. Колкото и да беше глупаво това, на Гороломов се струваше за вярване. Той се приближи до прозореца и се послуша, стори му се, че чу шум, но после разбра, че копчетата на палтото му се търкат по стената. Горе на прозореца пердето отвътре малко беше препънато, тъй че, ако оттам се погледнеше, можеше да се види какво има вътре.

Гороломов се огледа, видя бъчвата, видя един празен газен сандък и планът му беше готов: изправи бъчвата с дъното нагоре и тури сандъка. Качи се най-напред на бъчвата, после стъпи на сандъка. Като се подигна на пръсти, той вече заничаше през оня разтрог, който правеше пердето. Изведнъж сандъкът изпраща под него, краката му хлътнаха. Гороломов приклепна да извади краката си и тъй като бързаше, понапъна се, измести се и, наедно със сандъка, който стягаше краката му като с букаи, свлече се и падна на земята. Последва нов по-голям шум. Бъчвата, тласната от Гороломов при падането, се търколи, доста полека, на две-три крачки, но стигна тъкмо на границата, отдето започваше стръмнината, залюля се, залюля и захвана да се търкаля надолу – търкаляше се и все гърмеше.

Уплашен от всичкия тоя шум, Гороломов, щом се отърва от

сандъка, хукна да бяга, като накуцваше – десният хълбок страшно го болеше. Той искаше да бяга надолу към моста, но си спомни за нощната стража; да бяга нагоре, отдето беше дошел, също не можеше – цяла верига кучета бяха се наредили там и лаеха. Ще не ще, Гороломов, като все понакуцваше, удари направо през полето, слезе в дола и по друго мостче мина реката. Оттук, покрай върбите той тръгна към общината. Той все гледаше към учител Йовчови. И ето, светна един прозорец. Той беше на Йовча. Една светла точка, навярно фенер, тръгна надолу към моста, накъдето беше се търколила бъчвата. Светна още един прозорец – в стаята на учителките. Иззад върбите, в тъмнината, Гороломов наблюдаваше внимателно.

Светлата точка, която ходи надолу към моста, се върна, като се движеше пак тъй из тъмнината като светулка, пообиколи около къщата и се изгуби. След туй изгаснаха един след друг прозорците: най-напред Ганиният, после на Йовча. Гороломов се зарадва: учителите си бяха в къщи. Те бяха се събудили, колкото да видят какво има.

Успокоен напълно, ако и да усещаше още болки в хълбока си, Гороломов тръгна към общината. Долу от мегдана той погледна към черквата: в двора светеше сияние от свещите. Пееха „Христос воскрес“.

Като влезе в общинския двор, Гороломов забеляза, че един човек се мярна в тъмнината, отиваше към бараката, която беше зад общинското здание. Макар да беше уморен, смазан, със силни болки в хълбока, Гороломов пак намери сърце в себе си, тури ръка на задния си джоб, в който носеше един малък револвер, и извика:

– Кой си? Ще стрелям!

Един спокоен глас се обади:

– Защо ще стреляш бе? Вземам си ямурлука.

Беше училищният слуга Хаджият, който наистина отиваше да прибере ямурлука си, метнат върху стряхата на бараката.

Гороломов се прибра в общината, легна си и, след като се въртя дълго в леглото, заспа. Но той не спа повече от час-два. Като се събуди и излезе да се мие във ваната, тъкмо в тоя миг слънцето, голямо, червено, изгряваше зад баира, дето беше учител Йовчовата къща. Гороломов, както се плискаше със студена вода от една кофа, видя, че Дянков, офицерът и кметът излязоха от кметовия двор и тръгнаха към Йовчови. Отиваха на гости на учителките.

Гороломов престана да се мие, облече се набързо и, като поправяше връзката си из пътя, забърза нагоре към учител Йовчовата къща.

Сред главанаците. Свекърва. Дан Колов от село Конак

Китарата си Гороломов беше турил настрана, подпряна на стената. Доскоро беше пял и свирил, сега говореше. Но той говореше за друго, не за застраховки, тъй като насядалите наоколо му селяни бяха все бедняци, които гледаха, ако могат, да откачат нещо, не да дадат. Тук, в големичкото това село, Конак, Гороломов другаде беше намерил златната мина: още като доде, по-богатичките селяни, един през други, тръгнаха да се застраховат. Яви се дори надпреварване: ако някой се застраховаше за двайсет хиляди, следният подир него увеличаваше сумата поне на трийсет. Гороломов добре беше проучил кои са по-заможните селяни, колко са, как се казват. Поискал беше и да му ги покажат, за да ги познава. Ето защо, когато на вратата на кръчмата се показа Слав Караиванов, човек богат, с много овце, Гороломов, както беше се увлякъл в говоренето, взе да заеква, да се запъва. Той скоро се оправя, говореше, но следеше с едното си око какво прави Слав.

Големият конашки овчар беше побелял вече човек, висок, поприведен, с насълзени от само себе си очи, някак срамежливи, с открити предни зъби като на гризач. Късата му абичка беше подплатена с кожа, небръснат беше, изпод калпака му се подаваше, на фитили, на фитили, дълга коса. Като изгледа от вратата ония, които бяха вътре, Слав каза:

– Бей! То само мене нямало тука.

Той си купи цигари, после все тъй някак срамежливо, като се поогледа, завъртя се и почти на пръсти, за да не смути оратора, доде и седна до Гороломова.

– Аз ще седна тук, наблизо, че съм глух – каза той.

Гороломов знаеше много добре какво значи това сядане до него (тъй правеха всички, които се канеха да се застраховат) и от вълнение и задоволство подигна още повече гласа си. И без туй, по обичая си, той говореше разпалено, с ръкомахания, с гневни очи.

– Всеки гражданин е длъжен да бъде на поста си – говореше той. – В такова време да не бъдеш на поста си, значи бягство в лицето на неприятеля. И преди всичко интелигенцията. Да! Интелигенцията, според мене, е тази част от народа, която има инициативата в управлението. Ако интелигенцията сее добро, хуманност, култура, човещина, ще жъне такова. Ако вземе да сее бабаитизъм, ако сее вълчи принципи, ако носи

шапката накривена на кръв, ще жъне бури и анархия! И точно тъй е днес. Не е като едно време...

– Едно време... То едно време... – обади се Слав, колкото да се намеси в разговора. – Аз, като бях млад, не смях да припаря в кръчмата, страх ме беше от баща ми. Сега, като дода, като видя, че са вътре синовете ми, подвивам си опашката и се връщам. Страх ме е да не ме бият...

– Така е, бай Слав, право имаш. В миналото и нашите политически борби бяха други. Имаше повече веротърпимост, повече хуманност и човещина. А сега какви са нашите борби? – Самоизстребление. А трябва аргументите на пояса, значи на револвера, да ги преместим в мозъка си, да направим, значи, главата си оръжие за достигане на своите идеали. Това разбирам борба. Щракане на идеи. Честна, благородна, открита борба...

Гороломов се поспря да си поеме дъх. Избиваше го вече да стане и да държи истинска реч – десният му крак, както правеше винаги в подобни случаи, беше започнал да потреперва. Но в същия миг някой каза:

– Борба, борба... Като искаш борба, излез ми насреща да те видя. Ха-де!

Наоколо се изсмяха. Онзи, който беше казал тия думи, беше един шейсет и повече годишен селянин, и той от бедняците, дори от крайните бедняци. Беше възсук, кокаляст, изпечен, с увиснали посивели мустаци. Около устните си имаше по две-три извити и дълбоки бръчки, тъй че изглеждаше все усмихнат. Като говореше, той не се обръщаше към никого, говореше като на себе си. Пред него имаше шишенце с ракия.

Един селянин го закачи:

– Дядо Кольо, за борба приказваш ти, ама не можеш веке, стар си.

– Мълчи бе! Кюлхане! Стар е на баща ти волът. Една година в Кара-Насуф ми излязоха трима като тебе. И тримата ги натръшках и ги хвърлих в тръните. Една кола тръни бяха стоварени там, в тях ги набутах.

Той държеше чашката си, усмихна се и кимна с глава, като че ли се чудеше сам на себе си.

– Кой е тоз! – попита Гороломов.

– Гъоч Кольо. От наше село е. Пиян чияк – пришепна Слав на ухото на Гороломова.

В това време Гъоч Кольо стана и като попреплете краката си, усмихнат, с извити бръчки около краищата на мустаците си, излезе навън. Гороломов продължи:

– Отиваме към морален регрес. Преживяваме морална криза. Преди

всичко, липсва ни единство. Нали знаете историята с Кубратовите пръчки? На Народното събрание отпред какво е написано? – „Съединението прави силата.“ Какво значи то? То значи, че един голям камък сам човек не може да го помести, но като се съберат десет души... Това е то...

Един селянин, който гледаше през прозореца, каза?

– А Гьоч Кольо, ей го на, сам търкаля камъка...

Всички се засмяха. Гороломов не разбра отде иде тоя смях. И други селяни додоха до прозореца и погледнаха навън, като все се смееха.

– Какво има? – попита Гороломов.

– Гьоч Кольо се бори с камъка – каза Слав.

Гороломов пак не разбра, но не искаше да губи време. Разпален, обзет от вдъхновение, той пак клонеше да стане и да почне да държи реч – десният му крак непрекъснато трепереше. И туй може би щеше да го направи, но в туй време Слав, като погледна към вратата и видя, че сянката показваше вече обед, каза:

– Ваша милост, да идем у дома да похапнем.

Тъй постъпваха всички по-богати селяни: поканваха Гороломова на обед или на вечеря и след туй се застраховаха, Гороломов веднага скочи и заприбира чантата си. Иван взе китарата.

– Да видим, като не сме работили днес, дали жените ще ни дадат хляб – пошегува се Слав. – Ама ще дадат. Ще им се помолим да ни дадат.

И тримата излязоха. Не с твърде добри погледи ги изпращаха бедняците, но нито Гороломов, нито Слав забеляза това. Вън, щом слязоха от стълбите, пред Гороломов и Слав се изпречи голям валчест камък. Той беше червеникав молос, як като кремък, тежък, цяла канара. Тримачетирима души едвам биха го поклатели.

– Ей с тоз камък се бори Гьоч Кольо – каза Слав.

– Как тъй? Как се бори? – учуди се Гороломов.

– Бори се. Той, като беше млад, все се бореше по сборищата, голям пехливанин беше. И сега все за борба приказва. И да речеш, че е охолол, не е – ако не е на нивата, камъни вади. Облъскан е, уморен от работа, сиромаш е, ама като се напий, търси с кого да се бори. Никой не иска, то се знае. Тогаз той захваща да се бори с камъка: обръща го, търкаля го. Глей догде го е докарал.

– Чудно нещо – каза Гороломов.

– Камъкът си седи ей там до стената. Видиш ли го, че е изтъркулен, да знаеш, че е дохождал Гьоч Кольо.

Те продължиха пътя си. Гороломов си мислеше:

„Защо си хаби силата тоя човек? Ако господ му дал много сила, защо не я употреби за нещо полезно? Защо не работи? Няма ли кой да му каже: бе, човече божи, защо се трепиш, защо се напъваш? Каква полза имаш от туй? Не само нямаш полза, но може да се скъса мускул, артерия, може да се осакатиш. Аз трябва да поговоря с него. Аз ще го вразумя, ще му направя едно добро, че да ме благославя“.

– Де е тоя човек? – каза Гороломов. – Искам да го видя. Де е той сега?

– Де ще е, отишел си е. Ама той ходи и дохадя. До довечера той още много ще търкаля камъка. Ваша милост – каза весело Слав, – у вас, гражданите, момчетата играят на топка, нали? Виж пък нашта топка каква е, бива си я...

Гороломов си спомни, че в планината между Котел и Тича беше виждал „камъка, с който Крали Марко чупел лешници“ – един голям валчест камък, под който имаше друг, по-малък – лешника. Камъкът, който гледаше сега, беше горе-долу толкова голям.

„Хаби си народът силата напрасно“ – помисли си Гороломов.

Додоха до къщата на Слава, тя беше въз баира. Минаха първом край овчите саи – отпред имаше широк ъгъл, с тъмнокафява пръст, чисто приметен – още личаха драсканиците от дървената метла. Познаваше се, че много овце имаше Слав, земята беше утъпкана, по пръстите на плета висяха фъндъчета вълна, камъните които се подаваха из земята, бяха изцапани с мас от серива вълна. Отвред като че идеше дъх на мляко. Самата къща беше горе, на стръмното, отсамната ѝ страна беше двойно повисока. Слав изхока кучетата, които млъкнаха, но още гледаха Гороломова и Ивана с гневни очи. Пред самата къща имаше равно дворче, изкопано в скалата. И едно дърво с набити по него пръчки за закачалки, като дъб с окастрени клоне, стърчеше пред самата къща. По клечките бяха закачени черни и бели котли, кожи, прострени да съхнат, черва със сирише. Една цедилка също беше окачена там и от нея капеше сурватка.

Не седнаха въвн на чардака, защото клонеше да вали, а влязоха вътре. Доста широка стая, постлана с шарени черги, с възглавници, с одър. Гороломов седна до прозореца и пак погледна навън – искаше да догледа широкия богатски двор. И други по-малки сгради имаше наоколо. Хамбарите от посивели дебели талпи не бяха иззидани върху основи в земята, а бяха сложени на четири големи камъка, по един на всеки ъгъл. Имаше плетени кошове за мамули. В една ниска сграда с голяма стряха се виждаха две пещи. Едната гореше, мътеха се вътре червени пламъци

и от време на време лизваха навън. Две млади жени шетаха наоколо.

Отгоре, откъм баира, се зададе стопанката, буля Славовица. Права жена, с гърди като дъска, с набраздено от бръчки лице, строга властна. Тя продума нещо и едва-едва попосочи с ръка – на тая страна се спусна едната от снахите, посочи с другата – нататък се спусна другата снаха. Тя се позавъртя и се огледа, веднъж на едната страна, после на другата, и влезе в къщи. Гороломов чу стъпките ѝ като удари по измазания с глина под.

– Добър ви ден! – поздрави тя със сух, мъжки глас и, като седна малко настрана, подпря глава на дланта си.

– Е, бульо Славовице, какво ще кажеш – обърна се към нея Гороломов, – да ти разправя ли още веднъж каквото ти казах вчера? – Гороломов ѝ предлагаше да ѝ обясни още веднъж смисъла за застраховките. Старата гледаше в пода и мислеше.

– Бе тя всичко е разбрала, гледай си работата – каза Слав. – Тя от малко взема нашата баба. Главата ѝ сече нея, ами май много побеля, като овчица.

Старата не обърна внимание на мъжовите си думи. Устните ѝ, безкръвни, стиснати, заобиколени с бръчки, не помръдваха. Тя беше подпряла ръка на страната си и мълчеше и пресмяташе.

– Какво ще ми кажеш – продума тя пак тъй дебело. – Дава съм дете, та да не разбирам. Разбрах аз хубаво всичко. Аз и нощес, като се събудих, съм си мислила пак, какво ще ми разправяш... Няма какво да ми разправяш, ами ще направим и ний, каквото са направили хората. От хората няма да се делим...

– Значи, ще направим застраховките? – зарадва се Гороломов.

Старата само кимна с глава.

– И най-напред, то се знае, ще започнем с бай Слава. Него ще застраховаме най-напред.

– Бай си Слава ти го остави – каза старата. – Той е стар, той каквото е можал, направил го е. Да гледаме ний младите, за тях да направим каквото трябва, че са млади, че дни имат пред тях си и не им се знае какво ще случат. А то ний старите... Тя нашта...

– Тя нашта се свърши, тъй ли ще речеш? – засмя се Слав. – Ба, аз не казвам тъй. Аз съм млад, аз ще ида войник...

Погледът на старата през него се обърна към Гороломов.

– Добре, добре, ще застраховаме само момчетата тогава. Как се казваше най-големият, Иван ли? От него ще започнем. Него, разбира се, като най-голям, ще застраховаме за най-голяма сума.

– Всички едно, всички едно! – каза Славовица и няколко пъти късо и отсечено махна с ръка. – Нека да работят, както са работили досега, че ако има помежду им по година, две, работата им е същата. Никоой да не е нито напред, нито по-горе. Пък и булките им да си гледат работата и да не се заяждат. Тъй знам аз...

– Добре, добре – съгласи се Гороломов. – Тя има право, тя мисли право – каза той, като погледна Слава. В погледа му имаше одобрение и учудване.

– Бе ти какво я мислиш нея, старата – каза Слав. Тя и на царя джувап дава. За мене, казвате, не трябва, а? Хубаво, аз ще си остана сиромас. Сиромас съм, ама си имам парици!

На лицето му, в погледа му, имаше някакво стеснение. С шеги, които все подхвърляше, той се мъчеше да прикрие, че все пак, в края на краищата, жена му е, която решава важните работи в къщи.

– Синовеце до час, до два ще си додат – каза старата. – А дотогаз да хапнем.

– Ха-де, ха-де! Че огладнихме гостите – каза Слав. – Та, стар ли си, не те бива за нищо, а? Сухото дърво, дето ще рече, огън да го гори. Хайде, хайде, слагайте!

Разшетаха се булките, сложиха софрата. Най-напред в голяма синия, голяма колкото едно колело, донесоха току-що извадена от пещта, зачервена кавърма: точено от един-два листа, поляно с много каймак, събиран от прясно мляко. Наслагаха след туй гозби. Слав сам разчупи хляба и сложи по комат пред гостите. Булките все излизаха и влизаха. Към края на яденето в голяма пръстена паница донесоха кисело мляко. Слав каза:

– Хапнете си от млякото. То е сладко, има още куластра.

Старата почти не говореше. Тя имаше вид, че обмисля нещо. Но пак следеше какво липсва на софрата и, кое само с очи, кое с по една дума, караше снахите да търчат, да шетат.

Към края на обедата чак снахите можаха да седнат на софрата и тогаз Гороломов ги видя по-добре. Едната, по-голямата, беше черна, с бели петна по лицето като от лишеи. Но веждите ѝ бяха тънки, извити. Тя беше хубавица, пълна, но жива, весела. Другата, руса, със сини очи и ниско чело, беше съвсем млада – женена тая зима.

– А булките, тях няма ли да застраховаме? – каза Гороломов.

Черните очи на Дафина, по-голямата снаха, светнаха и се обърнаха към свекървата. Старата, замислена, не се обади. Пак Слав се пошегува:

– На булките да са здрави хурките!

Вън взе да вали дъжд. По замъглените стъкла на прозорците се чуха леки удари, затекоха вадички като сълзи.

– Дай, боже, дай! – каза Слав и погледна навън.

Зарадваха се, че вали дъжд, поразпуснаха се и не бързаха да станат от софрата. Старата все прашаше снахите да донесат кога пресносоло меко сирене, кога орехи, кога петмез. Иван, никой не беше видял кога беше станал, донесе нещо завито в червена торба. Гороломов извади китарата. Булките не бяха виждали такъв инструмент и внимателно, с жадни очи, следяха как Гороломов гласеше китарата. Черните очи на по-голямата снаха засвяткаха. Като подръпваше някое време кордите с пръсти, изпод които на булките се стори, че замънка слаб човешки глас, Гороломов запя:

Не плачи, малка моме, не жали
не рони сълзи кървави...

При третия и четвъртия стих на тая песен Гороломов забеляза, че по черните очи на булка Дафина мина светла влага. Той менеше песните според случая – кога за булките, кога за старата. А като знаеше, че Слав е стар демократ-каравелист, той запя ниско, но с голямо въодушевление, малко бунтовнишки:

В София, в Черната джамия,
владее гробна тишина,
а на щика на часовия
блещи полунощната луна...

– Няма таквиз хора сега, бай Славе – провикна се Гороломов. – Ти знаеш ли, че когато се пръсва слух, че Каравелов бил изтезаван в затвора, отиват чуждите кореспонденти – ония, дето пишат в европейските вестници, при него, при Каравелова, и го питат: вярно ли е? Не, казва Каравелов, не е вярно. В България не бият!

Гороломов говореше със смръщени вежди, с пламнал поглед и силно ръкомахаше. Унесени, булките слушаха внимателно, после се сепнаха и се позасмяха, като прикриваха усмивките си с ръка. Слав каза:

– За дяда Каравелов няма що да ми казваш, аз го зная. Веднъж, по едни избори, той мина оттука и спа в мойта къща. Ей тук, в таз стая, съм го гощавал, както гощавам тебе. А вий – обърна се той към булките, – вий нищо не помните. Вий не помните и онез дребните пари, каравелчетата. Той ги извади, дядо ви Каравелов.

Гороломов изпя и други песни. По едно време между булките като че ставаше нещо: по-голямата, Дафина, чернооката, уж се смееше, уж беше весела, а очи ѝ се напълниха със сълзи. Тя се пообърна, подпря главата си с ръка и се загледа настрана.

– Какво ма, какво има? – попита Слав.

Младата снаха не знаеше да каже ли, или не, усмихна се, наведе очи и каза:

– Дафинка... Казва, че и тя знаела била една песен...

– А, тъй ли? – каза Слав.

Гороломов се усмихваше. Но старата обърна само главата си към булките, попогледна ги и пак върна погледа си. Булките, като ужилени, скочиха на крака.

– Мамо! – казаха почти едновременно. – Да раздигаме ли?

Те се разшетаха, разтичаха се. Усмивка нямаше на лицата им, не поглеждаха никого. Старата гледаше, както по-рано, пред себе си и мислеше.

Вън се чува мъжки гласове, по разкаляната земя мина добитък. Синовете на Слава бяха си дошли от нивата. Гороломов веднага се залови да пише книгата по застраховките.

След час-два всичко беше готово. Додоха синовете, мустакати мъже, казаха им какво са направили, посочиха им де да подпишат. Перото на Гороломов остана като тънка пръчица между дебелите им закоравели пръсти. Гороломов прибра книгата си, прибра парите и, изпратен от всички, тръгна си към кръчмата.

Като се поотдалечи малко, Гороломов се спря, взе да бърка в джоба си, а на Ивана каза:

– Върви ти напред, аз ще дода...

Той извади от джоба си едно малко тефтерче. Най-напред то се отвори на едно място (види се, там то най-често е било отваряно), дето имаше един изсъхнал син минзухар. Гороломов се усмихна, прочете написаното там: „Спомен от Ганка Попова и Фроса Николова“ – и пак се усмихна. След туй разгъна тефтерчето на друго място: тук на две страници, една срещу друга, имаше по два стълбеца, доста дълги, с цифри. И към двата Гороломов прибави по няколко цифри (единият стълбец беше за застраховките, другият за процентите, които му се падаха), след туй, като движещ бързо молива си, събра и едните, и другите цифри, скри бавно тефтерчето си, но, замислен, позадържа погледа си. Изглеждаше, че остана доволен.

Той тръгна пак из улицата. Не беше валило много дъжд, но земята

беше понамокрена. Под овошките беше нападал бял цвят, тревата, пораснала сякаш изведнъж, изглеждаше по-зелена, по-весела. Облачно беше, топло, можеше още да вали. Изведнъж Гороломов се спря и се загледа. И тъй беше зачуден, и тъй се залиса, че грабеше снопчета от братата си, мачкаше ги и ги хапеше: пред кръчмата ставаше нещо. Валчестият балван беше изтъркулен сега далеч пред кръчмата. Един селянин ту се спущаше върху него, ту отстъпяше назад.

„Ето она лудия, дето се бори с камъка“ – помисли си Гороломов и за да го види по-добре, доде близо до вадата, която пресичаше на това място мегдана.

Гъоч Кольо беше отвъд вадата. Той беше се поспрял да си отпочине, поразпаса края на пояса си, след туй пак го опасва, като го пристягаше. Пригответен, той плесна ръце, плесна се по бедрата, подскочи, извика: ха! ха! – и взе да обикаля около камъка. Като че пред него беше не камък, а жив човек, друг борец, когото той дебнеше да хване. Един-два пъти той се спусна и пак се дръпна назад, принуден да отстъпи. На третия път се спусна, преграбчи камъка, но го пусна: противникът пак се опря. Гъоч Кольо плю на ръцете си и заобикаля.

Неочаквано, бързо, той се спусна, сграбчи камъка с две ръце, напъна се и го обърна. Тъй бяха се изопнали жилите на врата му, на ръцете му, като че щяха да се скъсат. Гороломов кипна:

– Ей, чичо, ей! Слушай, ей! – завика той. – Остави! Чакай, какво правиш... недей!

Гъоч Кольо се изправи да си почине и пак застяга пояса си. Както беше отвъд вадата, Гороломов заговори:

– Какво правиш ти бе, човече божи? Какво правиш бе, българино, бива ли тъй? Че ако имаш много сила, вземи да свършиш някаква работа. Или пък, ако е празник, почини си, прочети нещо. Ако не можеш да четеш, накарай да ти почетат: ще просветиш ума си, ще имаш полза. А какво е туй – да търкаляш камъка. И опасно е: може да се скъса някоя артерия, да стане кръвоизлияние и – мортус свърши се...

На тая дълга реч Гъоч Кольо не отговори нищо, само каза:

– Ела, ела. Ела по-насам.

Той гледеше Гороломова с крайчеца на околото си и говореше нисичко, както говори човек, кога гледа някое птиче и се бои да не го подплаши, та да хвъркне.

– Не прави тъй, послушай ме. Не си дете...

– Ела, ела по-насам – нисичко говореше Гъоч Кольо. – Не бой се, за братата няма да те ловя.

Тая закачка за брадата му разсърди Гороломова и той бързо, с широки крачки, затропа по мостчето. „Дебела глава, от малко не взема – мислеше си той, – трябва отблизо да му разправа.“

Щом Гороломов мина отсам вадата, Гъоч Кольо плесна с ръце, плесна се по бедрата и леки пехливански скокове се спусна не върху камъка, а върху самия Гороломов. Изненадан, Гороломов видя току пред себе си дебелите мазолести пръсти на Гъоч Коля, изкривени като куки, страшни, готови да го сграбчат, и взе да стъпва назад. Гъоч Кольо все идеше, Гороломов – назад-назад и цоп! във вадата. Потъна с единия си крак, после и с другия. Гъоч Кольо махна с ръка и го остави.

Гороломов излезе от вадата. И двата му крака до над глезените бяха покрити с гъста тиня и лъщяха, като че бяха потопени в смола.

– Глупако! Говедо! Я виж какво ме направи – викаше Гороломов.

Усмехнат, Гъоч Кольо плесна с ръце и пак се спусна върху му, хвана го с две ръце за рамената и тъй го стисна, че на Гороломова му пригъмня от болка. Вън от себе си, той поиска да го блъсне, но Гъоч Кольо помисли, че приема поканата му да се борят, и го хвана здраво през кръста. Гороломов взе да хапе, да удря, да драще и успя да се изплъзне. Разсърден от такъв некавалерски начин на борба, Гъоч Кольо замижа, изложи се на ударите на Гороломова, но го хвана за крака, издигна го, завъртя го и докато Гороломов усети какво става, видя се тръшнат по гърба си на земята, Гъоч Кольо беше стъпил с коляното си на гърдите му и викаше зверски:

– Кажи: надвит съм. Кажи: надвит съм, или ще те удуша!

В тоя миг дотърча Иван, дотърчаха и други селяни и измъкнаха Гороломова изпод ръцете на освирепелия Гъоч Коля.

Гороломов се изправи, омачкан, гологлав, и закуца. Ризата му беше изскочила на кръста. Чантата му беше отхвъркнала на земята.

– Ще те дам под съд! Ще отговаряш! – викаше той.

Гъоч Кольо изтри устата си с длан отдолу нагоре и каза:

– Мълчи бе! Кюлхане!

Селяните се смееха, пък искаха и да покажат съчувствието си на Гороломова, помогнаха му да се изчисти, занесоха му вода да се умие. После го въведоха в кръчмата. Гъоч Кольо остана вън да се бори с камъка.

В кръчмата се дигна голяма глъчка. Ония, които бяха видели с очите си борбата, разказваха на другите кое как беше станало. Всички се смееха и това още повече нараняваше честолюбието на Гороломова. Стана му страшно, че е изпаднал в тоя край. Нито хората, нито селата

приличаха на Каралии. Всичко беше диво, първобитно, самата местност беше друга – диви круши из нивите, гори, слухове за разбойници. И тия главанци с бозявите си потури и червени елечи, ухилени, с вълчи зъби, му се сториха груби, жестоки. Все пак той беше доволен от едно: ако и да се смееха, всички в един глас укоряваха Гъоч Коля.

След малко Гъоч Кольо, усмихнат, с отпуснати ръце, влезе в кръчмата. Селяните очакваха караница и се смълчаха.

– Ей! Я чуй бе, Гено! Дай ми едно шишенце! – извика Гъоч Кольо.
– Ще пия пък, какво... Пий ми се...

Той не се обръщаше към никого, говореше като на себе си, гледаше ръцете си, усмихваше се.

– Една година – започна той – на сбора в Кара-Насуф излезе онуй, арабаджийчето, Петрето. Яко момче, ей! Натръшка ги всичките. На кой ръка счупена, на кой – крак, завали ги всичките. Юнак! Юнак момче...

Той гаврътна една чашка и след туй продължи:

– Мене тогаз една треска ме люлееше, катаден, катаден. Желт бяк като такава... Чакай, рекох, аз ще му изляза. И всички ми викат: излез му, Кольо! Тъкмо хвърлих ризата, доде мама – тя беше жива още, – прегърна ме: Къде, вика, бре! Луд ли си? Не виждаш ли на какво си заприличил от треската? Кой я слуша...

Гъоч Кольо пое чашката си, загледа я, замисли се...

– Е, сетне, дядо Кольо, какво стана? – попита един.

Наместо да му отговори, Гъоч Кольо погледна към Гороломова и рече:

– Я слушай бе, момче! Гражданино! Защо се сърдиш? Нали искаше да се бориш. Отзарана те слушах, като приказваше: борба, борба, борба...

От всички страни нападнаха Гъоч Коля: пиян бил, задявал се с когото прилича и с когото не, вършел диви работи. Сега, ако го дадат под съд, всички ще говорят против него. Гъоч Кольо кипна.

– Какво бе, какво ме ядете вий? Не зная ли какво правя аз? – Аз за правото го направих. – И той натърти още повече: за правото!

– Като сме сиромаси, никой не ни зачита за хора. Оназ година, кога ни влачи дъждът, държавата отпусна пари, на кого ги дадоха? – На богатите. Отпуснаха семе, кой го взе? Пак те. Отпуснаха пари за курници – да правят нови курници, европейски – кой взе и тези пари? Пак онез, дето имат. Се те лапат. Сега негова милост – Гъоч Кольо погледна към Гороломова – пак пише нещо, пак смята, пак с думбазите си шушука нещо. Има отпуснати пари, пак те ще лапат. Ей защо ме доядя!

Всички се зачудиха, после се засмяха. Обясниха на Гъоч Коля, че се заблуждава. Гороломов не е чиновник, не е дошел да раздава помощи, да раздава пари, а прави застраховки. Ако иска и той, Гъоч Кольо, може да се застрахова.

– Е, тогаз, аз съм сбъркал – каза Гъоч Кольо. – Прощавай, гражданино! – каза той на Гороломова. От яд и обида Гороломов още не беше продумал.

Гъоч Кольо пак се усмихна:

– Ама що му трябва пък да ме учи: не се бори с камъка, почивай, чети, не знам що... Аз не мога да стоя празен, трябва да правя нещо. Какво... Че аз и като умра, ще кажа на синовете си да донесат камъка на гроба ми. Няма да лежа все със скръстени ръце... Ще ставам нощя и ще се боря...

Селяните се засмяха.

В това време Филчо Данин, един от по-заможните селяни, който беше незастрахован, доде и каза на Гороломова:

– Ваша милост, да идем у дома да хапнем.

Двата стълбеца с цифри веднага се мярнаха в ума на Гороломов. Той заприбира нещата си, оживи се. Иван взе китарата. А Гъоч Кольо, като държеше чашката пред себе си, усмихнат, каза:

– Бей! Пак съм бил силен бе! Като тупнах гражданина в земята, издумтя като тъпан!

Гороломов тоя път не се обиди.

– Нищо, бай Кольо, нищо – каза той, засмян. – Простено да ти е от мене. Хайде сбогом! Хайде лека нощ!

Гороломов, Данин и Иван излязоха и оставиха голяма глъчка зад себе си. Вън, като слязоха от стълбите, те видяха, че Гъоч Кольо грижливо беше прибрал камъка до стената на кръчмата. След седмица, след две той пак щеше да му дотрябва.

По неволя доктор. Иде филоксерата. Кандидат за народен представител

На излизане от Конак, край селото, Иван се отби на един кладенец да напои конете, а Гороломов слезе да почака. Усмехнат, с ръце отзад, като държеше и чантата си, той взе да се разхожда назад-напред, гледаше уж насреща към зелените ниви, наделени на квадрати като лозя от синурите, но нищо не виждаше. Той си спомняше как хубаво бяха го изпратили преди малко коначане, виждаше още червените им засмени лица, пълните им чаши, чуваше шегите им, благопожеланията им. Добри хора, оценили го бяха и разбрали, както трябва. Сам той не можеше да се оплаче: направил беше добра работа, имаше ядене и пиене, с чест беше посрещан и изпращан навред. Имаше, то се знае, и някои неприятности, като, например, сборичкването с Гъоч Коля, но без това не може. Който ходи по селата, той знае, че тия работи са неизбежни. Народът е добър, гостоприемен, но си е малко грубичък, няма какво да се прави.

Иван извика на Гороломова – изкарал беше каруцата на пътя. Като доде да се качи, Гороломов видя, че друга каруца беше ги настигнала отзад. Един човек, гражданин, седеше там, държеше се с две ръце за сандъка и не сваляше очи от Гороломова, като че искаше да го познае. После похвана каруцаря си по гърба, за да го накара да спре.

– Е, Иване – каза Гороломов. – Напои ли кончетата? Ще вървим ли?

– Ако е рекъл господ...

Непознатият се приближи. Той беше дребен, слаб, с глътнали бузи. И мустаците, и брадата му бяха бръснати, но пак покарали и тъй гъсти, че половината му лице изглеждаше като вапцано с черно. Онова, което позачуди Гороломова, беше, че тоя човек го гледаше весело, като близък, зарадван беше и като че се чудеше защо и Гороломов още не извиква от радост.

– Добър ден, г-н докторе! – каза той.

Гороломов се обърна пак към Ивана.

– Щом си готов, Иване, да вървим. – Той се качи на каруцата, намести се добре и тогава погледна непознатия: – Доктор ли? Какъв доктор? Аз не съм доктор...

– Как? Вий не сте ли д-р Джамджиев?

– Иване, кажи му! Кажи му виждал ли си такъв... Как го казахте? Д-р Джан-Джан ли...

– Джамджиев.

– Отсъства. Непознат. Аз, г-не, се казвам Станислав Гороломов. Застрахован ли сте? Млад сте и не трябва да отлагате. Заповядайте! Ето кой съм аз! – Гороломов подаде на непознатия картичката си.

– Значи, вий не сте д-р Джамджиев – каза непознатият, като погледна картичката, но не я прочете. – А толкоз да си приличате! Аз, като ви видях, рекох: ето го г-н доктора. Д-р Джамджиев ни беше началник на болницата във войната, аз при него съм служил. Добър човек, като вас представителен, красив, с черна брада, като Хр. Ботев. Вий знайте ли, г-н... г-н – той прочете картичката, г-н Гороломов, че и вий приличате на Хр. Ботев?

Гороломов се усмихна и поглади брадата си...

– Да, знам... Казвали са ми го и други. Иване, да вървим.

Но непознатият не ги остави да тръгнат. Като разбра че отиват към Кара-Пелит, той каза, че пътува за същото село и тъй като не му се седяло сам, предложи на Гороломова да се качи при него, а неговата каруца ще следва отзад. Сега Гороломов видя и каруцаря на непознатия. И той беше малко особен: сипаничав, кривоглед. На Гороломова се стори, че той много внимателно слуша какво се говори.

– Аз имам и малко винце – каза непознатият. – Много хубаво винце, най-фай-пресе. Нося и малко пастърмица.

Той отиде до колата си и се върна с един голям черен бинлик и нещо загърнато в книга. После се качи и седна до Гороломова. Иван подкара конете.

– Да се запознаем – каза непознатият и подаде ръка на Гороломова. – Держански, фелдшер. Аз ходя по ревизия, ревизирам кръчмите за чистота. Багабонти, тез кръчмари, не държат чисто, ще заразят хората. А са богати. Да ги стиснеш за гушата, лири и наполеони ще бълват. Имат. Няма какво да ги жалиш, ще дават. Има аванта – каза той по-ниско, като гледаше Гороломова в очите и завъртя ръка към джоба си.

Гороломов се позачуди, но не каза нищо. С една чекийка Держански нарязва къс пастърма на тънки резенчета и покани Гороломова.

– Хапнете си. Пастърмицата е хубава. Най-фай-пресе. – Тая дума той често я употребяваше и искаше да каже: много хубаво, фино нещо. – Вий познавате ли – каза той – бай Данка, оня сакатия, изсипания, да прощавате. Той прави таз пастърма. Голям майстор е, и наденици прави. У дома си работи човека, туря миризми, урежда ги. Нали е хубава? Чудесна. Най-фай-пресе.

Гороломов все гледаше новия си познат малко отстрани. Казал се

беше фелдшер, а яката му, връзката му бяха измачкани и изцапани, ръцете му и те не бяха много чисти, със задебеляла кожа отдолу, с ранички, както са ръцете на хора, които се занимават с физически труд. Освен туй, дрехите на Держански бяха изцапани с мазни петна, сам той лъхаше на масло, като да беше не фелдшер, а машинист.

Като хапнаха от пастърмата, Держански извади една никелова туристическа чаша, сглоби я, напълни я с вино и я подаде на Гороломова.

– Вие, знам, няма да приемете да пиете от шишето. Ето ви чаша за вас, заповядайте! Аз пък ще пия от бинлика. Дето рекла оназ: На ви, деца, по чашка, пък майка ви ще пие с черното шише, че жалее баща ви. Наздравичка! – Той надигна бинлика и виното закъркори в гърлото му. – Ох, реже... Реже и пори, с мечка се бори. Чудесно! Най-фай-пресе.

Каруцата лъкатушеше и извиваше по мекия път. От двете страни се разстилаха зелени ниви и круши между тях. От Конак бяха тръгнали надвечер и вече слънцето беше на засядане, белите облаци на небето почервеяхаха и сенките се удължаваха. Держански все говореше. Разправяше за войната, за д-р Джамджиев, хвалеше го, хвалеше и себе си. После заговори за ревизиите си и за мъчнотиите, които срещаше. И все режеше пастърма на тънко, пълнеше туристическата чаша на Гороломова, а сам надигаше бинлика.

– Винце, винце, сладкото ти имце! – говореше той, като снемаше бинлика от устата си. – Страшна работа... Барут! Първо качество, най-фай-пресе...

Той пак заговори за разправиите си с кръчмарите.

– Като ме гледат такъв... незначителна фигура, без авторитет, не се подчиняват. Я да бях доктор! А пък имат, дяволите, пълни са с пари. Може тъй да ги сидеросаш, че да те помнят. Има аванта – каза нисичко той, с многозначителен поглед, като завъртя пак ръка към джоба си и намигна на Гороломова.

– Каква аванта? Не разбирам...

– Искам да кажа, ще плащат. Като им поискаш, ще дават. Т.е. могат да платят, глобите, например, де... Виджте какво, г-н Гороломов, те мене не ме слушат. Аз ще ви помоля едно нещо. Ще ми направите голяма услуга. Началството ще каже: браво, Держански, и може да ме повиши. Само да искате...

– С какво мога да ви бъда полезен?

– Да дойдете с мене... Да кажете, че сте доктор. Ама вий сте същински доктор, красив, с тая брада. Ще кажете, че сте доктор, и ще си стоите настрана. Аз ще правя ревизиите, аз ще се разправам с тия

багабонти, кръчмарите. Искате ли? Моля...

Гороломов едва има търпение да го изслуша докрай. Смръщи вежди, замахна с ръка и каза решително:

– Не, никога! Това не мога го направи!

И разсърден, пообърна се и загледа настрана. Держански поклати глава, като да си каза нещо сам на себе си, после задъвка едно късче пастърма, но без желание и като че не усещаше вкуса му.

Изведнъж Иван спря конете. На едно малка стръмнина те бяха настигнали една каруца, натоварена с греди. Конете не теглеха. Селянинът беше подпрял с рамо предницата на колата, тикаше и викаше: де! де! дий! – но конете не мърдаха. Селянинът се поотстриани, разгледа пътя под колелетата, разгледа конете, като мърмореше нещо, после отведнъж запусва и заудря конете с камшика по ушите, по главите.

– Ей, ей! Какво правиш! Не удряй! – Гороломов скочи от колата, отиде до селянина, блъсна го настрана и застана между него и конете.

– Що биеш добитъка бе? – викаше той. – Не знаеш ли, че е забранено? И в главата удря. Я да взема да те удрям аз по главата, че ще видиш какво ще ти е. Дурак! Като си ги натоварил толкоз, разбира се, че не ще теглят.

Гороломов разгледа колата – тя беше удължена ла пет-шест метра, гредите бяха още сурови, дебели. След туй Гороломов мина отпред и подигна хамута на единия кон – отдолу имаше рана, – подигна хамута и да другия – и той беше наранен.

– Звяр! – извика Гороломов. – Звяр! Тъй ли гледаш конете си? Те те хранят, а ти... Слушай, ще си идеш у дома, ще вържеш конете в обора и няма да ги изкарваш, докато не им заздравят раните, разбра ли?

С големи вежди, паднали връз очите му, селянинът мълчеше. Гърдите му се надуваха и падаха, той като че с мъка удържаше гнева си.

– Г-н докторе, съставете му акт – обади се Держански.

Тая бележка разсърди Гороломова.

– Какъв акт ще му съставя. Аз му говоря като частно лице, защото му желая доброто. Аз не съм началник, не съм доктор.

– Тъй ли? – извика селянинът. – Не си началник, не си доктор, а какво си пъхаш гагата тука? Мене ми е причерняло, а ти... Слушай, да си вървиш. Да си вървиш, че като я хвана таз паламарка, дето си я пунал, в ръката ми ще остане. Марш оттука!

– Я да не приказваш много!

– Махай се! – изкрещя селянинът и попристъпи.

Възмутен уж, а всъщност уплашен – селянинът беше широкоплещ,

набит, – Гороломов с бързи, широки крачки доде и се качи на каруцата.

– Карай, Иване! – каза той. – Народ! Туй ми било народ. Ти му желаш доброто, а той... Карай, Иване!

Неочаквано той се обърна към Держански и каза:

– Г-не, аз приемам предложението ви. Съгласен съм да правим ре-визиите наедно. Тез хора само със сила, със заплашване могат да се управляват. Съгласен съм!...

Держански доста се позачуди и загледа Гороломова като че ли се питаше: „Дали го хвана вече виното“? И тъй като режеше пак пастърма, той подаде едно късче на Гороломова и каза:

– Не се сърдете... Вземете... Чудесно е... Нан-фай-пресе...

Гороломов си мислеше:

„Защо да не му помогна на тоя сиромах? Аз няма да му се бъркам в работата, ще кажа само, че съм доктор, и ще стоя настрана. Нека той да се разправя. Най-после, не е за лошо, за добро е. Ще научим кръчмарите да държат чисто. При друга обиколка аз ще им кажа истината: не бях доктор, но се престорих на доктор да ви науча на ум. И те ще ми благодарят...“

Така пътуваха доста време. Слънцето залезе, започна да се стъмнява. Празен вече, бинликът се валише в каруцата. Гороломов и Держански като че бяха приятели от години. С помътени глави, весели, те бяха се отпуснали назад в дъното на каруцата, Гороломов беше метнал ръката си върху рамото на Держански и, прегърнати тъй, двамата пееха с висок глас: „Плача, друже, и се чудя...“

Понякога Иван се обръщаше и, ухилен, ги гледаше... И тъй като бяха черпали с бинлика и него, той се обръщаше към конете и шибаше единия, шибаше другия...

В това време в Кара-Пелит, докъдето оставаше още десетина минути път, в кръчмата на Стайка, трите газени лампи, от които едната „висяща“, бяха вече запалени. Грамофонът свиреше „Леблебеджи Хорхор-ага“. Третият общински писар Платников навиваше грамофона и избираше плочи. Той беше млад момък, селски франт, с руси тънки мустачки и с килната назад шапка, за да се вижда хубаво счесаната му коса. В кръчмата имаше още двама-трима селяни, но и те нито пиеха, нито пушеха, а, пъхнали ръце в ръкавите на абите си, мълчаха, отпуснали гърди въз разкривените маси. Зад тезгяха стоеше сам кръчмарят Стайко, плешив, с едро възжелто лице, позалинял малко, тъй като беше настивал. След „Леблебеджи Хорхор-ага“ Платников тури друга плоча – руски романс.

Изведнъж вратата се отвори и влязоха двама души. Нито поздравиха, нито продумаха нещо. Единият, висок, с черна брада (той беше Гороломов), се спря до вратата, извади тефтерче и молив и се приготви да пише. Другият, по-нисък, слаб и по-зле облечен – Держански, – тръгна право към тезгяха, избута настрани смаяния кръчмар и взе да преглежда чашите. Вземе една, погледне я вътре, позавърти я и я остави на мястото ѝ. После вземе друга. И мълчи, не говори, строг, важен. Такова голямо беше учудването на всички, че Платников забрави да навие грамофона, иглата се провлече и задраска, гласът на певицата дебело пропя: горькая, горькая... судьба... мо-я... – и спря.

Като прегледа чашите и всичко, което беше отгоре: шишета, кутии със захар и кафе, Держански се наведе да погледне под тезгяха, но веднага се изправи със стиснати очи, намръщен, като да беше подушил нещо смрадно.

Той извади оттам едни вети кондури, покрити с прах, изсъхнал и плесенясал хляб и един стъклен буркан с някаква течност, в която беше се удавила една мишка.

Като нареди всички тия неща на тезгяха и ги показа на Гороломова, Держански се поогледа, взе дилафа от огнището и с него, като с щипци, извади и показа една черна, мокра и вонеща пачавра. Той показа и на Гороломова.

– Г-н докторе...

Гороломов кимна и записа нещо в тефтерчето си. Положението на кръчмаря, когото Держански все избутоваше настрана, ставаше опасно. Добродушното му едро лице от възжелто стана бяло, източни се и се удължи. Держански се обърна към него, очите му светеха от гняв, устните му бяха стиснати. Не можеше да се разбере какво ще прави и току отведнъж, с бързо и неочаквано движение, мушна миризливата пачавра под носа на Стайка. За да се запази, кръчмарят се дръпна назад. И стана още по-блед.

– Какво е туй, а? – извика Держански. – С таз пачавра ли миеш чашите, а после правиш кафе. Ти ще измориш хората... Какво правиш ти? Де се намираш? Не знаеш ли, че иде филоксерата?

Платников, третият писар, не можа да се съдържи и се засмя.

„Каква филоксерата? – помисли си той. – Навярно иска да каже: иде холерата.“

Держански се огледа, видя вратата, която водеше към другото отделение – към бакалницата, – обърна се към Гороломов и каза:

– Г-н докторе, какво ще заповядате? Да прегледаме ли и тука?

Страшна мръсотия навсякъде.

Гороломов даде съгласието си и кимна с глава. Держански отвори вратата, но преди да влезе, обърна се и с пръст повика кръчмаря. Като влязоха двамата, вратата се затвори. Гороломов си даваше вид, че всичко туй му е познато, омръзнало и му дотяга. За да се поразвлече, той удряше с моливчето по ръката си, подсвиркваше си и гледаше настрана. Но чувствуваше, че го гледат, и си мислеше: „Какво са ме зяпнали тия приятели? Какво ли си мислят: какъв млад, красив доктор, прилича на Христо Ботев. Трябва скоро да е свършил. И де ли ще е учил? Във Франция или Германия?“ – И за да им даде възможност да го гледат колкото си искат, Гороломов, полуизвърнат, все гледаше настрана, като удряше с молива по ръката си.

Един от селяните, млад човек, се възползува от това и тихо, на пръсти, отиде до вратата на бакалницата – тя беше със стъкло – и погледна през една дупчица, оттам, където пердето беше малко дръпнато. После се върна усмихнат при Платникова.

– Преглежда Стайка – каза той тихо. – Стайко се съблякъл и легнал отгоре на масата, кашли, а той го слуша по гърдите.

– И той доктор, значи – каза Платников.

И тъй като Гороломов все гледаше настрана, младият селянин можа да отиде още веднъж до вратата и да погледне.

– Какво правят? – попита Платников.

– Стайко му даде пари.

– Много ли?

– Две бумажки. Две по петдесет лева. Или две по сто.

В това време Держански и кръчмарят излязоха от бакалницата. По лицата им личеше, че между тях беше се въдворило пълно съгласие.

– Трябва да държиш по-чисто – говореше му Держански с мек, наставнически глас. – А колкото за тебе, нямаш нищо, заразен си малко от настинка. То ще ти мине.

Платников пак се засмя.

– То настинката нищо, докторе – каза той. – Но вижте, на устата си има раничка, то да не е нещо опасно.

Стайко наистина имаше нещо на долната си устна и дори се попохвана там. Держански се обърна и прониза с погледа си Платникова.

– Ти кой си! Ти какво искаш? – каза той. – Значи, подиграваш се, а? Г-н докторе!...

Гороломов погледна също тъй недоволно писаря и забеляза нещо в фефтерчето си.

– Хайде сега, сбогом! – каза Держански. – И при втора ревизия да намерим всичко в ред. Сбогом.

Те си излязоха. После се чу, че каруците им (две каруци имаше с тях) се отдалечиха в тъмнината. Колкото души имаше в кръчмата, станаха, събраха се накуп и загълчаха.

– Тази работа не е чиста! – говореше Платников. Чухте ли го какво каза? Иде филоксерата... Той човек или е луд, или е пиян, или... И ти, бай Стайко, да му се подложиш да те преглежда...

Стайко изглеждаше объркан, омърлушен.

– Защо да не се прегледам. Като ми е дошел доктор на крака, защо да не се прегледам...

– Казвам ви, таз работа не ми се вижда чиста, Бальо – обърна се Платников към младия селянин, същия, който беше гледал през вратата, – я иди повикай кмета. Той е дома си, аз го видях, като си влезе. Търчи!

Додоха двама албанци. Те държаха бозаджийница в селото.

– Дохожда ли при вас ревизора? – попита ги Платников.

– Па беше.

Те се споглеждаха, не знаеха да кажат ли, или не, но най-после признаха, че ревизорът им поискал пари и те му дали сто лева.

– Сто лева за нас колко пари са те – говореше единият.

Ето и кметът, бай Стоян Гунчев, побутна албанците настрана, за да мине. Той беше възрастен човек, бавен, спокоен. Облечен беше в дрехи от син шаяк, с наметнато палто, по чехли.

– Г-н кмете, ревизори има – каза Платников. – Иде филоксерата!

Докато му разказваха какво беше се случило, кметът слушаше, без да се вълнува, без да каже нещо.

Васил ковачът каза, че ревизорът влязъл и в кафенето на съседа му, Йовча, който му дал сто лева, за да не му състави акт. За себе си Васил каза, че не му дал нищо, но и той се подсмиваше и изглеждаше малко гузен.

– Атанасе, Петре – обърна се кметът към двамата стражари, които също бяха дошли. – Тичайте да доведете тия хора. По заповед на кмета, ще кажете, арестувани сте. Доведете ги тука.

По-навътре в селото имаше още една кръчма. Тя беше близо до черквата, защото беше черковен имот. Там бяха дошли сега Гороломов и Держански. Каруците им ги чакаха вън. Господарят на тая кръчма липсваше. На момчето, което ги посрещна, Держански кресна:

– Имаш ли медицинско свидетелство?

– Нямам.

– Как? Нямаш? А служиш. Че ти може да си болен и да заразиш цяло село. Събличай се да те прегледам. По-скоро!

Имаше една малка стаичка с одър. Там слугата легна и разкопча ризата си на гърдите. Держански седна до одъра, тури ухото си на сърцето му, за да го изслуша. По-малкото момче от кръчмата държеше един будилник срещу Держански, за да брои секундите, когато мери пулса. Но Держански затвори очи и задряма.

Вън се чу шум, караница. Вратата се отвори – влезе Атанас стражарят. Той хвана здраво Держански за едната ръка и каза:

– Г-н докторе, по заповед на кмета сте арестуван!

– Почакай – каза тихо Держански, – почакай да свърша.

Но Атанас го изправи на крака и го затътри. Гороломова го нямаше в кръчмата. Колкото селяни имаше, всички бяха се струпали при вратата и гледаха навън. Гороломов, ядосан, мълчелив, беше се качил вече на Ивановата каруца, до него бяха седнали другият стражар и двамата албанци. Качи се и Держански с Атанас стражаря. Претоварена, каруцата тръгна бавно. Беше тъмно като в рог.

След малко, близо до Стайковата кръчма, в тъмнината, се чуха виковете, стражарски свирки и трясъкът на една каруца, която бързо се отдалечаваше. Кметът Гунчев, Платников и всички, които бяха в кръчмата, излязоха да видят какво става, но веднага се дръпнаха навътре: из тъмнината се доказаха хора, додоха на вратата и светлината ги огря; двамата албанци водеха Гороломова. Високи, едри, страшно ядосани, задето бяха ги ограбили, всеки един беше сграбчил по една ръка на Гороломова, държаха го здраво, готови да го удушат, ако мръдне, ако рече да бяга.

В същото време Атанас стражарят каза нещо от вратата и пак се изгуби. Держански беше избягал. Той скочил от каруцата, легнал в тъмнината и, като го отминали стражарите, посрещнал своята каруца, качил се на нея и избягал.

Гороломов беше като луд.

– Кой е кмета – викаше той. – Вий ли сте, г-н кмете. Аз ще ви обясня... Держански вагабонтинна, съжалих го и исках да му помогна, а той да взема рушвет. Кажете да ме пуснат. Ах, как ме измами тоя вагабонтин, как ме измами... Аз нищо не зная. Той е вършил всичко.

– Кой е другарят ви? – попита кметът.

– Держански, фелдшера. Хванете го, вий трябва да го хванете. Той бил фелдшер.

Един селянин се обади:

– Не е фелдшер той. Кмете, той е Ицката, аз го видях. Той беше на Алесандровата воденица, там служеше, продавал беше жито, продал ремъка от колелото, та бяха го затваряли. Виж какво свършил пък сега... Голяма фога е...

– Пуснете ме... Аз ще ви обясня. Тук има недоразумение! – викаше Гороломов и напразно правеше усилия да се отърве от железните ръце на албанците. – Г-н кмете, кажете да ме пуснат, ще ми строшат ръцете. Няма ли български стражари, какви са тез турци. Кажете да ме пуснат. Аз всичко ще ви обясня, г-н кмете. Ще видите, че аз съм жертва на един измамник, на един изнудвач. Ах, как ме измами тоя вагабонтин, как ме измами...

– Пуснете го! – заповяда кметът, като видя, че стражарите се върнаха.

Албанците не без съжаление пуснаха Гороломов, но не се отделиха настрана и пак го имаха пред очи. Набързо стражарите претърсиха Гороломова, прибраха парите и книгата, които намериха у него.

От обясненията на стражарите се виждаше, че навсякъде не Гороломов, а „малкият“, т.е. Держански, беше вземал подкуп. Дори и албанците потвърдиха това. Гороломов още по-високо взе да се оплаква.

– Успокойте се – каза му спокойно, усмихнат, кметът. – Вие сега ще отидете в общината, ще си легнете, ще поспите, пък утре ще видим.

Стражарите закараха Гороломов в общината. От думите на кмета, който говореше благо с него, той разбра, че ще си легне, ще почине, но като влязоха в общината, стражарите се спряха още в коридора и пред него се отвори капакът на мазето. Гороломов се поспря, искаше да каже нещо, но въздъхна и заслиза по стълбите. А когато капакът хлопна над главата му, той провря ръце като слепец, за да не падне или да не се уда-ри в тъмнината.

На другия ден едно такси се зададе по пътя откъм града и, като остави една дълга следа зад себе си от син миризлив пушек, спря пред общината. Слязоха двама души – Ряпов, механик, и Пищялов, книжар. И двамата бяха от града. Те взеха да ходят наоколо, като потрепваха, за да се раздвижат след дългото седене.

Ряпов беше нисичек, дребен човек, с брада, черен, с избърнати арапски устни. Държеше се много важно, приказваше бавно, с достойнство. Той имаше малка работилничка, в която поправяше велосипеди, примуси, разни други машини. Беше пламенен социалист и преди да си иде у дома, отбиваше се най-напред в Данковата кръчма, а след туй минаваше покрай най-добрата гостилница в града „Независима България“.

Тук той все ще се спре на прозореца, ще изгледа чиновниците и търговците, които се хранят на посланите с бели покривки маси, ще завърти заканително глава, ще каже:

– Яжте, плюскайте! После ще видим!

И като избърбори още нещо, ще покаже юмука си и ще си отиде.

Пищялов беше хитрец. Доставяше учебници на всички учители в околията и, като минеха два-три месеца, без да гледа кой платил, кой не, кой е добър платец, кой лош, даваше ги до един под съд в мировото съдилище. И учителите, и учителките, само да не ги разкарват, плащаха каквото имаха да дават, наедно с надписаното от Пищялов. Една друга цел имаше той, която все му отбягваше: да доставя канцеларски потреби на всички общини. Там беше печалбата, към това се стремеше.

Като хвърлиха cigarите си, Ряпов и Пищялов влязоха в общината. Завариха кмета Гунчев, с очила на носа, да чете показанията, които Гороломов собственоръчно беше написал.

– Гороломова търсим, Гороломов бил тук, де е Гороломов? – говореше бързо-бързо Пищялов. Ряпов мълчеше важно.

Кметът не избърза да каже какво беше се случило с Гороломова. Пък и гостите започнаха обикновен разговор: отде бяха минали, де дъждът беше повече, де по-малко, кои сеитби бяха по-добри и кои по-слаби. Най-после Ряпов, като се поокашля, започна:

– Сега, кмете, да кажем защо ходим... Иде моментът... върховният момент... когато с бюлетинка в ръка...

– Остави, Павле, аз ще кажа – прекъсна го Пищялов. – Виж, кмете, виж каква е работата: изборите са насрочени, има телеграма, то се крие, тайна е, ама се знае. – Той понижи гласа си и зашепна: – Правителствените се скараха. Д-р Радков се цепи, да, д-р Радков, адвоката. Ти го знаеш, той е всичкото, той води хорото. Не искали да го кандидатираат и той казва: ще се кандидатирам сам! А ти го знаеш д-р Радков. Сега той предлага съюз на нас, широките социалисти, крило Манов.

– Кое е туй крило? – попита Гунчев.

Ряпов заговори изтежко:

– Егоцентричните и центробежните стремежи винаги са били опасни... били са като живеница в здравия организъм на партията...

– Остави, Павле, аз ще кажа – пресече го пак Пищялов. – Виж, кмете, виж каква е работата. Кое е крилото Манов ли? Ето кое: нали водач на широките беше Савата Кемилев. Добре, но от Савата се отцепи Хинков, а от Хинков се отцепи Кандиларов, а от него се отцепи Манов. Аз, Ряпов и Манов сме наедно.

– Троицата.

– Да, троицата. Това е нашето крило. Вярно е, че в града сме слабици, но в селата сме добре, учителите са наши и, главно, Гороломов. Решихме кандидати да бъдат двама: д-р Радков и Гороломов. Един вид втора правителствена листа.

Кметът Гунчев се пооживи.

– Една минута – каза той. – Сега ще повикам г-н Гороломова. Той е тука, но почива.

Той отиде в другата стая и доста се позабави. По едно време си подаде само главата от вратата и поиска четка за дрехи. Най-после, ето че Гороломов се появи: изчистен, засмян, косата му още мокра, скоро вчесана.

– О, Пищялов! Здравей, друже! А! И Ряпов! – Гороломов стисна ръката на единия и другия. – Какво има, какво съм ви дотрябвал? Бай Стоян ми каза, но аз...

Пак се опита да говори Ряпов, Пищялов пак го прекъсна и разправи на Гороломова това, което беше разправил на кмета.

– Ти си правителствен кандидат за народен представител, другарю Гороломов. Наистина, листата не е официална, но пак е правителствена. Победата е наша. Надеждата ни е в тебе, Станчо! Славата ти се носи навсякъде. Как... Нима не чуваме: Гороломов държи сказки, селяните обичат Гороломова, Гороломов води народа след себе си. Ха да видим сега!...

Гороломов мислеше.

– Не знам... Дали ще мога... Дали ще съм достоен...

– Е, Станчо! Без скромничене...

Гороломов се разхождаше. Очите му горяха, мислеше.

– Значи, вий искате личности, еквивалентни на вашите идеи? – каза той. – Собствено, вашите идеи са и мои. Отлично! Прекрасно! Защото идеи, планове, програми и пр. са нищо без еквивалентни личности. Идеите са само планове за къщи, но те не са къщи, нито материал за къщи, те са само един план. И ако този план няма материали от личности, които да са като гранитни камъни, като дъбови диреци, като здрав цимент, цялата къща ще е построена като от лед, който се стопява от първия лъч на властта! И рухва всичко... всичко...

Настъпи кратко мълчание.

– Бе аз какво ви казах – рече Пищялов, като гледаше Гороломова с възхищение. – Станчо е оратор. Станчо има дар слово. Говори човека, думите се леят-леят... Една такава реч на селенията – и води я, където

щеш. И в огъня ще влезе. Брава, Станчо!...

С ръце в джобовете, с пламнали очи, Гороломов продължи:

– Вие искате Народното събрание да бъде сърце, от което очаква България, да бъде едно здраво сърце, с прочистена кръв, нали? Ето, аз ви давам ръката си... Съгласен съм!

Гороломов протегна и двете си ръце – едната на Ряпов, другата на Пищялов. И докато беше тържествен, сериозен, изведнъж той се разчувствува, просълзи се и, като извика: „друже!“ – прегърна Пищялова, извика пак „друже!“ – и прегърна Ряпова.

– Добре, добре – говореше Пищялов, хубаво, хубаво. Сега работата е наред. Всичко се свърши. Сега да идем да се почерпим. Хайде, кмете, ела с нас. И внимавай: пред себе си имаш бъдещ правителствен депутат! Да вървим...

– Сега, сега ще дода – каза Гунчев.

Той взе преписката по снощната история – ревизията на кръчмите и другите заведения в селото от Гороломов и Держански, – отвори един дулап и я тури най-отдолу, под един голям куп стари дела.

„Кой знай, господ и на присмех помага, може пък да се избере за народен представител – мислеше си той. – Ако не се избере пък, ще видим...“

Той затвори дулапа и, без да бърза, тръгна да стигне гостите.

В събота следобед. Подплашените коне през село. Под чимшира

Събота е, следобед. Двете училища в Каралии, основното и прогимназията, са празни, утихнали, с по някой отворен прозорец и отворени врати, като че набързо са били напуснати през време на земетресение. В прогимназията, като се надникне отвън, вижда се да зяят всички врати. Където няма отворен прозорец, въздухът е още топъл, мирислив, тежък. В една класна стая на черната дъска са написани изреченията: „Конят бяга“, „Кравата пасе“, в друга – черната дъска е покрита с цифри – решавана е била задача. Една забравена торба виси на закачалката. Карта на стената, бутната и откачена с единия си край, е паднала полегато.

В учителската стая също няма никой. На продълговата маса, вапцана зелено, без покривка, дневниците още стоят тъй, както са ги хвърлили учителите на излизане. Над библиотечния шкаф, до глобуса, един разрошен препариран бухал, със страшни кръгли очи, е разперил криле. На стената, близо до вратата, с четири кабарки е прикована седмичната програма. Написана е четливо с красив почерк от учител Йовча. Там в събота следобед вместо часове са теглени – с очевидна радост, смело – две чертици: няма занятия.

Ето тия тирета, тия две прости чертици са чудотворната сила, която тъй е преобразила сега двете училища. Защото и в основното училище, двайсетина крачки по-напред, е същата картина: като че напуснато през време на земетресение здание. И тук – забравени торби, трохи по пода, тежък въздух. На черната дъска в една класна стая и тук са написани (само с по-едри и разкривени букви) изреченията: „Конят бяга“, „Кравата пасе“. Но всичко – чинове, маси, столове – почива, отдъхва. Нещо празнично, весело, светло се разлива навред. Дори Хаджият, училищният слуга, не бърза да мете. Седнал на стълбите, срещу градината, той си пуши: най-напред трябва да се вкуси от почивката, че след туй ще се работи. До понеделник има време.

Сред двора още личи дупката, където момчетата са играли на челик. Близо до оградата са „къщите“ на момиченцата: наредени в кръг камъни представляват оградите, самите къщи са от пепел; покъщнината – късчета от стъкло и чинийки. Някои от кокошките на Баташки са прехвъркнали през оградата и се трупат там, дето някое дете е яло хляб. Като няма шум и вик, и косовете по покрива са по-свободни: застанали до

самия край на стряхата, потрепкват с криле и пеят.

И градината диша с облекчение, живее: череши, сливи, ябълки, прецъфтели вече, подлагат на слънцето гъстите си клони и млади листа; от цъфналите салкъми като снежец се рони цвят; люляките са цъфнали, покрай оградата, на слънце, подал е месести кълнове синият крин. Тревата е избуяла, зелена, гъста. Като знаят, че сега никой не ги дебне с прашка от ластик, вработената цвърчат и се боричкат вътре в листата на някоя овошка, оттам падат като топка на земята, в тревата, и продължават да се хапят. По слънцето, в стопления въздух, лъкатушно прехвърча бяла пеперуда...

Градината е голяма. Особено, като се погледне под листата на дърветата, между стъблата, през сенките и огрените със слънце места, изглежда много просторна. Има и беседка, направена от клоне и покрита със сено. В дъното откъм пътя, една тясна, еднокрила врата почти цяла е заглъхнала във висок бурен. Зад тая врата се чува весел глас. Нещо се белее. Изведнъж там се появява весела, със светнало лице, учителката Ганка. Тичешката тя отива до беседката, сяда, но мястото не ѝ харесва, връща се и се спира на една полянка, огряна със слънце.

– Тук, Фроске, тук! – вика тя. – Тук е хубаво.

Едвам сега на вратата се появява Фроса. Но Ганка не тъй лесно се запира на едно място: тича из тесните пътеки, гледа пъпките на трендафила, като ги държи между пръстите си, подскача леко, за да досегне някоя вейка, или, като се държи за стъблото на някоя овошка, върти се около нея. Фроса е уморена, равнодушна. Тя сяда на полянката, поизвърща се, за да не я грее слънцето право в лицето, и подръпва дрешката, с която е наметната.

До нея дохожда и сяда Ганка. Топлият въздух, който ги обкръжава, зеленината, тишината скоро ги разнежват. Те вече си говорят ниско и малко. Собствено говори само Ганка. От време на време Фроса я поглежда изпод око: иска ѝ се да ѝ се присмее, да я подиграе поне зарад глупостите, които брътви, но неволно я заглежда; каква простичка бяла блузка си е турила, нищо и никакъв парцал, а колко хубаво ѝ стои: нежна и хубава е откритата ѝ шия, бузите ѝ леко са пламнали, продълговатите ѝ черни очи горят. Колко светли, меки и гъсти са косите ѝ! Това само младостта го притежава. А тя отзарана едва не счупи гребена: косите ѝ са сплетени, корави като трева, обезцветени. Белите косми около ушите се увеличават. Фроса въздъхна.

Ганка все си приказваше:

– Набрали са се тетрадки от две класни, ама не ми се поглеждат.

Бай Йовчо ми подметна. Не ща пък, не мога, по-хубаво да ме убият, но да не ме карат да поправам тетрадки. Тая сутрин чу ли – Даринка и Йовчо пак се караха. А знаеш ли, Фроске, кметката била в града. Нишан, арменецът, донесъл много хубави обувца. Аз ще си купя. А! една калинка! – извика тя. – Чакай, ще я питам накъде ще се ожена.

Фроса се усмихна.

– Какво ще я питаш, ти най-добре знаеш. Или ще речеш: не е един.

Малката кротка буболечица, червена, с черни капчици, като рисувана, пълзеше по ръкава на Ганка. Тя тъкмо се канеше да я вземе, да я туря на ръката си и да ѝ каже: „Калинке, калинке, накъде ще се ожена?“ – буболечицата се спря и, преди да се разбере какво мисли да прави, отвори червената си черупчица, под нея се показаха меки крилца – и хвъркна.

– Ах, хвъркна! – извика Ганка. – Виж я, избяга проклетницата. А щях да я питам. Фроске, как мислиш ще се ожена ли скоро? Аз искам да се ожена за богат човек. Може да е по-стар, но да е богат. Не ща да тегля сиромашия.

Така тя сама си задаваше въпроси и сама им отговаряше. По едно време, както беше извърната настрана, Фроса каза:

– Лоша си ти, лоша. Не те обичам.

– Фроске! Какво приказваш? Докачам се...

– Докачай се. Аз ще ти го кажа направо: Гороломов ще доде, мислиш ли да се държиш с него, както по-рано? Гороломов за тебе е смешен, глупав, човек, който... само дрънка. Защо тогаз се занимаваш с него? Остави го. Ще ми направиш услуга. За мене Гороломов е добър, стига ми. За него аз бих се оженила...

– Но, Фроске, аз...

– А ти кокетничаш.

– Ако го погледна вече...

– Да вярвам ли?

– Няма да му продумам. Ако доде при мене, ще му обърна гръб. Пък и Дянков ще бъде тук, аз с Дянков ще приказвам. Много ми е притрябвал Гороломов. А дето говориш тъй, Фроске, докачам се. Ний вече приказвахме, аз не искам да ти преча. Ако мога, аз дори ще ти помогна. Ще видиш!

Учителките замълчаха. Ганка откъсваше ту някоя трева, ту някое цветче.

– Не съм болна, а не ми е и добре – заговори след малко Фроса. – Омръзнало ми е всичко, нищо не ми се похваща. Кметката казвала, че

не съм работела като преди. Работила съм – съвети съм давала на майките, учила съм ги на хигиена, момите съм учила на шев, на ръкоделие. Сега не ща. Знам всичко, но искам да го употребя за себе си. Колко искам да имам семейство, деца, собствена къща. И да си я наредя аз...

– Их, Фроске, остави тез мисли сега...

Тясната дъсчена врата, заглъхнала в трева и бурен, се отвори, влезе Даринка, жената на учител Йовча. Тя идеше и плетеше вървешком. Даринка беше дребна, рано увехнала, болнава. Оплакваше се от „вятър“ в ставите, от постоянно главоболие, от разни други болести. Затуй и учител Йовчо доброволно беше поел върху си по-голямата част от къщната работа. Сега Даринка идеше да се поразходи, но всъщност искаше да види какво прави Йовчо. Един неин девер, весел момък, беше й казал:

– Бульо, ти стоиш тука, а чичо Йовчо цял ден приказва с младата даскалица в училището.

Даринка не вярваше, познаваше си мъжа. Но понякога я обземаше съмнение и, без да гледа кое време е, вземаше чорапа и дохождаше в училището. Освен туй, когато кокошките вземат да се трупат пред вратата и да мърсят, защото няма кой да ги нахрани, а прасето квичи, като че го колят – то е още една причина за Даринка да стане и да види къде е Йовчо и какво прави.

– У, какво хубаво било тука – каза тя, като огледа градината. – Райска градина... Там ли сте седнали? На слънце...

Тя доде и седна при учителките. После, като навираше на пръста си нишка от кълбото, което беше в престилката й, тя каза:

– Стоях, стоях, пък ми омръзна, рекох – да дода да се поразходя. Йовчо не е ли тука? Не е ли дохаждал тука? – каза тя, като хвърли поглед наоколо, като че Йовчо беше се скрил някъде.

Даринка беше хазайка на учителките, та нямаше какво особено да си кажат. По едно време наблизко се чу остро тракане и стъпки: показа се учител Йовчо с железни ножици в ръце. Той се поспирваше из пътя си поокастриюваше някоя овошка, някоя фиданка, вземаше отрязаните клонки и ги хвърляше към зида. Ръцете му бяха като на селянин, отпред в джоба на палтото си имаше калемни от присад. Сам той беше хубавеляк мъж: с гъсти черни коси, брадата му също тъй беше много гъсто поникнала, веждите му – дебели, а очите – зеленикави, с благ, някак срамежлив поглед.

– Намерили сте хубавото място – каза той – на тревата.

И Хаджият се показа отнякъде. По ръкави беше, със запретнати жилести ръце.

– Хаджи – каза Йовчо, – какво се потриваш, защо не метеш?

Хаджият, както не обичаше да приказва, тури ръце в джобовете си, после ги извади. После взе да се протяга, да се прозява, но все пак тръгна към училището. На вратата едно куче, дошло да търси хляб, оставен от децата из чиновете, се мушна под краката му. Хаджият, ако и да го мързеше доскоро и да гледа, взе да вика, да тропва, да удря с ръце по бедрата си. Като нямаше накъде, кучето се мушна през бодливия тел към градината, като се пооскуба малко. По тоя тел, като по тетивата на драндар, висяха фъндъчета от всякаква вълна: бяла, черна, желта. Хаджият беше прекарвал по същия начин много други кучета.

В селото беше тихо, слънце. От време на време ще прогърми каруца – връщаше се някой от града. Мина и попът на кон, с дисаги отзад седлото. По едно време затрополиха копита на много коне. Начело на пет-шест души горски стражари на коне, които вървяха подире му като войска, мина също на кон лесничейт Дянков. Хубаво му стоеше зелената шапка с възвърнати краища, с перо. Той се усмихна и поздрави, Фроса и Ганка му отговориха, после се спогледнаха и се позасмяха. След туй един особен шум се зачу откъм другия край на селото, по пътя откъм града: дрезгав, равен шум, като че се дереше плат. Докато се разбере какво е, шумът наближи, доде отпред оградата и спря: беше Пищялов, книжарят, който отскоро на колелото си беше турил малко моторче. Той влезе в градината, като вкара и колелото си.

Учител Йовчо и учителките веднага го посрещнаха с укори: както винаги, Пищялов ги беше дал под съд за учебниците, пък и сметките му не бяха дотам прави.

– Ти какъв човек си – викаше му Йовчо, – кога не сме ти платили? Защо са тия призовки? Ама че си...

– Браво, г-н Пищялов – каза Ганка, – уж ни подарихте, на мене и на Фроска, по един сапун и по една пудра, а пак сте ги турили в сметката. И на това отгоре под съд!

Пищялов не се смути ни най-малко.

– Сапун, пудра, голяма работа – говореше той. – Станало грешка. Аз ще ви дам други. Това не е важно. Вятър работи. Пудра мога да ви дам колкото искате. Я оставете туй, ами ми кажете какво знайте за Гороломов. Гороломов трябваше да бъде тук, а го няма. Аз го видях в Кара-Пелит, наговорихме се да се срещнем тук, а го няма. Изгубена Станка. Уж депутат ще го правим. Станка пердута.

Те отидоха настрана с Йовча и заговориха. До едно време бяха в градината, после се изгубиха и Даринка взе да попоглежда и да се

безпокои: искаше да си отиде, пък се боеше, че може да стане нещо, което тя да не види. Изведнъж тя видя – от мястото, гдето стояха, се виждаше у тях, – че учител Йовчо беше грабнал кобилищата с менците и отиваше за вода. След малко тя го видя пък да цепи дърва на двора. Успокоена напълно, много любезна с учителките и усмихната, Даринка стана и си тръгна към къщи. Фроса и Ганка останаха сами в градината.

В това време към Каралии, не по пътя откъм града, а от противоположната страна, бързо идеше една каруца. Тя беше Ивановата, с Гороломов. Приближаването към Каралии го вълнуваше и той час по час подвикваше на Ивана: „Карай, Иване, карай!“ Извадил беше едно валчесто огледалце и го поднасяше ту пред едното си, ту пред другото си око, видя един бял косъм в едната си вежда, поиска да го отскубне, но каруцата друсаше и му пречеше. „Карай Иване!“ – извика пак той и скри огледалцето.

Като стигнаха до първите къщи на Каралии, Иван видя един познат селянин, слезе, остави каруцата и отиде да приказва с него. Гороломов пак извади огледалцето и счеса косата си, поотри се тук-там по лицето с пръст, поотупа се от праха, пак зърна белия косъм във веждата си и сега, необезпокояван от друсането, реши да го извади. Още първия път той го стисна и помисли, че го изскубна, но между пръстите си видя здрав, черен, в нищо невиновен косъм. По същия начин Гороломов напразно изскубна още няколко такива косми. Той се ожесточаваше, гледаше да залови добре косъма, дръпваше с все сила и ръката му отскачаше настрана.

Единият от конете на Ивана имаше лошия обичай да гледа назад. Докато Гороломов се мъчеше да отскубне белия косъм, едното око на коня – черно, светло, с недобър поглед око – го гледаше. Ръката, която отскачаше едно след друго нагоре, той помисли, че иска да го удари, затуй посви задницата си и тръгна. Тръгна и другият кон. Отначало конете вървяха полека, после се засилиха и тъй като никой не опъна юздите им, те се уплашиха и хукнаха да бягат, колкото могат. Каруцата затрещя. Иван се затече да я стигне, но напразно.

– Тпру! Тпру! – викаше Гороломов.

Конете бягаха, както бягат подплашени коне, стремглаво, слепешката. Гороломов и да искаше да ги спре, не можеше, тъй като юздите бяха се откачили, дето беше ги позавързал Иван, и бяха паднали. Гороломов свари само да се улови с две ръце за сандъка. Пребледнял, изплашен, той чакаше само да ще се обърне каруцата и да ще го изтърси.

В най-силен бяг конете преминаха през село. Деца и жени, които се

случиха на пътя, бягаха настрана. Ганка и Фроса бяха излезли от училищната градина и отиваха надолу из селото. Като видяха насреща си подплашените коне, те изпищяха, уловиха се една о друга, избягаха и се прислониха до един плет. Каруцата префуча покрай тях, Гороломов ги погледна въпросително, отчаяно и замина. В следния миг те го виждаха само откъм гърба – приведен, натиснат на седалището и здраво заловен с две ръце за сандъка. И ако и да нямаше никаква полза, той все викаше:

– Тпру! Тпру! Тпру!

На това място пътят завиваше, но конете, увлечени в правата посока, по която бягаха, навлязоха в една уличка и през широко отворения вратник влязоха в един двор. Чу се силен трясък, но какво стана, учителите не можах да видят, тъй като конете бяха се закрили. Разтревожени да не би да е станало нещо страшно, те се повърнаха, но скоро видяха, че, здрав и читав, Гороломов е вече слязъл, маха ръце и приказва. Наоколо му хора. Като видя Ганка и Фроса, Гороломов се затече към тях, усмихнат, с чанта в ръка.

– Нов живот! Нов живот! – говореше той. – Отсега нататък ще живея нов живот. Видяхте ли? А, страшна работа. Ама Иван, говедото, не си гледа конете, оставил ги. Аз, знайте, бях се отписал, рекох си: отивам!

– Как се спряха? – попита Ганка.

– Удариха се в един кош с мамули. Окът се заби, но нали отпред има две брънки, където прекарват каишите, тия брънки назад се препречат и окът не може да се извади. И те остават като вързани. Каква случайност! Какво щастие!...

Докато Гороломов разправяше, ето че се зададе Иван, зачервен, капнал.

– Ко-ко-ко-нете...

– Благополучно, Иване – каза му Гороломов. – Иди си прибери конете, ей там са.

– Ка-ка-руцата.

– И каруцата е там. Нов живот, Иване, нов живот. – Като поотмина Иван, Гороломов каза: – Уплашил се сиромахът. А пък беше ги оставил и отиде да приказва. Както и да е. Свърши се с добро и туй е главното...

Те се върнаха към училището, влязоха в градината и седнаха на бекседката. Гороломов скоро се съвзе и забрави всичко. Той се развесели, разправяше къде бил, как прекарал. Разправи дори и случката с Гъоч Коля в Конак, но не каза, че Гъоч Колю го надвил, а той бил надвил него.

– Разсърдих се, знайте, хванах го през кръста и го тръгнах на

земята. На ти, казах, като искаш да се бориш.

– Но какво чуваме, г-н Гороломов – каза Ганка, – вие щели сте да се кандидатираме за народен представител?

– Поздравляваме ви – каза Фроса.

– Да, има такова нещо. Молиха ме, молиха ме, приех. Какво да ги правя, приятелите ми настояват. Да, това е истина – каза Гороломов, като поклати глава и прекара пръсти през косата си. – Истина е, истина е и туй, знайте, ми създава сериозни грижи. Защото аз не искам да бъда само депутат за форма – „бир тук, бир наполеон!“, както казваха едно време за депутатите турци.

– Какво е то? – попита Ганка.

– То ще рече... Ще рече, нищо да не работиш, да не вземаш думата, да не се изкачиш на трибуната, да не си изпълниш дълга. А като вземат да проверяват кой присъствува, да си дигнеш ръката и да кажеш: тук. След туй ще ти платят дневните – един наполеон! Един наполеон тогав бяха много пари. Аз имам друго мнение за депутатския мандат. Отговорности... дълг... Мене, както знаете, много ме занимава моралната криза. Положението на България е най-лошо от гледна точка на морала. Продънени в моралната основа, на която трябва да лежи нашата държава, всичко по-нататък може да рухне.

– Така е... Така е – потвърдяваше Фроса, като гледаше Гороломова с пламнали очи.

– Вие знаете – продължи Гороломов, – че е имало големи империи, които са достигнали до широки територии, до големи икономически блага, но когато у тях моралната основа е рухвала, когато себеуважението е рухвало, когато са започвали да виждат един в други не човеци, а зверове, тия империи са пропадали...

– Колко вярно... как хубаво говорите! – каза Фроса. – Нещо такова аз бях чела в „Белите лилии“ от Григорий Петров.

– Но какво мислите да правите? – попита Ганка.

– Много работи. Всичко. Но най-напред да се изкорени това ужасно зло, което се казва рушветчилък. Вие знайте ли, че тия дни около мене се разигра една подобна афера. Един вагабонтин, един изнудвач, бил механик някакъв в една воденица, а се представи за фелдшер и под носа ми вземаше рушвет. Аз, знайте, съм възмутен. Взех му името, ще видя. Не, таз отровна мушица, рушветчийството, трябва да се треби. Съвестта за нея е като електрическа светлина, от която тя бяга.

Те станаха и взеха да се разхождат из градината.

– А за нас, г-н Гороломов – каза Ганка – за учителите какво ще

направите?

– Всичко. Подобрение на заплатите, стабилитет. Всеки учител да се назначава, както прилича, не различни там биволици за рушвет. И главното: стабилитет.

– Общинското възнаграждение да се плаща редовно – обади се Фроса.

– Всичко, всичко. Аз съм бил учител, аз зная. Какво е учителят? – Фар. Народен просветител. Всичко, всичко трябва да се направи за него, не ми говорете, аз зная.

Ганка се наведе и откъсна една пъпка трендафил.

– Тогаз... ето туй в знак на благодарност. Чакайте, аз ще ви накача...

Тя туряше сръчно трендафила в петелката на палтото на Гороломова, а той, смутен от близостта ѝ, от хубавото ѝ лице, от черните ѝ светли очи, които го гледаха съвсем отблизо, повтаряше:

– Благодаря... Благодаря...

По тясната пътечка не можеха да вървят повече от двама души и напред Гороломов вървеше с Ганка. Фроса остана назад. И без туй говореше повече Ганка. Тя ставаше все по-весела, по-жива, шегуваше се свободно с Гороломова, смееше се. Фроса сви устни и замълча.

Едно облаче затули слънцето и, както става пролетно време, изведнъж повя хладен вятър. Ганка потръпна и поприбра яката на блузката си.

– Хладно ми е – каза тя. – Не си взех шала.

Веднага Гороломов съблече пардесюто си и го наметна на Ганка. Отначало тя не искаше, но после се съгласи. Те пак тръгнаха напред, но забелязаха, че Фроса не ги следва. Ганка се обърна: Фроса гледеше настрана, навъсена. Изведнъж, като се извъртя, тя тръгна към вратата на градината.

– Фроске! – извика ѝ Ганка, като се върна.

– Почакайте – каза нисичко Гороломов. – Искам да ви кажа нещо.

– После... После ще ми кажете – също тъй нисичко, като беше се извърнала, каза Ганка. – После ще ми кажете... Довечера. – И като поотстрани Гороломова, за да мине, тя се затича подир Фроса, стигна я и я прегърна през рамо. Фроса се върна, но между нея и Ганка се започна дълго обяснение. Като не искаше да им бърка и като се досещаше за какво говорят, Гороломов реши да отиде в общината, на две крачки от училището. При вратата той срещна лесничея Дянков и поручик Панков. Това го накара да бърза още повече. След малко, когато Пищялов

доде при него, той го намери преоблечен в друг костюм, вчесан, напарфюмиран.

– А! Станчо! Какво е туй? – говореше Пищялов, като душеше въздуха. – Народен човек си, защитник на широките народните маси, а парфюми и разни галантерии. Не може тъй, как така... Какво ще каже народът... И какъв изконтен! А, разбрах! Видях нещо там в градината. По-тайваш се ти, ама...

Гороломов се смееше.

– Нищо няма, друже, лъжеш се – говореше той, а в себе си мислеше: „Като са се влюбили и двете в мене, какво да им правя, не мога да се разчекна“... Набързо той изслуша Пищялова – отнасяше се до подробностите около съюза им с д-р Радков за изборите, обеща да поговорят пак довечера и излезе. Почти тичешката Гороломов влезе в училищната градина.

Дянков и офицерът, към които бяха се присъединили и учител Йовчо и Баташки, седяха наедно с учителките на беседката. Дянков беше седнал до Ганка. Дватамата си приказваха и когато Ганка слушаше Дянкoва, гледаше някак замислено настрана, очите ѝ горяха, а бузите ѝ леко бяха пламнали. Те дори не забелязаха Гороломов, когато той доде и седна. Нещо повече, Ганка и сега беше наметната с чуждо палто. По зелените кантове и по емблемите, които представляваха дъбови листа и жельди, се познаваше, че палтото е на лесничея. Гороломов изведнъж изгуби веселото си настроение.

– Горите са в ужасно положение – неочаквано избухна той. – Никакви грижи, никакъв контрол. Унищожават се едно народно богатство. Минах покрай Армутлийската гора, то не е гора, нищо не е. Окраставяла, оредяла, заек като бяга, вижда се. Наказания трябва.

Дянков и Ганка погледнаха Гороломова зачудено, огледнаха се след туй един друг в очите и се засмяха. На Гороломова стана още по-обидно.

– Г-це – каза той, – не ви прилича това палто. Не ви стои добре, уверявам ви.

– Не ми ли стои добре? – каза Ганка. – Вярно ли е?

Гороломов не каза нищо. Фроса се подсмиваше, тъй като Ганка и Дянков пак взеха да си шепнат, тя се приближи до замисления Гороломов.

– Г-н Гороломов, аз споделям вашите идеи. Аз държах реферат на тема „Съвременното училище и нуждите му“. Мога да ви го дам. Аз мога да ви бъда полезна. Жените в много случаи се явяват помощници на

мъжа. Вий щяхте да дохождате у нас, бяхте обещали. Ще ви прочета нещо. Сега вече ще додете. Няма да ми откажете, нали? Нали?

Гороломов нищо не слушаше. Но не смееше, за да не страда, и да погледне към Ганка, а само мачкаше брадата си, с разгорени очи като въглени, мрачен.

На вратата на градината неочаквано се показа Иван, който носеше китарата на Гороломова, обвита в червената торба. Иван беше си помислил, че щом господата са се събрали, китарата ще трябва. Но Гороломов отдалеч му извика:

– Ресто, Иване, не трябва. Не му е сега времето.

Дянков каза:

– Г-н Гороломов е станал много сериозен. А днес някой е пристигнал като св. Илия, в огнена колесница. Кой е бил той?

Ганка се изправи. С усмихнат, весел поглед, който като че таеше нещо, тя погледна Дянова, погледна Гороломова, след това взе Фроса подръка и, като си взеха сбогом, тръгнаха си към къщи. Мъжете станаха и се упътиха към кръчмата. Гороломов пак се развесели. В кръчмата той дълго говори настрана с Пищялова.

Една голяма дружина беше се събрала около Дянова и офицера. Масите пред тях бяха покрити с чаши, със закуски. Разказваха смешни случки, смееха се. Като ги гледаше как се веселят от сърце, Гороломов се чудеше, че те могат да направят нещо, на което той не е способен: как можеха, след като са видели Ганка да я забравят и да мислят за друго. Сам той беше мислил и още мислеше все за нея.

Като се стъмни, Гороломов излезе. Насреща прозорците на учител Йовчовата къща светеха. Без да се бави, докато още не са разбрали де е, той тръгна нататък. Той мина мостчето, взе да се възкачва нагоре и когато беше вече близо, лампата в стаята на учителките угасна и прозорците потъмняха.

„Това е нарочно – помисли си Гороломов. – Видя ме.“

Наистина, единият прозорец беше отворен и на него, загърната с бял шал, стоеше жена, навярно Ганка. С бързи крачки, поуморен, Гороломов доде под прозореца. От бързането сърцето му биеше силно, но той помисли, че е от вълнение, реши да бъде смел и, като се допря до стената и дигна очи нагоре, заговори шепнешком:

– Г-це, вие ли сте? Обещах да ви кажа нещо. Ето, ще ви го кажа... казвам ви го. – Той се задъхваше повече и с по-нисък глас каза: – Обичам ви! Обичам ви много...

– Ах! – извика жената и се дръпна навътре.

Гороломов се завъртя засрамен, смутен. Той трепереше и не знаеше какво да прави. Но това „ах!“, тъй както тя беше го казала, не значеше ли съгласие? Без да се бави, като ставаше по-смел, готов да иде докрай, той заобиколи, за да влезе в къщи. Прозорците у учител Йовча светеха, чуваше се гласът на Даринка. Гороломов си спомни, че Ганка му бе казала да се пази, кога идва у тях, тъй като селяните го одумват. Изведнъж вратата на Йовчови се отвори, светна се и за да не го видят, Гороломов бързо се сниши и се скри зад големия чимшир, който като черно кълбо стоеше пред вратата.

Даринка говореше високо:

– Един мъж, който мисли за жена си, за децата си, се прибира рано. Днес, събота е, а ти пак си отишел на училището. Все на училището, все на училището. Че ти къща нямаш ли, не ти ли дохожда на ум, че има работа.

– Ех, и ти, Даринке, стига! – обади се учител Йовчо.

– Какво Даринке, какво стига. Ще приказвам, че ми е мъка. Нека чуят хората.

Гласът ѝ доде по-близо. Чуваше се тракане, плискаше се вода – навярно Даринка стоеше на прага и миеше някаква съдина. Изведнъж връз чимшира се плисна вода. Гороломов едва не извика: по шапката му, по рамената му потече вода. Тя беше доста топла и Гороломов усети, че го припари тук-таме по шията. Освен туй чувствуваше нещо мазно и някакви дребни зрънца, навярно ориз.

Гласът на Даринка заглъхна навътре, но пак се приближи. И пак затрака и зазвъня някаква съдина. Даринка беше още по-сърдита.

– Казвам ти – викаше тя. – Ако още веднъж ме оставиш тъй, та да ходя да те търся, да му мислиш. Повече няма да търпя. Не, не, не мога...

Съдината звънеше. Гороломов помисли, че тоя път водата може да бъде още по-вряла, и затуй, както беше клекнал, взе да отстъпва назад, после се изправи и бързо се отдалечи.

– Ах, човек! Йовчо, човек! – извика Даринка. – Виж го там.

Учител Йовчо излезе, походи из двора и каза:

– Няма човек. Не е било човек. Куче ще е било...

Той си влезе вътре.

Гороломов беше се спрял в тъмнината, под стряхата на кметовата къща, извадил беше кърпичката си и бършеше лицето и шията си. Дрехите по рамената му бяха мокри. „Ще ме изгори, вещицата“ – помисли си Гороломов, като се пипаше по шията, за да види дали не са изскочили мехури. Втория път водата навярно е била по-гореща. Добре, че

избяга.

Прозорецът на учителките светна. От учудване Гороломов остана като вцепенен, с кърпичката в ръка: в стаята се виждаше как ходи насам-нататък, наметната с бял шал, не Ганка, а Фроса! Значи, той беше говорил на Фроса, на нея беше казал, че я обича! Учудването на Гороломов още не беше минало, когато из пътя, по пясъка, заскърцаха обувки и мина друга жена, стройна, лека, пъргава. Тя доде до вратата и светлината я огря: беше Ганка. Тя каза нещо, засмя се високо и се втурна по стълбите.

Като все се бършеше с кърпичката си, Гороломов заслиза надолу в тъмнината.

Шефът. Кога се крадат коне и кога водениците мелят без уем

Мъглов стигна до писалището си и, преди да влезе, стъпил на изтъркания и побелял камък отвън, загледа се нагоре, към мегдана пред околийското управление. Само на няколко крачки от него, на отсрещната страна на улицата, беше писалището на съседа му, д-р Радков. Мъглов гледаше нагоре не че там имаше нещо, а само да покаже, че и самият д-р Радков, и работите му, и писалището му толкоз малко го занемават, че дори не се досеща да погледне нататък.

Богат човек и местен партиен шеф, Мъглов друг път дохаждаше на писалището си, заобиколен с цяла тълпа от селски кметове, просители и партизани. Сега беше сам, при това беше си турил на главата един бял каскет, с бяла козирка и бял шнур, като на морски капитан. Носеше и едно куфарче и едно пардесю, праметнато на ръката му. Вътре той остави тия неща на канапето, закачи белия си каскет и, като извади едно малко гребенче, готвеше се да позаглади рядката си коса, която като венец ограждаше голото му теме, но се спря остро като орел, той впи очи през прозореца към писалището на Радков. През отворената врата се виждаха селяни, но и други имаше на отсамната страна, защото още една редица крака се виждаха, обути в емени. Не беше пазарен ден, а у Радкова беше пълно със селяни. У него винаги тъй се трупаха селяни.

– Е, то се знае, нали е юрист! – каза си, презрително усмихнат, Мъглов. – Само той е юрист. Ний не сме...

Той прекара, но вече без всяко удоволствие, гребенчето по косата си, по веждите, по мустаците. Работата беше там, че докато надписите на всички адвокати в града бяха еднакви, например: „Адвокатското писалище на Стоян Мъглов“, или „Десеслав Десев, адвокат“, над писалището на д-р Радков, с големи букви, се четеше: „Д-р Никола Радков, юрист“. Юрист – тая дума не беше нито нова, нито нечувана, но ето че тя сега извърши цяло чудо: тръгнаха селяните все при Радков. Вървяха при него като при някой прочут знахар. Тъй са хората, когато рекат да направят някого милионер.

– Умно момче... добър адвокатин е тоз Радков – казваха селяните. – Дай му каквото щеш дело – ще го спечели. Ама той е юрист, затуй...

Искаха да кажат, че адвокати можеше да има много, но не всеки адвокат е юрист. Мъглов допускаше, че сам Радков разправя тия глупости

на селяните. Както и да е, той не му завиждаше, че ще забогатее, лошото беше, че в същото време Радков печелеше и връзки, и влияние. Неотдавна, като млада надеждна сила, приеха го в партията. Веднага той се обяви шеф на „младите“. Старите, според него, трябвало да си вървят „да пишат мемоарите си“. Не стига това: доде ред да се посочат кандидати за народни представители, Радков заяви, че се цепи, и постави кандидатурата си срещу неговата, на Мъглов. Щеше ли да спечели? Малко надежда имаше.

„Не ще те огрее, младо момче – мислеше си все тъй подигравателно Мъглов. – Стар партизански вълк е бай ти Стоян Мъглов, ще те изяде! Няма да спечелиш, само дето ми отваряш работа.“

Мъглов доде пред бюрото си, но не седна, а прав запрелистя разни книжа. Както стоеше, като че беше се приготвил за борба. Главата му горе на темето беше стеснена като захлупаче, но надолу се разширяваше, още по-дебела ставаше шията, с гънки отзад, с гуша отпред. Мъглов имаше синкави очи с остър, недоверчив поглед, гъсти вежди, не твърде големи мустаци, попъстрени. Сивият му жакет, закопчан най-горе на едно копче, се разделяше настрани около издутия му корем. Възникна, краката му приличаха на два стълба, широки горе и долу, с надиплени крачоли. Пълен, тежък, почти четвъртит, той имаше нещо тромаво и мечешко във фигурата си, но беше жив, пъргав, готов за най-трудната работа, пълен със сили.

На тия свои неизчерпаеми сили той дължеше всичко, което имаше днес. Преди трийсет години, млад, беден, с изтрити дрешки, той дойде като съдебен пристав. Селяните го гонеха с брадви от дворовете си. Той стана адвокат и като от земята изникнаха: фабрика за тухли в града, воденица в едно село, чифлик в друго и още къщи, дюкяни, фурни и ханища в града. За него казваха: „Мъглов има трийсет и два ключа“, т.е. притежаваше трийсет и две сгради. Все тичаше, все се бореше с някого, все имаше някой хитро скроен план. Веднъж или дважд в годината той като че махваше ръка на всичко, влизаше в някоя механа и пиеше с когото се случи. Свиреха му банди, играеха му кючеци. Той имаше кротко пиянство – гледаше с полуспуснати клепачи, усмихваше се и теглеше мустака си. Искаше да му свирят все „чорбаджийското“ хоро и поради пълнотата си не тропаше, а само попригъваше краката си и викаше: „Друс! Друс! Друс!“

Тъй като, ако не беше народен представител, той биваше кмет, отиваше пиян в пожарната команда и произвеждаше „тревога“. Или пък се озовеше на някоя работнишка вечеринка и тъй като беше добродушно

размекнат и щедър, младежите го приемаха добре, а на веселата поща младите работнички му пишеха картички с адрес: „На най-младия социалист, другаря Стоян Мъглов“. Ставаше голям смях в салона.

На другия ден той изтрезняваше, наддаваше на някой търг, устройваше някое предприятие и, като че да нямаше какво да яде, гледаше да спечели на всяка цена и с всички средства.

„Юрист! Само той е юрист! – мислеше си той за Радков. – И разправял човекът, че само прави дела приемал да защитава. С морал бил. А ний, значи, сме неморални, а? Пусто дърво! Пусто дърво неокастрено!“

Двама селяни се показаха на улицата и, с дигнати глави, гледаха ту неговия надпис, ту надписа на Радко?.

– Търсят де пише „юрист“ – каза си Мъглов и поклати глава. Селяните влязоха в писалището на Радков.

Но и в неговото писалище след малко надникна ухилен един селянин.

– О, бай Василе! Ела де, ела! – покани го Мъглов, като го позна. – Влез де, какво надничаш като... Седни. Какво ходиш?

– Добър ти ден! – каза селянинът, сне калпака си и с едната ръка го удари в дланта на другата. – Какво ходя ли? Ходя и аз, разтакам се... – Изведнъж й престана да се усмихва, сбърчи гневно лицето си и вика: – Бе оня вагабонтин, Илия Дочкин, прякор има той, казват му Гинигащи, ще го съдя! Помирими се бяхме уж, ама не може, вит човек, ще го съдя...

– Разбира се, че ще го съдиш – каза Мъглов.

– Той е един такъв, как да ти кажа, луд човек. Вझे, казват женурята, та събере и навие рогозката, изправи я до вратата, па се скрие в нея и като доде жена му, драше отвътре и мучи, та да я плаши. Ей такъв е... Лови гущери и змии, ще ти поиска табакерата уж да си направи цигара, а ще ти пусне някое змийче... Ей такъв е. Той на мене що пакости ми е правил. Утрепа ми едно прасе, простих му, липса ми една гъска, той я изяде, познах перушината зад къщата му, пак му простих. Сега, влязла биволицата ми в градината му, а той взема бравдата и я разсича, тук, на хълбока... Ще го съдя.

– Разбира се, ще го съдиш.

– Да ми направиш едно заявление...

– Ще ти направя. Разправи как беше работата. Само по-скоричко, че ще заминавам.

Докато Васил разправяше историята с биволицата, Мъглов го слушаше и поклащаше глава. После скочи на крака, оживен, развеселен,

защото му се отваряше работа, и взе да прелиства закона.

– Хъм... Разбрах... разбрах... Сега да видим... – И като прелиства-ше дебелия том на закона, страница след страница, той си тананикаше като песен: – Да видим... да видим... коя майка ще плаче...

– Тате, аз съм готова! – чу се звънлив звучен глас.

И селянинът, и Мъглов се обърнаха; пред тях стоеше високо, стройно момиче, чернооко, хубаво, облечено като за път. В очите му и в кръглото му бяло лице имаше близка, но облагородена прилика с Мъглов. Тя беше дъщеря му Емилия.

– А, Миче, ти ли си? – каза добродушно и меко Мъглов. – Добре си направила, че си си взела мушамата.

– Да, взех я. Но времето е хубаво, няма облаци. Нали няма да вали, тате?

Перото на Мъглов скърцаше. С понаведена настрана глава, той сякаш се любуваше на онова, което пишеше. Младото момиче беше отишло до прозореца и уж разглеждаше небето, а всъщност очите му бяха в насрещното писалище. Там на прозореца се яви младежкото бръснато лице на Радков, с гъста закъдрена коса, изправена над челото му. Той се усмихна и леко й кимна.

– Ах, как се радвам! Как се радвам, че ще пътувам! – каза Емилия, като се държеше за сърцето и погледна баща си. Мъглов, както пишеше, се усмихна. Емилия пак се обърна към прозореца.

– Облаци няма. Облаци не се виждат – говореше тя разсеяно, като все гледаше към писалището. – Не вярвам да вали... Няма да вали...

Мъглов пишеше. Един господин, изконтен, млад, влезе, но се спря още на вратата и само селянинът, който все привърташе калпака в ръцете си, го видя. Той позна, че е околийският началник, и нищо не каза. Усмихнат, влезналият огледа от вратата цялото писалище, след туй се обади, поздрави любезно Емилия, доде близо до Мъглов и му пришепна на ухото:

– Оня, докторът – околийският началник натърти подигравателно гласа си и показа с глава към писалището на Радков, – и той заминава из селата по агитация.

– Как тъй? Сега го видях. Отде знаеш че заминава?

– Зная аз. Заминава, туй е сигурно.

– Значи – каза Мъглов, – ще се срещнем на бойното поле.

– Нищо няма да направи. Аз съм пратил хора да подготвят нашите събрания. И аз ще замина.

Началникът седна близо до Мъглов и взе да му шепне нещо съвсем

ниско. Мъглов свърши заявлението. Селянинът плати и си отиде. На улицата се чуха звънци и пред писалището се спря файтон.

– Ето нашия файтон – каза Мъглов, като погледна часовника си. – Кольо е точен като англичанин.

Емилия изскочи навън, като все приказваше, и се качи. Мъглов прибра книгата си, заключи чекмеджето на масата си, касата, спусна ролетките, като ги заключи, заключи най-последно вратата, а ключовете, цяла връзка, вързана на верижка, ги тури отзад в джеба си. След туй и той се качи на файтона.

– Карай, Кольо! – заповяда той.

Файтонът потегли, звънчетата зазвъниха. Околийският началник козируваше и се кланяше. Мъглов строго гледаше пред себе си, но Емилия, зарадвана, усмихната, можа още веднъж да хвърли поглед към прозореца на съседното писалище. Там пак се мярна бръснатото младежко лице. Файтонът затрополи надолу по калдъръма.

В същия тоя ден в Мусу-бей, още от сутринта, се виждаше да ходи от двор в двор старшият полицейски стражар Батешков, нисък, черен, много войнствен, придружен от още един стражар. На селяните, които намираще на двора, в обора или в къщи, той казваше със смях, с приятелско потупване по гърба, че днес, след малко, ще пристигне „бай Стоян Мъглов“ и, както са слушали толкова агитатори досега, нека излязат и поне от любопитство да чуят и него. Нямахше що, селяните оставиха греблата, лопатите и наизлязоха. И тъй като не се знаеше кога точно ще пристигне Мъглов, те се спряха на купчини по ъглите на мегдана, около чешмата, и взеха да си приказват. Батешков и стражарят слязоха към долния край на селото, за да дочакат Мъглов.

Изведнъж отгоре, откъм Каралии, задрънка каруца, доде пред кръчмата и спря. Слезе Гороломов. От два седмици той ходеше из селата по агитация, беше поотслабнал, почернял, имаше разни драсканици и белези по лицето, но изглеждаше уверен в себе си, занят, бърз. С един-два скока той изкачи стълбите на кръчмата и надникна от вратата: вътре десетина души се караха. Гороломов ги изгледа, не остана, както се вижда, доволен и се дръпна назад. От чардака той видя пръснатите по мегдана купчини селяни. Десният му крак затрепера, което винаги ставаше у него, когато усетеше нужда да държи реч. Той слезе от чардака и тръгна към чешмата. „Питат ме – мислеше си той – как ще спечеля изборите. Едно средство знам аз: речи, речи, речи! Ето, хора, колкото искаш, достатъчно е само да се съберат.“

Като доде до чешмата, Гороломов веднага, като да постъпваше по

предварително изработен план, качи се на коритото, от коритото на каменната стена, от стената горе на плочата, която беше над чешмата. Като се изправи там, висок, с брада, единият крак напред, ръката на хълбока, приличаше на статуята на някой паметник. Оттам, от високото, той, нетърпелив, намръщен, махна с ръка на селяните да додат.

Но селяните не додоха. Като видяха най-напред Гороломов да се катери по чешмата, те се зачудиха и чакаха да видят какво ще прави. Мина им през ума да не е някой инженер и да не искат да поправят нещо чешмата, т.е. да я развалят, и това ги ядоса. Когато Гороломов взе да им маха с ръка, тях ги досмеша и го взеха за луд.

Но и Гороломов се ядоса. Яд го беше не само че селяните не дохождаха, но и че някои, също като турци, лениво бяха пъхнали ръце в джобовете си и поглеждаха, без да се мръднат. Гороломов махна пак веднъж-дваж и когато тури ръката си отзад на хълбока, похвана, без да иска, револвера в задния си джоб. Това го подсети нещо и тъй като селяните все не идеха, той извади револвера си и – дан! дан! дан! – даде няколко изстрела във въздуха.

Тогаз селяните от всички страни тръгнаха към него. И ония, които бяха в кръчмата, и те излязоха.

– Бе какво има? Кой стреля?

– А! Какво прави тоз чилик на чешмата? Гледай го...

Но Иван, който беше там, при каруцата си, им казва усмихнат:

– Идете, идете. Ще държи реч.

– Реч ли? Реч щял да държи. Хъм... виж го ти...

Селяните надодоха към чешмата. Горе, от плочата, Гороломов ги гледаше и когато те, в гъста тълпа, се насъбраха под него, той поклати глава с огорчение и каза:

– Народе, народе, на слово не идеш, на куршум идеш!

После се приготви да говори. Погледна надолу и зарови пръсти в косата си, погледна нагоре, надалеч, намръщи се. В миг погледът му падна върху черната ивица на гората, която от две страни се подаваше иззад селската мера. Гороломов си спомни и за двамата горски стражари, които беше срещнал на влизане в Селото. И вече знаеше какво ще говори.

– Знаем – започна Гороломов, – че у ваше село са дохождали горски стражари. Знаем, че са ходили от къща на къща: „Бай Стояне, бай Иване, имаш толкова и толкова акта, глобата е толкова. Ако спуснеш бюлетинка на бай Стоян Мъглов, ще скъсаме акта, ако не...“ Аз пък казвам: да се съберат глобите! Да се удвоят! Вие заслужавате това!

Гороломов друсна гневно юмука си. Под него загорелите лица на селяните се изопнаха от учудване.

„Най-напред ще ги нарежа хубаво, че после ще ги поуча кротко, с добро“ – помисли си Гороломов. И продължи:

– Ние имаме гори. Там пък, дето нямаме, могат да се засадят и ако това стане, България наистина ще представлява земен рай. Едно време излезе закон: всяко село да си засади нова гора. Какво направихте вий? Вий отивахте ноще и с вряла вода поливахте дръвчетата – да изсъхнат, та да има де да си пасете овцете. Нещастници! Таз вряла вода трябваше главите ви да попари, ръцете ви да изгори, защото не знаете какво правите. Вашето благосъстояние зависи от горите. Златни да са тез ръце, които не ще отсекат, а ще отгледат една фиданка!

Селяните взеха да се поглеждат един други, но слушаха. Гороломов продължаваше:

– Поетът Вазов казва: „Проклетата да е брадвата, която за пръв път влезе в една гора!“ Историята ни дава примери... Египет на фараоните е бил някога цъфтяща страна, която – запомнете това – след унищожението на горите се е превърнала в пустиня! Гърция днес е само скали, само едни камънаци. Две гръцки реки, Елефтерион и Астерион, големи колкото Марица, са текли там преди две хиляди години, а сега капка не е останало от тях, не личи дори мястото, дето са текли, защото горите са били изсечени. Ето какво ви чака! И аз казвам: глоби трябва, затвор трябва, глави трябва да падат, ако се секат горите! Най-строг надзор, най-строги наказания! Какво правите вий? Я ми донесете тапиите на нивите си да ги видя: там пише, че нивата ви е, да речем, десет декара, а като я премеря, ще излезе, че е дваисет. Защо? Защото сте коренили гората! Плячкаджии! Грабители! Разбойници!

Задъхан, Гороломов спря, дръпна кърпичката си от предния си джоб и я натисна връз изпотеното си чело. Гневът му се не успокояваше, а растеше.

Селяните мълчаха. И докато отначало бяха само учудени, после развеселени и дори наклонни да признаят, че гражданинът има право, последните думи на Гороломов ги удариха като бич, ядосаха ги, нещо закипя в душите им, стиснаха зъби, пред очите им взе да причернява. И отзад някои завикаха:

- Кой си ти бе? Де се намираш? Я да слизаш оттам!
- Ти ли ще ни забраняваш? Не щем ум ний...
- Горите са наши...
- Ний ги сечем, ний ги пазим.

– Я да се махваш оттам! Слизай!

– Долу! Долу! Долу! – завикаха всички.

Гороломов не се уплаши. Почака да утихнат и реши да премине към втората част на речта си. „Сега ще почна с добро, с кротко, помисли си той. Нищо, че досега ги ругах, хората стават по-добри приятели, след като са били скарани.“ И, като поприглади с ръка косата си, той започна с по-топъл и по-отпаднал глас:

– Някои чакат да се разрасне злото, че тогава да го лекуват, т.е. чакат да излезе змията вън, че вън да я трепят. Няма нужда да се трепа змията, ний можем да я превърнем на агне. Достатъчно е таз змия да се упои със серума на истината...

Един извика отзад:

– Сега пък за змии... На змии ни прави. Смъкнете го!

– Долу! Долу! – завикаха всички. – Ху! Ху! Хууу!

Тълпата селяни надоде, сгъсти се, заобиколи чешмата. Виждаха се гневни лица, зли очи, отворени уста, които викат.

Гороломов се дръпна по-навътре на плочата. Тъкмо в тая минута бежешката пристигнаха двамата стражари. Те не знаеха какво беше станало, но виждаха, че събранието, което те с такъв труд бяха подготвили, друг беше го превзел и говореше.

– Кой стреля? – викаше Батешков. – Кой стреля преди малко?

– Она там, на чешмата. Той стреля.

– Господине, защо стреляте? Дайте си револвера, слезте!

Гороломов се дръпна още по-навътре. Стражарите заобиколиха от другата страна – Гороломов избяга на другия край. Но селяните надодоха и заградиха плочата. Гороломов бягаше насам-нататък, а десетина ръце се протягаха да го хванат. Гороломов подскачаше, риташе, правеше разни движения, като акробат, за да избегне.

– Чакайте! Вий не ме разбрахте! – викаше той. – Чакайте да ви обясня! Друго исках да кажа...

Единият стражар успя да го хване за крака и го задърпа, Гороломов легна на плочата и се залови с две ръце за ръба. Отчаян не толкоз задето си служеха с такова грубо насилие спрямо него, а че не бяха го разбрали и не бяха го оставили да се доизкаже, той изпадна в остра, нервна сръдня, като дете, зарита, ухапа, удари едного с крака си по гърдите, разкървави носа на други. Селяните се ядосаха, сграбчиха го здраво, откопчиха един по един пръстите му от плочата и го свалиха. Стражарите го взеха под мишниците и го поведоха.

– Вий не знайте кой съм!... Вий после ще ме търсите... Аз исках да

кажа... – викаше Гороломов с разчорлена коса. Един селянин се затича подир него, за да му подаде шапката.

Селяните гълчаха, смееха се. И доста късно забелязаха, че на пътя, отвъд вадата, беше се спрял файтон, с бяла покривка, метната отзад. Едно хубаво момиче, гражданка, станала права на файтона, беше гледала, както се вижда, какво става. И уплаха, и учудване имаше на лицето ѝ. Въз черните ѝ коси, турена настрана, се червенееше малка шапчица. До-лу във файтона седеше едър, пълен човек с издути рамене. Селяните познаха Мъглова.

Завъниха звъниците и файтонът бавно доде пред кръчмата. Мъглов слезе, заобиколиха го селяните, отвсякъде се чуваше: „Добре дошел! Добре дошел!“ И едни през други, като пресрещаха и кръстосваха ръцете си, селяните се здрависаха с него.

– Е, какво има? Какво ви говори той? – каза Мъглов. Той беше познал Гороломова.

– Остави го, луд човек... Да не можем, дето се вика, една клечка да си отсечем от гората. Глави да сече...

– Глоби трябва, казва, затвор трябва.

Мъглов се смееше.

– Какво ще кажеш, бай Стояне – каза Делю, кметският наместник, млад, черноок селянин, – в училището ли да отидем, или...

– Какво ще правим в училището? Елате тук в кръчмата да се видим и да се почерпим. Аз бързам, отивам на воденицата.

Влязоха в кръчмата. И отведнъж всички маси се изпълниха с чаши, с шишета вино. Пак заразправяха за Гороломов, за речта му, как бяха го смъкнали от плочата, какво беше казал...

– Слушайте пък аз какво ще ви кажа – рече Мъглов. Настъпи тишина, за да се чуе какво щеше да каже. Бавно, като отделяше една дума от друга и като махаше с топорлачестата си ръка с изправен показалец, Мъглов каза: – Както един стопанин, като влезе в градината си, може да си откъсне, което цвете обича, така и вие може да си отсечете, което дърво искате. Гората е ваша.

Селяните се усмигнаха, влага светна в очите им.

– Че тъй... право е... – каза един. – Ама, г-н Мъглов, ний само не сечем гората, ний я и пазим. Как тъй? Кога я сечем, сечем я чак отдолу, наравно със земята, чистим я, редим я като лозе. Те ония предприемачите, те съсипват гората. Ний я сечем, ама ний я и пазим!

– То се знае – потвърди Мъглов. – В старо село нов закон ще ми изкарва сега г-н Гороломов. Ако гледаш името му, кой знай колко гори е

съсипал той...

Мъглов поразходи очите си между селяните, съзря един рус, широкоплещест селянин, повика го с пръст и отиде с него настрана, зад тезгяха. Там той му пришепна ниско на ухото:

– Бай Железе, вашето дело – за крадените шишета де, дето обвиняват твоите момчета, тъй си стои. Една дума от мене, ще го турят под миндеря. Ама ти държиш цялата ваша махала, искам да гласувате до един за мене.

– Добре, г-н Мъглов, добре – шепнесе селянинът. – Ще бъде! Речено, свършено. Ще бъде!

Тежко, като влачеше дебелите си крака, Мъглов доде на мястото си.

– Гороломов ще ми става народен представител! И онзи, докторът, Радков. То с приказки не става. Не е да дрънкаш китара. Те, знаеш ли, с устата си птички ловят. Държава се управлява мъчно. Всеки не може да управлява държава. Радославе, я дай още вино! Хайде, че аз на воденицата си ще ходя...

Мъглов пълнеше чашите на близките до себе си, но не забравяше и своята. Той си изпиваше наведнъж чашата, без да се намръщи, а след туй цъкаше с устни и потегляше мустака си.

Острите му синкави очи изпод надвисналите вежди отново огледаха селяните. Той повика друг селянин, стар, с опаднали предни зъби, сух, късав и с него отиде зад тезгяха. Тоя път Мъглов шепнесе много ниско и само от време на време се чуваше някоя дума.

– Мъчно е... Министра... Като му намалят сега две-три години, после... Аз ще видя... Изборите идат, ти...

Селянинът беше турил ръка на сърцето си, слушаше и клатеше глава:

– Тъй, тъй... Тъй, бай Стоене... тъй, тъй...

Мъглов го остави да си иде, а повика Деля, кметския наместник. Колкото и да беше държелив, виното беше оказало действието си. Той беше бутнал белия си каскет назад, гледаше лукаво с полуспуснати клепачи. Събуждаха се вече у него ония сили, които го караха да се запива по кръчмите, да дига пожарната команда по тревога и да ходи по работнишките вечеринки.

– Кмете, ела тук, имам да ти кажа нещо – започна Мъглов. – Слушай, запиши си какво ще ти кажа. От понеделник нататък, чак до изборите, моята воденица ще мели на всички без уем, разбираш ли, без уем. Кажи на народа, да върви да си мели, особено бедните. Само, кмете,

опичай си ума, да ги вържеш добре... Всеки, разбираш ли, ще гласува за мене...

– Добре, бай Стоене – каза Делю. – Браво! Ето народен човек! Ще отидат хората да си смелят, как да не отидат. Аз ще я наредя, аз знам...

– А пък за нас, за тебе и някои приятели, ще заколя две теленца. Ще похапнем и ще пийнем на воденицата. Само, разбираш ли, внимавай!

– Знам, бай Стоене, знам.

– Да не изгубим изборите... Да не се засраим...

Делю сложи приятелски ръката си върху рамото на Мъглов.

– Холан, бай Стоене, ти ще изгубиш изборите. Ти? Ти вече си им нагласил клопките...

Мъглов се подсмиваше и теглеше мустака си.

– Помниш ли една година, на едни избори, оня, Янаки Ганев от Каралез, дружбашът, и той беше се кандидатираше срещу тебе. Имаше един много хубав кон, с него обикаляше селата. И какво? Тъкмо срещу избора открадна му коня. Човекът ще си изгуби ума – до избор ли му е. А бай Стоян в туй време си нареди работата, изтъка си платното... А? Бай Стоене?

Мъглов го гледаше с полуспуснати клепачи, усмихнат.

– А след избора Янаки си намери коня, пуснали го в ливадата му, нали тъй беше?

– Внимавай, ти казвам – рече Мъглов. – И тъй: да вървят да си мелят, без уем. Но...

– Е, бай Стоене, като че не се знаем. Друг човек не ни трябва нас, ний от тебе сме видели добро, тебе знаем... Цялото село ще гласуваме за тебе, да нямаш страх. Туй го искай от мене, аз отговарям.

– Добре, добре. Пък ние ще се съберем на воденицата. Две теленца, големички... Приятели само...

Мъглов вече не седна, а взе да си взема сбогом със селяните. Но поръча още вино, да пият, както каза сам, след него.

Вън, като седна във файтона, селяните го заобиколиха. Емилия, като виждаше благоразположението на селяните към баща ѝ, се усмихваше, а когато файтонът потегли и селяните завикаха: „Със здраве! На добър ви час!“ – тя весело кимаше с глава ту на една, ту на друга страна.

– Виждаш ли, Миче, какви хора – каза Мъглов. – Славен народ!

Селяните още стояха пред кръчмата. Звънчетата на файтона като че се давеха в подигнатия прах, от файтона се виждаше само бялата покривка отзад. Скоро и тя се закри.

Половин час по-късно, докато селяните още допиваха поръчаното

вино от Мъглов, друг файтон пристигна: беше д-р Радков. Селяните го заобиколиха.

– О, г-н Радков, добре дошел! – викаше кметският наместник Делю, поразгорещен от виното. Тук ли, или в училището?... Сега беше Мъглов. Остави го, за какво са таквиз стари жезеза, нас млади хора ни трябва. Ний сме с вас... Цялото село е с вас. Аз отговарям!

Радков като че не го слушаше, а замислен, гледаше към прашния път с още ясниите следи на файтона, с който беше заминала хубавата дъщеря на Мъглов.

Надписът на една чешма. Кое ще спаси България. Добре е да се бяга навреме. Народа се вълнува. Кръстовете с тебешир. Прашката на Давида

Гороломов хвърли шапката си на един стол, седна на друг и без да погледне кмета, замислен каза:

– Кмете, колко ви струва селото?

Отговор не последва и Гороломов погледна кмета. Той го познаваше, но като че видя друг човек: къс, пълен, червен, със сиви абени дре- хи. Той го гледа със зеленикави насълзени очи, учуден.

– Искам да кажа – подзе Гороломов, но разбра, че трябва да се обясни и допълни. – Искам да кажа, колко струват къщите, местата, гра- дините, прогимназията, т.е. това, което не може да се дигне или ще се развали, и ще трябва да се плати обезщетение. Тъй погледнато, колко струва селото ви?

Очите на кмета гледаха учудено.

– Колко струва наше село – каза кмета, – но защо.

– Защото ще го направя езеро. Моля, моля, търпение. Аз ще ви обясня всичко. Местоположението е чудесно. Селото е в продълговата долина, между издигнати места. На изток тя е тясна, от две страни ска- ли. Аз мерих това разстояние с крачки, говорих с инженер. Там ще на- правим баражната стена – сто метра широка, деветнайсет висока, а при преливника четиринайсет. Тъй ще се образува едно езеро, дълго четири километра и широко два. – – – – Море, същинско море.

Бановският кмет Хитю не беше тъй образован човек. Но той беше честен, прав човек, бягаше подир обществени работи като подир своята, трудолюбив беше. Затова и лесно кипваше, когато му говореха неща не за в работа. Когато беше ядосан, той ставаме още по-червен.

– Какво, такава... езеро ли? Блато за риба, а?

– Не, за напояване. Аз вече говорих, дето трябва, сондирах, тъй да се каже, почвата. Щом вляза в Народното събрание – правя веднага предложение. Няма да се губи време, веднага ще се пристъпи към рабо- та. Затова и те питам: колко ви струва селото?

Кметът стана, протегна се, отиде до вратата, посегна да отвори, но само похвана бравата, пусна я и се върна.

– Господине Гороломов, ще ви арестувам.

– Защо ще ме арестувате?

– Защото може да се намерят хора да се поведат по ума ви, и ще се раздели селото на партии и вече да нямаме мира. Че отде ще вземете най-напред вода? Вода няма – каза ядосан кметът – – – – –.

– Вода ли? Това е най-лесното – каза Гороломов. – От чешмата. Водата от чешмата се събира с водата, която иде от мусубейския извор и става цяла рекичка. Под височината сега има една воденица.

– Каква воденица е то? Тя не работи.

– Все е воденица. После ще разчитаме на водата от топенето на снеговете и от пороите. Това лято е минал такъв порой, че говедаря се удавил. Аз всичко съм проучил.

Кметът пое издълбоко дъх, разпусна яката си и каза нещо с отпаднал и предран глас.

– Господин Гороломов, не ме ядосвайте. Виждате, че съм пълен, кръвен човек. Може да ми стане нещо. Езеро. И защо в наше село?

– Местоположението го изисква. Ще дойде време, когато цяла България ще се покрие с такива езера. Едно езеро ще напоява, да речем, мерата на десетина села, [друго] на други и т.н. На мене стига наградата, ако тая система за напояване се нарече „система Гороломов“. Вие сте чували за фантастичните езера – очи на Рила, както ги наричат. Но те са само за красота. Моите езера ще дадат живот, богатство. Те ще са очите на България. С тях България ще прогледне.

– Ще ви арестувам! – извика кметът.

– Защо?

– Езеро. Глупости. Оставете ме на мира. Аз имам работа. Друга и важна работа имам. Езеро за напояване – – – – – Ами питате ли хората искат ли? Какво ще стане със селото?

– Селото ще се премести. И обезщетение ще има.

– А ако не искат хората?

– Ще искат те.

– Казвам ви, не щат. Не искат, на, не искат. Тогава?

– Тогаз нека стоят на дъното – разсърди се Гороломов. – Да станат на раци. Да живеят като риби под водата.

– От тук, от тук – извика Иван и мина зад общината. Там чакаше каруцата му. Качиха се и Иван шибна конете.

След малко те бяха при Бановската чешма. Тя беше на височината, единствена въвн от селото. Тук, при тая чешма, беше хрумнала на Гороломов мисълта за езерото. Докато Иван поееше конете, той пи вода, после огледа чешмата и прочете надписа ѝ: „Сладка вода пий, грешна душа

мий.“ На тасчето, привързано с верижка, беше написано: „Направено съм, който е жаден, да пие с мене, който ме открадне, бог да го убие!“

– Ето как доброто се възнаграждава, а злото се клейми – помисли си Гороломов.

Той се обърна и погледна надолу към Баново. Селото беше от двете страни на продълговатата долина. Тая долина се простираше и въвн от селото – – – – –. Цялата долина приличаше на огромно корито за пране. На юг полето терасовидно се снишаваше така, че, ако това корито би се изпълнило с вода и би почнало да прелива – тогава полето би се оросявало и без канал.

– Не! От тая идея няма да се отклоня – помисли Гороломов, качи се на колата и тръгнаха.

Това беше в четвъртък. В неделя, първия неделен ден на месец юний, бяха изборите. С едно такси, което Пищялов и Ряпов му докараха от града, още рано сутринта Гороломов тръгна да наглежда как вървят изборите в разните секции. Измежду нивите таксито му оставяше синкав дим подире си. Взеха да се чуват глухи удари, викове. Таксито спря, Гороломов слезе. Тъй като наблизко се случи една могила, той се упъти натам.

На пръв поглед полето беше пусто. И само ниви гъсти, високи, поразклатени от вятърът и доста пожълтели. Пред жетва беше. Гороломов чу да пее чучулига – – – – и веднага чу удар на тъпан. И ето: голямо множество – – – – идеше отсреща. Там беше тъпанът. И друг тъпан се чуваше... – – – Черна върволица от хора по височината. По другия път се виждаха само каруци – – като на сватба. В дясно пък, на чертата на хоризонта, имаше дол. Той слабо се забелязваше в нивите. Натам едно след друго бяха селата: – – Сараджа. От всяко село излизаше по едно множество избиратели, които отиваха да гласуват. Като се вгледа човек добре, виждат се знамена. – – – – Ясно и гръмко се отеква из полето ударът на тъпан – – – – –.

Една колона се спуща към страната на Гороломов – – – – – Той можеше да я вижда. Знамето се развява напред, гръмва тъпан. Тая колона беше най-многобройна. Селяните съзряха друга колона и завикаха ура. Отсреща се чу: а-а-а! Пак задумкаха тъпаните – –. После пак ура. – и пак а-а-а! – отсреща – – – – –

Развълнуван от това, което виждаше, Гороломов се качи на таксито и замина.

Към обед той беше в Конак и сред селото на един мегдан съгледа Ряпов, който говореше с някого. Тихо, без шум, за да чуе разговора,

който изглеждаше на караница, Гороломов се доближи с таксито.

– Това е насилие морално и физическо! – говореше Ряпов ниско, важен, с посинели арабски устни. – Всички тия факти аз ще ги изнеса подробно. Вие ще отговаряте, има устав, отговорност носите, хубаво да знаете!

Агитаторът (Гороломов не се съмняваше, че младият гражданин, с когото говореше Ряпов, е агитатор) се усмихна тъй, че между предните му зъби се видя една черна дупка, махна с ръка, в която държеше сноп зелени бюлетини, и си отиде.

– Какво има? – попита Гороломов.

– Здравей, другарю Гороломов – каза важно Ряпов. – Говорим с тоя лъжелиберал за късите рокли.

– Какви къси рокли?

– По модата шантеклер. За тайните стаички, както са ги направили тука. Направили ги от платнище, но дигнато над земята тъй, че като влезе някой да гласува, виждат му се краката до коленете чак. И какво става? Ако рече да тръгне натам, дето са бюлетините на опозицията (те знаят, кои бюлетини де са), викат му „шът!“ и той, разбира се, се връща.

– Как може? Това е скандал! – каза Гороломов.

– Ако пък избирателят – продължи Ряпов – въпреки това „шът!“ гласува за опозицията, турят му, като излезе, един кръст с тебешир и, като се отдалечи от изборното място, в някоя уличка го сгачят и му теглят един бой.

– Възмутително! Позор! – говореше Гороломов.

– Един човечец, като не се досеща, че краката му се виждат, събува си калеврата, изважда една оранжева бюлетинка и гласува. И нему турят кръст с тебешир и го съдират от бой.

– Гороломов извади бележника си и взе да пише оплаквателна телеграма.

След малко таксито запуши нагоре през нивите. След половин час беше в Кара-Пелит. Тук Гороломов намери Пищялов. Намери го пред кръчмата, която сега беше затворена, тъкмо когато наведен помпираше гумите на колелото си. Пищялов видя Гороломов, но го погледна отсрани и не го поздрави.

– Здравей, Пищялов! Здравей, друже!...

Пищялов се изправи, като държеше разперени изцапаните си ръце.

– Няма да ти дам ръка, другарю Гороломов. Изцапан съм.

– Как е положението? Как сме?

– Положението... иди го виж! – каза някак равнодушно Пищялов и

посочи към училището. – От тая сутрин я има, я няма пет души да са гласували за нас. Това е то положението. Фертик! Ето на, аз си прибирам чуковете и ще си ходя.

– Как тъй? – учуди се Гороломов. – Отде знаеш, кой за кого е гласувал, нали има тайна стаичка?

– Тайна стаичка. Вятър, другарю Гороломов, вятър! Ти остави туй, ами аз се питам, кой дявол ме караше да се залавям с политика, с избори. А бе, човече, продавай си моливи, перца, тетрадки. Ако не тече, капи. Има хляб, стой си, мирувай.

– Е, Пищялов, и ти! – –

– А туй туй – каза Пищялов и замърда два пръста както се броят пари – паричите, парите, дето ги похарчихме, кой ще ми ги даде?

– А! Мъглов тука – каза Гороломов – – – –

Отреща, от другия край на мегдана, идеше Мъглов. Вървеше бавно, тежко, изглеждаше важен. Белият му каскет – доста накриво, на петелката на сивия му костюм беше закачена червена роза. Той се спря, защото при него дойде един стражар и, като изкозирува, пришепна нещо. Мъглов, без да го гледа, му каза нещо. Стражарят бързо се повърна към селото.

Усмихнат, Мъглов спря пак очи на Гороломо в. Двама селяни, които бяха седнали до оградата, бързо станаха на крака.

– Как си, колега, как си? – каза Мъглов на минаване край Гороломов, но без да се отбие при него. – Казват, че имало много червени бюлетини. Валяло дъжд от червени бюлетини.

– После ще видим! – отвърна гордо Гороломов.

Той вече не гледаше Мъглова, а гледаше купчината, които идеха. Гороломов позна, че е лесничея Дянков с четирма горски стражари. Той почака да додат и каза:

– Какво търси горската стража в село? Туй гора ли е? Или правите избори?

– Случайно минаваме – каза Дянков.

– Случайно! Знам аз, господин Дянков, колко е случайно. Протестирам и ще се оплача. Още сега ще се оплача!

И Гороломов извади бележника си и взе да пише бърза телеграма. Пищялов сви устни и махна с ръка, като че искаше да каже: Празна работа! Нищо не помага! И като се наведе, взе да завива някакъв винт на колелото си.

Таксито на Гороломов запуши пак, излезе от Кара Пелит пъргаво, заизвива и запрепуска из пътя. Седнал отзад, облакътен на меките

възглавници, Гороломов — — — — си мислеше нещо. Намираще, че Пищялов е паднал духом и гледа прекалено черно на нещата. Друго нещо е Ряпов. Ряпов е смел, Ряпов е борец. Все пак съмнението, ако и отдалеч, обляхна Гороломов. Той си спомни за големите тълпи, които беше видял да отиват със знаме, с музика да гласуват. Какво ще бъде, ако отиде при тях да им държи реч, да ги убеди, да ги увлече, да ги поведе право към урните! Вестниците ще пишат: Изборът беше — но — със своето красноречие... Да! Това е възможно. Това може да стане! Народа е като гора — вълнува се от който вятър завее.

Тъкмо в тоя миг се чу голям шум. Гороломов погледна отвъд дола, на баиря — — — — голяма тълпа хора, гъсти редове, бяло, черно, като мравуняк. — — — — — Толкова много хора Гороломов не очакваше да види. — — — — — Помежду провиквания някои пееха — — — — — ясно се чу гайда.

Ето случай, за който си мислеше Гороломов. Той искаше да върви нататък, но таксито неочаквано спря. Той видя на другата страна — — че стои Йовчо. Гороломов се подвоуми: да слезе ли да види Ганка или да върви, където — — — го вика дългът му. „Само за минутка“ — каза си той и скочи от таксито.

Ганка не го очакваше, смути се, позачерви се, но затуй стана още по-хубава. Смущението й Гороломов взе за добър знак.

— Заповядайте — каза Ганка. — У нас е тъй неразтребено. Аз не знаех. Седнете, господин Гороломов.

— Не, няма да седна, само тъй за минутка. Днес, знайте, е решително сражение със съдбата ни... Вие сами ли сте?

— Не. Фроса влезе при Даринка. Но седнете, не стойте на крака. Ще доде и Фроса.

Гороломов седна. Каквото и да става, той не може да не гледа Ганка, която му се вижда тъй хубава. — — — — — Тяното — — чело под тънокостенявите коси изглеждаше чисто, мраморно бяло — — — — — Черните й очи светеха и се усмихваха. Долната устна беше влажна и червена. Ако и да не беше от срамежливите, тя все се свенеше. Гороломов беше стар ерген и в това виждаше нови надежди за себе си.

— Искате ли да видите Фроса? — каза Ганка. — Да я повикам.

— Не, няма нужда. Не я безпокойте. Ще поседим двама. Двама не искате ли да говорим?

— Защо не!

— Аз и без това искам, мислех нещо да ви кажа — каза Гороломов. Ганка се позасмя и наведе очи.

– Не може ли да се срещнем с вас?

– Насаме да се срещнем – каза Ганка. – Това [ше] прави впечатление.

Ганка -- погледна Гороломов, сведе очи и каза:

– Да, искам. Но аз не мога да се отделия, Фроса е тук. Но слушайте какво... Тя искаше да ---- Но ще намеря удобно време. Аз ще ви пра-
тя записка. Обещайте, че щом я получите, където и да сте, ще дойдете.

– Разбира се, разбира се – зарадва се Гороломов. Ще дойда, където и да съм, ще дойда.

Отвън се чу гласа на Фроса:

– Кой е там, Ганке? --

– Трябва да отида – каза Ганка. – До виждане.

Тя изгича навън. Гороломов поиска да я чака, после разбра, че най-добре е да си отиде. Зарадван, горд, той се почувствува по-смел от кога-то и да било, седна на таксито, сам се засмя и заповяда на шофьора да кара.

В това време множеството беше се спуснало долу в селото. Не се чуваха ни гайди, ни тъпани. Не се виждаше нищо, защото дългия ред от върби покрай реката не позволяваше да се види, какво има отвъд тях. Но като мина мостчето и зави към Славювата кръчма, Гороломов видя всички тия селяни, които бяха слезли от баиря ----- Едни бяха насядали на сянка под върбите, други събрани на куп приказваха, но сега се спуснаха към кладенеца. Беше голяма жега, печеше слънце. От мостчето до Славювата кръчма имаше три кладенци с чекръци. Те не се виждаха хора.

– Брей, жаден народ! – каза някой там. – Водата се размъти, свършва се!

На други кладенци се караха –

– Стига си пил като жаба, бе! Дай други да пият!

Всички бяха черни, лъснати от пот, разгърдени, с разтворени ръкави, с жилести космати ръце.

С бавен ход, леко – като уморена живина, машината на Гороломов премина от единия край до другия това множество. Той гледеше този почернял як народ и готвеше на ум речта си.

Гороломов не можа да познае, че всички тия селяни бяха бановци. Щом той мина, след него се чу:

– Не е ли тоя, дето искаше да ни дави?

– Сватанак, брадата виж, брадата. Вароломов!

– Да сме станели на риба, а?

– Този ли е? Този е, значи. Бре!

На другата страна пред Славювата кръчма, сега затворена, бяха се спрели няколко души чамурлийци между тях Георги Арнаутина. Едрият костурчанец с надиплените си потури от чер позеленял сатен, със сребърен кордон на часовника си, прекаран през шията му, жълт, подпухнал, стърчи като дъб над другите чамурлийци. Гороломов слезе от таксито.

– О, господин Гороломов, дека ходи, що чиниш? Ела, бре сине, ела да се видим – посрещна го Арнаутина. Но Гороломов едва се ръкува с него, обърна се и тръгна към бановци. Те бяха се разделили – като кога се роят пчели. Гороломов направи десетина крачки към тях и се спря. Десният му крак силно трепереше.

– Братя! Българи! – извика той, колкото глас имаше. – Тук пред вас стои един от ония, които...

– Долу-у-у, долу-у-у – чу се откъм другата страна и заглуши гласа му.

Гороломов направи още няколко крачки напред. Сега няколко камъка като зърната на градушка подскачаха около него.

– Господине, остави ги, ела тук! – вика Арнаутина.

Гороломов извика по-силно:

– Братя! Дайте ми вашето доверие, аз ще направя всичко, за да...

Отсреща се дигна цяла буря:

– Долу-у-у! Долу-у-у! – И падаха камъни. Гороломов вика:

– Слушайте, оставете ме да говоря. Ако е за езерото, аз ще ви обясня.

– Долу-у-у! Долу-у-у!

Както стоеше сам, отведнъж Гороломов се поолюля, падна най-напред на колене, после на цялата си страна. Един камък беше го улучил над челото. Едър, разтревожен, Арнаутина се спусна към него.

– Що фърляте бре, айдути! – извика той дрезгаво. – Убихте човека!

Той се наведе и подигна Гороломов:

– Ела, сине, ела, златен! Не бой се, ке ти мине. Ела, златен, ела!

Като го крепеше, той доведе Гороломов в Славювия двор. От някъде, през други дворове, с изплашено лице пристигна фелдшера с кожена чанта през рамо, с – червен кръст. Той превърза Гороломова и тъй като раната му се видя доста тежка, изпрати [го] на часа с таксито му в болницата в града.

КРАЙ

Това произведение е последното творение на Йовков, над което той е работил до края на живота си. След неочакваната смърт на писателя през 1937 г. последните три глави на романа остават незавършени. В края на 1930 г. авторът е дал за печат на проф. М. Арнаудов първата глава на романа, която излиза в януарската книжка на сп. Българска мисъл. В списанието са отпечатани всичко десет глави от „Приключенията на Гороломов“. По-късно близките на писателя намират плана на романа, от който се вижда, че той е замислен в 14 глави.

Източник: Словото

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том шести; „Български писател“, С. 1978. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7864>]